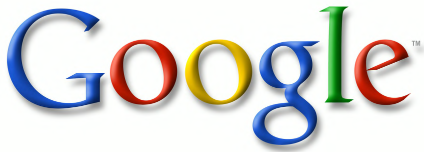

VE RI
TAS

INHOUD.

MEISTER'S

Schetsen uit Java.

NAAR HET HOOGDUITSCH BEWERKT

DOOR

A. W. STELLWAGEN,

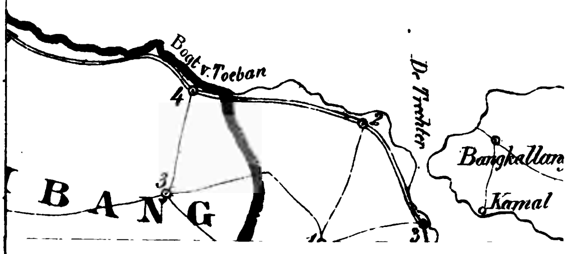
LEERAAR AAN DE H. B. SCHOOL TE ZIERIKSEE.

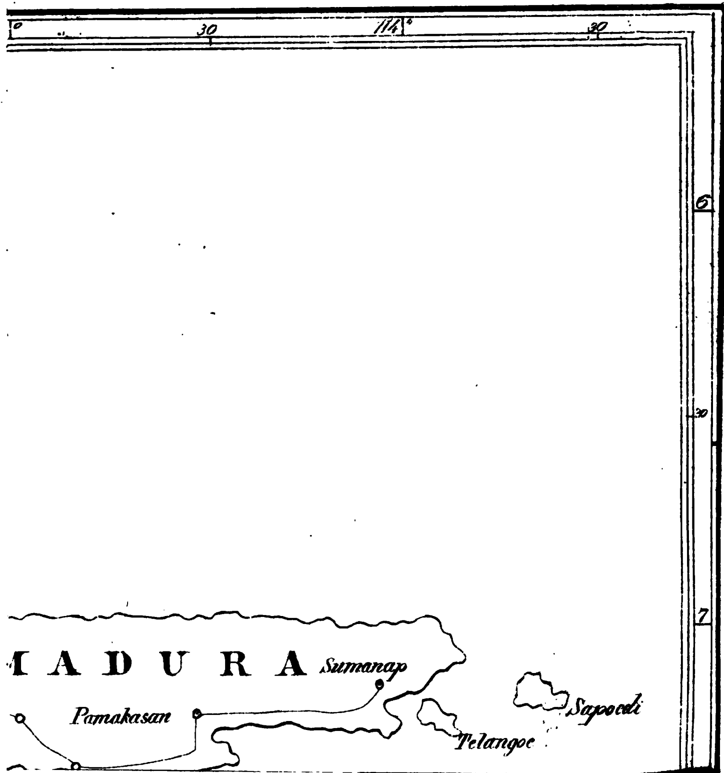
DEVENTER,
W. HULSCHER G.JZN.
1875.

112° 30

V A

Bawean

30
114°
30
6
30
7
MADURA
Sumanap
Pamakasan
Sapoedi
Telangoe

Schetsen uit Java.

DOOR

H. MEISTER.

IN 'T NEDERLANDSCH VERTAALD

DOOR

A. W. STELLWAGEN,

LEERAAR AAN DE H. B. SCHOOL TE ZIERIKZEE.

DEVENTER,
W. HULSCHER G.JZN.
1875.

Een woord aan den Lezer.

Ik heb de vertaling van deze *Anspruchslose Schilderungen*, gelijk Meisters *Bilder aus Java* in Petermanns Mittheilungen worden genoemd, op verzoek des Uitgevers, op mij genomen. Hier en daar, waar mijne kennis van Insulinde 't mogelijk maakte, heb ik ze wat veranderd of bijgewerkt en verder getracht in ietwat vrije overzetting een leesbaar boekje zijne waarde niet te ontnemen. Verdienste zit daar zeker niet in, tenzij de critiek oordeelen mocht — en ik hoop dat dit het geval zal wezen — dat iedere poging om Nederlandsch Indië in *Nederland* meer bekend te maken en dus meer te doen waardeeren, een welkomstwoord toekomt!

En dan meen ik te mogen zeggen, dat de lezing van dit boekje — eene soort volksboekje zou ik zeggen! — bijdragen kan tot meerdere kennis van 't schoone Java!

ZIERIKSEE, 20 Mei '75.

A. W. Stellwagen.

I.

Aankomst in 't schoone Oosten.

Honderd lange dagen had ik tusschen hemel en aarde gedobberd. Slechts tweemaal, sedert we 't Engelsche kanaal waren uitgezeild, hadden we aan den verren horizont de omtrekken van bergachtige eilanden gezien. De eerste maal, toen een der Kanarische eilanden uit den Oceaan opdoemde; voor 't laatst, toen de eenzame St. Paul, in 't zuidelijk gedeelte van den Indischen Oceaan, 't hoofd uit zee omhoog beurde: voor 't overige, de eindelooze waterwoestijn, dat was alles, waar 't oog op rusten kon.

Den 30sten September, tegen den avond, aanschouwden we voor 't eerst eenige landvogels als de voorboden van 't droge element. In 't water dreven boomblaren, vruchtschalen en eenige stukken hout; we naderden de Soendastraat. 't Was een verschrikkelijk donkere nacht, de bliksem en de donder lichtte en rolde in de verte en onze voor-

zichtige kapitein deed de meeste zeilen strijken. Ik sliep onrustig en droomde van een wonderschoon tooverland, waarin ik zoo op eens was nedergezet. Reeds bij 't aanbreken van den dag stond ik half gekleed op 't dek; er was echter noch geen land te zien.

Maar langzamerhand verdeelden zich de donkere wolken van damp om ons heen, die den horizont eng maakten, en in 't noordoosten zagen we de kleine boschachtige „Kokoseilanden", waarachter de Javasche bergen hunne kruinen nieuwsgierig en uitnoodigend omhoog beurden.

Indien we drie, vier maanden op den Oceaan hebben gezwalkt, dan zwelt ons de borst bij den vroolijken aanblik van 't land, welks groene levenskleur 't lang gekoesterd verlangen in eene half bevredigde hoop doet verkeeren. Wat men in 't oude Vaderland achterliet, wat men er lief had, wat ons 't afscheid moeilijk maakte, dat alles schijnt men te vergeten op 't oogenblik, dat de blijde boodschap ons in 't oor klinkt: Land, Land, Land! Welnu, zoo ergens ter wereld een plekjen gronds macht heeft om den aangekomen nieuweling tot schoone droomen van geluk op te wekken, dan is 't Java. Weelderig ontspruit hier uit alle openingen der aarde de heerlijkste plantengroei der wereld; een blauwe en onbegrijpelijk heldere hemel is uitgespannen òver deze gezegende landstreek; alles ademt het vrije, vreugdevolle leven, en met luid klinkend lied schijnt moeder Natuur ons toe te zingen: „Kom

tot mij, gij vreemdeling; leer van mij te leven als ik en gelukkig te zijn".

Spoedig gleed nu ons schip tusschen 't groene Prinseneiland (Panitan) en de, in hooge bergen zich verheffende, kust van Java door; ik stond op 't dek om met gewapend oog langs den oever te staren.

Met boozen moedwil wordt de rotsige kust door de branding gezweept, die aan den voet der bergen slechts een kleinen kustzoom aan den plantengroei overlaat. Maar hooger op, daar zullen flora's zegeningen des te frisscher en veelvuldiger gedijen. Onderscheidene palmsoorten wisselen af met loofhout, en hier en daar ontwaart men tusschen 't geboomte eenige hutten en de eerste kokospalmen.

De nacht was doodstil en drukkend warm. Reeds kwamen de onwelkome gasten van 't Oosten, de muskieten, aan boord om ons met hunne pijnlijke steken op zeer onheusche manier te begroeten. De lucht in mijne hut was zeer wasig en de hitte zoo groot, dat ik haast niet slapen kon. Met ongeduld verbeidde ik dus den nieuwen dag, die mijne nieuwsgierigheid, gedeeltelijk ten minste, zou bevredigen.

Des morgens lagen we voor anker op de reede van Anjer, welks hooge vuurtoren ons gedurende den nacht als wegwijzer had gediend. Reeds kwamen de kustbewoners in hunne kleine vaartuigen en holle boomstammen naar boord om ons apen, papegaaien, en allerhande vruchten ten verkoop aan te bieden. Onze kapitein, die reeds dikwijls den Indischen Archipel had bevaren, waarschuwde ons

echter voor 't gebruik der laatste. Ik kocht slechts eene pisang (banaan); ze smaakte mij toen niet bijzonder, maar later werd ze mijne liefste vrucht, die ik dagelijks nuttigde.

De eerste indruk, dien de Maleiers op mij maakten, was niet gunstig. Ze zijn kleiner en zwakker gebouwd dan wij, Europeanen. Hunne huidkleur gaat van 't gele in 't donkerbruine. De platte, opgewipte neus en vooruitstekende jukbeenderen maken 't baardelooze gezicht niet bijzonder fraai. De Maleier heeft pikzwart haar en donkere oogen. Dat haar wordt ook door de mannen lang gedragen, maar verhuld door een bonten doek, die 't hoofd bedekt. Voor 't overige hadden deze menschen niets aan 't lijf dan eene lichte katoenen broek, die hun nauwelijks tot aan de knieën reikte.

Tegen den avond kwam ons schip vóór de reede van Batavia ten anker, omdat het niet raadzaam was in de duisternis tusschen de vele eilandjes en schepen door, naar de binnenhaven te zeilen. Maar reeds des morgens in de vroegte werd het anker gelicht, om zoo spoedig mogelijk onze bestemmingsplaats te bereiken.

De meeste der bedoelde eilandjes dragen de namen van Nederlandsche steden. 't Gewichtigste van alle is *Onrust*, om de scheepswerf en de flinke inrichtingen voor allerlei marine-behoeften. (1)

---

(1) *Onrust* is echter tot den rang van een hulpwerf en hulpatelier verlaagd. Veth, Java, bladz. 27 en 28. Vert.

'T Werd middag vóór dat onze „*Maria Elise*", tusschen al de verschillende vaartuigen door, de ankerplaats had gevonden, die den kapitein naar den zin was. Terstond werd nu eene sloep over boord gezet en wij roeiden op den vuurtoren aan, die aan 't begin of eigenlijk aan 't eind van 't bijna een uur lange kanaal staat. Van den werkelijken oever gaan namelijk twee uiterst flinke, van gehouwen steen en cement vervaardigde muren of kaden, door moeras en ondiepte en troebel water, verreweg zee in, tot waar de diepte genoegzaam is. Het tusschen deze muren liggende kanaal of „de haven", gelijk 't water wordt genoemd, moet van tijd tot tijd worden uitgebaggerd, daar het voortdurend weer door slijk en zand wordt gevuld.

Wie op een grootschen aanblik had gehoopt, als hij Batavia zou zien, die wordt bij zijne aankomst zeer ontnuchterd. Naar alle kanten is 't land waterig en vlak, en van de reede uit ziet men niets anders dan moeras en lage, ruwe struiken. Hier schitteren geene paleizen of prachtige straten. Hier zoekt men vergeefs naar heerlijke buitenplaatsen, die dommelen onder kleine boschjes van palmen en andere tropische gewassen. Nauwelijks kan men zijne oogen vertrouwen. En indien de zon niet met zuidelijken gloed boven onze hoofden brandde, we zouden haast gelooven, dat we, als door een tooverslag, weer verplaatst waren aan eene eenzame kust van 't Noorden.

En zoo voeren we eene kleine vesting, de zoogenaamde „Welkomstbatterij" langs, om onder 't genot

eener echte tropische warmte, en een dompigen, stinkenden dampkring door de douanen, die half gebruinde bedienden in uniform zonder schoeisel aan de voeten, maar met de sabel op zijde, te worden geviciteerd. Dat was 't laatste bedrijf, en zonderling was 't mij te moede, toen ik na eene reis van 103 dagen voor den eersten keer weer den voet op den vasten grond zette.

II.

Batavia.

't Eigenlijke oude Batavia, gebouwd op de plaats van 't vroegere Jakatra, ligt in eene moerassige vlakte aan den mond der rivier Tjiliwong. Het wordt door eene menigte aan 't verkeer zeer bevorderlijke kanalen doorsneden. Portugeezen, Nederlanders, Chineezen, Arabieren en Inboorlingen schijnen met mekaar gewedijverd te hebben, om de stad een leelijk uiterlijk, en eene, met het klimaat zoo strijdig mogelijke, bestemming te geven. De huizen van twee tot drie verdiepingen hoogte zijn naast elkaar geplaatst en er is slechts ruimte gelaten voor smalle, hoekige straten, alles in den trant van eene oudhollandsche stad. 't Eenige indrukwekkende gebouw is 't stadshuis of gerechtshof. 't Gedeelte echter, waar vooral de bureaux en de magazijnen (toko's) der Europeesche kooplui zijn gebouwd, mag tegenwoordig gezien worden. Onder de verdere stadswijken moet aan 't Chineesche kamp met zijne

ontelbare winkels de eerste plaats worden toegekend.

De Arabieren schijnen van zeer donkere vertrekken en smerige woningen te houden.

Over dag heerscht te Batavia eene levendige drukte; dan is 't eene der gewichtigste handelsplaatsen, niet slechts van den Oostindischen Archipel, maar van geheel Azië. Niet dat men van 't drukke goederenvervoer in de straten veel merkt, dit heeft schier uitsluitend op de kanalen plaats, maar in de plaats daarvan een aanhoudend geraas van koetsen en rijtuigen van allerlei soort. Trouwens te Batavia rijdt iedereen.

Toen de stad noch door de Europeanen werd bewoond, wat thans niet meer 't geval is, mocht ze met recht „het graf der blanken" genoemd worden. Heden ten dage echter bestaat de bevolking slechts uit Chineezen, Arabieren en Inboorlingen. Noch altijd is de stad het middelpunt van den eigenlijken zee- en groothandel en wat daarmee samengaat, maar toch wonen de Europeanen verder landwaarts in, op de meer hooge, gezonde en doelmatige buitenverblijven, die den weg naar Buitenzorg versieren; iederen voormiddag echter komt men per koets en per sjees, thans ook met den tramway en den spoorweg, naar 't kantoor en de werkplaats, om tegen den avond weer huiswaarts te gaan. De genoemde buitenwijken beslaan eene oppervlakte van eenige uren in 't vierkant en gaan 7 palen landwaarts in. (1 paal = 1507 meters.) Zonder twijfel zullen mettertijd nog vele bewoners hunne huizen al weer verder land-

waarts in bouwen, langs den Buitenzorgschen weg. Dit nieuwe Batavia bestaat uit meerdere bebouwde wijken in den trant van dorpen: Weltevreden, Noordwijk, Rijswijk, Goenong Sari, Tanabang, enz. Bevaarbare kanalen, breede wegen en hier en daar schoone lanen verbinden deze buitenwijken, terwijl verder voor goede straatverlichting door middel van gas is gezorgd, en de Europeesche gedeelten afwisselen met Inlandsche Kampongs of Dessa's (dorpen) ([1]) en Chineesche wijken, als Passer Senen, Passer baroe (Maandagsche bazar, nieuwe bazar.) enz.

Ieder grooter, door Europeanen bewoond, huis staat op zich zelf in eene door laag muur- of hekwerk afgeperkte ruimte, een eindweegs van den weg verwijderd. 't Niet bebouwde gedeelte dezer ruimte is gewoonlijk met bloemen en struiken, als oleanders, rozen, granaatbloemen en jasmijnen beplant. Ofschoon bijna al deze buitenplaatsen slechts ééne verdieping hoog zijn, bieden zij toch een hoogst tooverachtig gezicht, bepaaldelijk des avonds, als de opene veranda's met hare sierlijke zuilenrijen schitterend verlicht zijn. De vloer van 't vertrek is drie of vier voet boven den beganen grond, de kamers van 15 tot 16 voeten hoog — zóó, dat het heele gebouw met zijn kapvormig dak toch steeds eene

([1]) De Schrijver maakt geen onderscheid tusschen dessa en kampong. Dit bestaat wel degelijk; eene dessa is eene zelfstandige gemeente, met een eigen dorpshoofd. Kampong zou misschien door gehucht zijn te vertalen. *Veth, Java bl.* 588 *en vervolg.* Vert.

vrij belangrijke hoogte heeft. De gemelde bouwtrant is in deze streken, om de vele aardbevingen, een zeer doelmatige, de doelmatigste. Bovendien houdt men in dit heete klimaat zeer van zijn gemak en klimt niet gaarne hooge trappen op en af. 't Hoofdvertrek, aan den voorkant, dient uitsluitend tot woning der familie. Achter dit vertrek zijn, aan beide kanten van het gebouw, de lage woningen der bedienden, de stallingen, keuken, badkamers en diergelijke geriefiijkheden.

De familie houdt zich gedurende den dag meestal in de opene veranda achter het huis, zelden binnen de woning zelve op; maar de avond brengt men gewoonlijk door in de voorgallerij. Hier worden bezoeken ontvangen en wordt de gastvrijheid in eere gehouden; hier wordt gespeeld, muziek gemaakt en het nieuws van den dag besproken; hier geniet men 't leven, nadat de lastige hitte van den dag heeft plaats gemaakt voor een ietwat aangenamer avondkoeltje.

Onder de belangrijke gebouwen munt bijzonder uit het paleis van den Gouverneur-generaal, te Rijswijk, eenige groote logementen en de societeit de „Harmonie". 't Zijn groote en flinke gebouwen. 't Groote Gouvernementshuis met zijne ontelbare bureaux, de fraaie vrijmetselaarsloge en de officierensocieteit „Concordia" vormen de oostelijke zijde van 't zeer ruime Waterlooplein, dat met den Leeuw van Waterloo en 't monument van Generaal Michiels is versierd. Aan de drie andere kanten van 't plein

staan heele rijen officierswoningen. Bij gunstig weer geeft daar, vóór de Waterloozuil, iederen Zondagavond om 5 uur, een goed gedirigeerd militair muziekcorps zijne uitvoeringen, en een groot gedeelte van Batavia's inwoners komt dan te voet, te paard en per as om te hooren, te zien en gezien te worden.

De stad Batavia mag zich wellicht beroemen op 't grootste plein van welke stad der wereld, de Koningsplaats of 't Koningsplein. 't Is eene met kort gras begroeide vlakte in den vorm van een tamelijk regelmatigen vierhoek, waarvan iedere zijde ongeveer een kwartier uurs lang is. Ze is ingesloten door eene reeks van tamarinden en er buitenom loopt eene breede straat, waar langs buitenplaats aan buitenplaats, de eene nog schooner dan de andere, 't geheel versieren. In den noordoostelijken hoek wappert de driekleurige Nederlandsche vlag van de citadel, die iederen morgen om 5 uur en iederen avond om 8 zijn officieel kanonschot laat hooren. Noch zij gezegd, dat op 't Koningsplein ter gelegenheid van bijzondere feestdagen, b. v. van den Koningsjaardag, militaire parades worden gegeven.

Langs de wegen en straten van Batavia staan talrijke kleine steenen wachthuisjes voor de Inlandsche politie. Voor elk van deze hangt de „gentong" of „tongtong", dat is een rolvormig blok van Nangkahout, dat uitgehold is op de manier van eene smalle kloof. Wordt er op de „gentong" geslagen, dan geeft dit muziekinstrument verbazend schelle tonen om der politie te dienen als signaal. Ontstaat ergens

brand in de stad, dan geeft de naastbij zijnde politiedienaar 't gewone teeken, dat aan 't eerstvolgend wachthuis wordt verstaan en oogenblikkelijk verder geseind, zoodat de mare in een ommezien door de gansche stad is verspreid.

In ieder der genoemde wachthuisjes staan eenige lange houten gaffels. Aan de beide schuin uit elkaar loopende punten zijn eenige doornbamboes zóó op den binnenkant geplaatst, dat hunne talrijke scherpe doornen schuins naar achteren staan. Met deze gaffels grijpt de politie dengene, die niet goedschiks mede gaat. Indien dit eigenaardige instrument den vluchtende bereikt, dan houdt het hem zoo onbarmhartig in den nek vast, dat aan loskomen niet te denken valt. 't Wapen blijkt dan ook meermalen van practischen dienst te wezen tegen den „Orang amok", eene soort waanzinnige, die in blinde woede ieder levend wezen, dat hem in den weg treedt, vermoordt. (1)

In de Europeesche wijken der stad mag gedurende den nacht geen Inlander zonder een licht of eene fakkel over straat gaan. Alleen de Inlandsche bediende, die in 't bezit is van een briefjen of vrijbiljet zijns meesters, kan zoo'n nachtelijke wandeling wagen. Daar deze menschen steeds blootsvoets gaan,

---

(1) „Amok maken" is eigenlijk de uitbarsting van lang ingehouden drift, van wrok en verborgen leed. 't Is eigen aan 't gansche Maleische ras en gaat werkelijk met de, door den schrijver genoemde, verschijnsels gepaard.

VERT.

wandelen de gloeiende bamboefakkels zonder eenig geraas, als eene soort dwaallichten door de straten, om den „baar" met levendigheid te herinneren aan de spreukjes van den „duizend en één nacht."

Tot het zeer eigenaardige ook van dit — van 't Europeesche zoo verschillende — leven behooren de klontongs of marskramers. 't Zijn schier altijd Chineezen, die òf hunne waren zelf met zich ronddragen, òf hiertoe een koelie, een Inlandsch daglooner, in dienst nemen. In 't laatste geval stapt de koopman voorop en kondigt zijne tegenwoordigheid aan door een eigenaardig klappen met een klein instrument, dat ik niet beter dan met een zoogenaamden ratel weet te vergelijken, dien men kleinen kinderen als speelgoed in de handen geeft. Deze klontongs bieden alle mogelijke zaken ten verkoop aan: kleedingstoffen, geconserveerde spijzen, snuisterijen enz. Zij vragen in den regel 't drievoudige van den prijs voor hunne waar en azen 't liefst op de Orang baroes, de nieuw aangekomenen.

Ofschoon ik later nog meermalen op de Waringins, dat zijn de groote, wilde vijgeboomen zal terugkomen, toch moet ik ze hier ter plaatse reeds vermelden, want Nieuw-Batavia zou zonder deze reuzen der plantenwereld heel wat van zijn bekoorlijk uiterlijk moeten inboeten. Inderdaad de waringins, die men voor ieder gebouw ziet staan, drukken dezer stad der paleizen eerst het echte Oostersche merk op 't voorhoofd.

III.

Batavia.

(Vervolg.)

'T Gezellige leven liet weleer te Batavia in vele-lei opzicht heel wat te wenschen overig; sedert eenigen tijd echter is daarin eene merkbare verbetering gekomen en thans heeft dat leven er zelfs veel, dat ons Batavia doet voortrekken bij vele Europeesche en bepaaldelijk ook bij vele Zwitsersche steden ([1]). Zoo is er bij voorbeeld 't koffiehuisleven op verre na niet tot zulk een hoogen graad ontwikkeld, als hetwelk ten onzent onze huismoeders niet zonder reden tot wanhoop voert. En de wereldberoemde Oostindische gastvrijheid bestaat noch heden. Iederen avond treft men in de particuliere woningen een grooter of kleiner getal vrienden en kennissen bij elkander aan, die zich onder een glas wijn of bier aan opwekkelijke muziek

---

([1]) De schrijver is een Zwitser; dit zal op meer dan eene plaats van zijn boekje duidelijker noch uitkomen. VERT.

te goed doen of onder druk gesprek, somwijlen ook onder spel en dans, den tijd korten ([1]). Er bestaan schiet-, turn- en zangvereenigingen, ja zelfs eene vereeniging voor land- en volkenkunde van den Indischen Archipel. Ook bezit men er eene opera, waarin Fransche of Italiaansche gezelschappen hunne voorstellingen geven, terwijl 't orkest voor 't grootste gedeelte uit liefhebbende dilettanten bestaat.

't Leven te Batavia, trouwens in geheel Indië, is duur. Iedere Europeesche familie is genoodzaakt eigen rijtuig te houden; iedere familie moet zich de weelde getroosten van een groot getal Inlandsche bedienden, en naar Europeesche begrippen op een grooten voet leven. Zoo is 't bijvoorbeeld in het geheel geene bijzonderheid, als een koopman of hoog geplaatst ambtenaar van 300 tot 500 gulden 's maands aan huishuur betaalt. Ook de prijzen der levensmiddelen en van alles, wat verder tot de noodzakelijke behoeften van een Europeesch gezin behoort, zijn zeer hoog. Maar ten slotte richten de uitgaven zich toch altijd naar de inkomsten, en 't blijft noch steeds waar, dat men in Indië, gelijk men pleegt te zeggen, spoediger dan in Europa „iets worden kan."

Sedert de Europeanen zich er aan gewend hebben om hunne woningen en hunne kleeding, ja hunne gansche levensmanier zooveel mogelijk met het klimaat in overeenstemming te brengen, sedert is ook

---

([1]) Wie met de geschriften van Van Rees bekend is, weet, dat het spel niet de minste onder de uitspanningen is. VERT.

't gevaar voor gezondheid en leven vrij wat minder geworden. Ik zou aan een ieder, die naar 't verre Oosten wenscht te verhuizen, maar zeer in 't bijzonder aan de dames, dezen hoofdregel wenschen aan te raden: richt u, in gezegd opzicht, zonder voorbehoud en terstond na uwe aankomst in Insulinde naar de heerschende gewoonten. Zoo is 't bijvoorbeeld eene niet te vermijden levensvoorwaarde, dat men iederen dag ten minste eenmaal een bad neemt. Gewoonlijk doet men dit des morgens terstond na 't opstaan en noch eens, des avonds te 5 ure, voor men zich kleedt om te gaan wandelen. Ieder huis heeft zijne badkamer. Indien daarin geene stortbadinrichting voorhanden is, dan giet men zichzelf 't water, dat meestal in verbazend groote steenen potten wordt bewaard, maar over 't lichaam. De inboorlingen baden zich bij duizenden in de beken en kanalen.

Batavia heeft geene putten; men kan slechts een tien à vijftien voeten verre den bodem indringen of men stuit reeds op brak water. Als drinkwater gebruikt men alzoo 't steeds ietwat troebele vocht uit de rivieren en kanalen. Maar in ieder gezin heeft men natuurlijk zijn filter. Op 't eiland Madoera bevindt zich eene soort van krijtrots, waarvan men de noodige stukken in behoorlijken vorm en grootte afsnijdt, die stukken uitholt en aldus filters verkrijgt, waaruit het troebele water na doorzijpeling, als een kristalhelder vocht te voorschijn komt. De Javanen drinken 't water ongefiltreerd. Ikzelf was op mijne reizen meermalen genoodzaakt hetzelfde

te doen, maar moet bekennen, dat het vocht wel geen onaangenamen smaak had, doch tengevolge van de warmte alles behalve verkwikkend werkte. Te Batavia heeft iedere familie hare ijskast. Geheele scheepsladingen ijs worden dan ook uit Amerika aangebracht, terwijl tegenwoordig veel ijs langs den kunstmatigen weg wordt verkregen.

Daar de dames in Indië — en als ik van dames spreek, bedoel ik steeds de Europeesche vrouwen — daar de dames in den regel den ganschen dag en tot aan den avond te huis blijven, houden ze zich gedurende dien tijd in een uiterst gemakkelijk ochtendgewaad, in „sarong" en „kabaai." De eerste wordt in plaats van een rok gedragen. 't Is niets anders dan een wijde, van boven en van onderen open zak, uit gekleurd katoen, somwijlen ook van zijde vervaardigd. Deze sarong, om de middel toegeregen, wordt ongeveer een handbreed boven de heupen naar buiten omgeslagen, en hangt dan verder vrij om 't lichaam. De kabaai is een wijd hemd zonder kraag, dat van voren open, maar op de borst van eenige knoopen is voorzien. Kleurlingen en Javaansche vrouwen houden veel van eene veelkleurige en vooral van eene zijden kabaai. De naakte voeten zijn in muiltjes gestoken. 't Haar dragen de dames noch eenigen tijd nadat ze de badkamer hebben verlaten loshangende, om 't daarna zonder eenige verdere kunstbewerking hoegenaamd samen te binden en het toilet voor gereed te houden. 't Is geen wonder, dat menige schoone 't in den aanvang iet-

wat vreemd valt zich in dit morgengewaad te vertoonen, maar het wordt eene gewoonte, en daar zijn er, die zeer goed weten, dat ze er aldus bekoorlijker uitzien dan in 't schitterendst balgewaad.

De heeren dragen in hun ochtendgewaad meestal wijde, gekleurde katoenen „Tjilana tidor," slaapbroeken. De altijd witte kabaai is gewoonlijk niet van knoopen voorzien, maar wordt met een band van dezelfde stof vastgemaakt.

Ook zijn al de overige kleedingstukken zooveel mogelijk uit eene lichte stof vervaardigd. De heeren dragen witte kousen, vesten en jassen, en daar een kleedingstuk hoogst zelden langer dan een dag wordt gedragen, dient men niet slechts hemden en kousen, maar ook alle overige benoodigdheden bij dozijnen te bezitten.

Natuurlijk is 't voedsel mede Indisch, bepaaldelijk bij den hoofdmaaltijd, het diner. De hoofdschotel voor 't middagmaal is rijst met „kerri." De eerste wordt op Indische manier, in den „koekoessan" gekookt. Dit is een uit dunne bamboe-latjes gevlochten korfje in den vorm van een trechter, waarvan de nauwe opening echter gesloten is. Dit korfje wordt in een met water gevulden pot gehangen en nu laat men de rijst op deze manier zoo lang koken tot de korrels gaar zijn, maar let er wel op, dat ze heel blijven. „Kerri" is eene gele saus van kokosmelk en kurkumawortel. Rijst met kerri alleen zou echter al eene zeer eenvoudige tafel zijn; doch er komen nog eene gansche menigte toespijzen om een zoo

smakelijk diner te vormen, dat ieder Europeaan er wel spoedig aan gewoon kan raken. De sambal-doos bevat 10 tot 12 kleine schoteltjes met even zooveel gerechten van visch en gevogelte, groenten en vruchten, zoet en zuur, gezoden en gebraden in versche kokosolie. Alles is meer of minder vermengd met „lombok" (tjabe) d. i. met Spaansche peper, welke laatste specerij ook onvermengd in een schaaltje aanwezig is. Dit scherpe kruid groeit overal op Java in overvloed, op vele plaatsen zelfs als onkruid, en 't schijnt, dat het nuttige ervan door 't klimaat wordt aangewezen. Zoowel de Inboorlingen als de Europenanen eten daarvan zeer groote hoeveelheden.

't Rundvleesch op Java is slecht en 't kalfsvleesch onbekend, vandaar dat gevogelte en visch, welke laatste spijze de zee in overvloed en van uitstekende hoedanigheid oplevert, 't voornaamste dierlijke voedsel is. Voor 't overige worden alle mogelijke verduurzaamde vleesch- en groetensoorten uit Europa ingevoerd, en eet men in Indië zoowel Deensche asperges en Straatsburger ganzeleverpasteitjes als zuurkool en erwtensoep.

De groenteteelt is wel wat verwaarloosd. De Inlanders stellen weinig prijs op de, door ons meest geliefkoosde, groenten. Aardappelen, gele wortels en salade, worden wel is waar geplant, maar ze zijn alleen dan smakelijk, als ze in de hoogere streken groeiden. Trouwens daar willen ook vele onzer koolsoorten zeer goed tieren. Wat de vruchten aangaat, die na iederen maaltijd worden voorgediend, ze

zijn op Java 't gansche jaar in overvloed voorhanden.

Terwijl ik me nu lang genoeg bij de beschouwing van 't leven der Europeanen te Batavia heb opgehouden, wil ik noch zeggen, dat mijne mededeelingen ook geldig zijn voor de beide zeer bevolkte steden Samarang en Soerabaja. In de kleine kustplaatsen en in 't binnenland is veel van het thans gezegde niet of slechts hoogst veranderd van toepassing. Trouwens daar zijn dikwijls òf slechts eenige Europeanen als ambtenaren of industriëelen bij elkander òf ze wonen zelfs eenzaam, hier en daar verspreid, dikwijls eenige uren van elkander verwijderd. Ik zal later noch over een en ander spreken, om hier ter plaatse eenige woorden in te vlechten over 't leven van den Europeaan als soldaat in Nederlandsch Indië, en dit te meer, omdat onder hen noch altijd vele Zwitsers worden aangetroffen.

Alle militaren beneden den rang van officier zijn van 't verkeer en den omgang met de overige Europeanen geheel uitgesloten; ze leven, als in de kazerne verbannen en kennen geen anderen omgang dan met hunne gelijken. Dit moet in de eerste plaats daaraan geweten worden, dat ze voor een groot deel werftroepen zijn: want het is niet te loochenen, dat onder de soldaten van 't Indische leger vele elementen te vinden zijn, die in eene fatsoenlijke maatschappij niet zouden passen. (1) Ik ken

(1) Dit oordeel is hard, en bij de wetenschap, dat ons Gouvernement niemand in dienst neemt, wiens papieren niet in orde zijn, misschien een weinig te wraken. *Vert.*

gevallen, dat kooplieden zich door hunne menschlievendheid lieten verleiden om enkelen dezer ongelukkigen eene plaats in hun huis te gunnen, maar in de meeste gevallen compromitteerden zij zich daardoor niet alleen voor hunne vrienden en bekenden, maar zelfs voor hunne Maleische bedienden. — Zorg voor zijn voedsel heeft de soldaat niet, maar wijn of bier is geen drank, dien hij koopen kan, zoodat hij zich dan maar met jenever moet behelpen. Dat hij er niet aan denken mag met eene Europeesche dame in 't huwelijk te treden, spreekt wel van zelf; hij behelpt zich dus met eene Inlandsche huishoudster, die hem gewoonlijk geheel beheerscht en 't hem tot eene onmogelijkheid maakt zich zedelijk weer op te richten. Inderdaad zoo'n man heeft een vast karakter noodig om na een diensttijd van zes jaren, de gewone tijdruimte, waarvoor men zich verbindt, den soldatenrok te kunnen missen en buiten de kazerne zich weer op zijne plaats te gevoelen. Dat er echter zulke uitzonderingen zijn, en dat ik die uitzonderingen gedurende mijn verblijf op Java heb leeren kennen, wil ik hier noch gaarne bijvoegen (1).

Toen Java met een telegraafnet overspannen werd, waren er geschikte jongelieden noodig voor den telegraafdienst; er werden destijds dan ook heel wat onderofficieren en soldaten in den aangeduiden werkkring overgeplaatst en deze konden nu voor hun

---

(1) Dit is maar goed ook; de teekening ware anders wat al te zeer in 't sombere gevallen! *Vert.*

doen eene tamelijk goede carrière maken. Anderen, die eene goede schoolopvoeding mee naar Indië brachten, zijn op de topografische bureaux of bij de militaire administratie gekomen, maar dit zijn niettemin uitzonderingen op den regel. Dat een soldaat, die geen Nederlander is, tot officier opklimt, is iets zeer buitengewoons.

De gezondheidstoestand der soldaten is, om licht te vermoeden redenen, in de kazernes verreweg ongunstiger dan daar buiten. Wordt men echter naar de moerassige streken van Borneo, b. v. naar Banjermassing, naar de oostkust van Sumatra, of naar diergelijke kuststreken van gelijk allooi gezonden, dan kan men zijn testament wel maken. En dat de vele militaire expedities naar Borneo, Bali, Boni, Atchin, enz. de troepen sterk moeten dunnen, zal wel niet behoeven opgemerkt te worden. Ik raad iedereen, wie hij ook moge wezen, dringend af, zijn geluk als soldaat in Neerlandsch Indië te beproeven! ([1])

([1]) De bedoeling des schrijvers is duidelijk: Zwitsers wordt geen soldaat in Nederlandsch-Indischen dienst. Heeft hij echter zijne schets niet overdreven? Ik wenschte, dat ik ja mocht zeggen. Maar, wat men er nu en dan van leest, ook bij Nederlandsche schrijvers, is even somber als Meisters' woord. Zie o. a. Stemmen uit Indië, II, Samarang, de Groot, Kolff en Co., 1872. *Vert.*

IV.

Java.

Java is 't kleinste der vier groote Soendaeilanden. Het ligt ongeveer tusschen den 6en en 9en breedtegraad en op 105 tot 114½ graad Oosterlengte van Greenwich. De oppervlakte bedraagt 2313 □ geographische mijlen (met de omliggende eilanden 2444 □ mijlen.) De ruim 17 millioen bewoners zijn zoo tamelijk gelijkmatig over 't geheele eiland verdeeld ([1]); slechts weinige zuidelijke streken en 't oostelijkste gedeelte zijn een weinig minder dicht bevolkt, terwijl hier en daar aan de noordkust zeer aanzienlijke volksmassa's op betrekkelijk kleine ruimten zijn samengedrongen. Alleen staande bergen en berggroepen van vulkanischen aard komen over 't gansche eiland in de richting van 't oosten naar 't

([1]) De schrijver vergist zich: de bevolking is niet gelijkmatig verdeeld. Ze bedraagt in de Soendalanden 4680, in Middel-Java 9766 en in Oost-Java met Madoera 4364 zielen per □ mijl. *Veth, Java, bladz.* 264 *en* 265. *Vert.*

westen voor. Naar de zuidzijde, aan den kant des Indischen Oceaans, steil afhellende, maken zij de rotsachtige kust voor de scheepvaart hier en daar zeer gevaarlijk. Langs de noordzijde ligt tusschen de zee en 't gebergte een breede alluviale zoom van vruchtbaren grond, hier en daar afgewisseld door strooken moerassig land. De rivieren hebben naar dezen kant een langeren loop; vele van deze zijn bevaarbaar, terwijl aan hare monden vele volkrijke handelssteden liggen, waarvan Batavia, Soerabaja, Samarang, Passoeroean, Tjeribon en andere de voornaamste zijn. De lage delta's der rivieren zijn bijzonder geschikt voor den landbouw, voor de teelt van rijst en suikerriet; zij zijn 't geliefde terrein van den kokospalm, terwijl de koffiestruik in meer hooger gelegen streken 't beste gedijt.

De bergen van Java vormen geene samenhangende gebergten met lange, hooge ruggen en kammen, zooals onze Alpen. 't Zijn in den regel afzonderlijke vulkaankegels, en slechts daar, waar twee of drie van deze vulkanen in elkaars onmiddellijke nabijheid staan, daar hebben zij in vereenigde werking de laagte tusschen hun voet, door herhaalde uitbarstingen, eenigszins gevuld en opgehoogd. De phantastische mythologie der Javanen weet van 't ontstaan dezer bergen 't volgende te vertellen.

„'t Eiland zwom op de oppervlakte der zee, maar 't had eene zeer plompe gedaante; één reuzenberg, die tot aan den hemel reikte, drukte het westelijk gedeelte van Java diep in den Oceaan, terwijl 't

oostelijke onbezwaarde gedeelte hoog boven 't water uitstak. Om 't evenwicht te herstellen, verwijderde de godheid 't grootste gedeelte van dien berg, wandelde er mee naar 't oosten en liet van tijd tot tijd een brok vallen. Toen hij in 't oosten gekomen was en den Idjen en den Rawoen had geplaatst, nam 't eiland zijne tegenwoordige horizontale gedaante aan.

Vele van deze vulkanen bereiken eene hoogte van 9000 tot 10000 voet; de slanke Smèroe in 't oosten des eilands is zelfs 11,000 voeten hoog. Al deze bergen zijn tot op hunne hoogste toppen in eeuwig groen gekleed, tenzij uitbarstingen van jongen datum de plantenwereld aan de berghellingen met eene laag lava hebben bedekt, en de tijd noch te kort is geweest voor eene nieuwe ontwikkeling van flora's rijkdom op deze lavalagen.

Tot de laatste behooren de kale eruptiekegels van den Bromo en den Goenong Goentoer of Donderberg. Eenige van deze berghellingen zijn in hare bovenlagen voorloopig met helder groene graszoden bedekt, en vindt men slechts hier en daar de donkere woudstrepen op zoodanige plaatsen, waar in de talrijke voegen en kloven gelegenheid is geweest voor 't struikgewas en 't kreupelhout om zich aan den bodem vast te hechten. Eenige kraters zijn geheel uitgedoofd, weer andere echter zenden noch altijd rook en damp naar boven en noch andere zijn voortdurend in werking. Hevige aardbevingen en vreeselijke uitbarstingen verschrikken niet zelden de bewoners en verwoesten

het landschap. Overschoon is 't gezicht op den Smèroe, den Slamat en andere reuzengevaarten, uit wier kraters een dikke rookkolom loodrecht opstijgt om zich opwaarts in den vorm van een boom met breede kruin uit te breiden. Maar de Tangobang Praoe en de Merapi, wier grijze kruin den rooden weerschijn vertoont van den daaronder kokenden gloed, zij vervullen met angst en vreeze. En deze angst overmeestert ons geheel, als de verborgen machten van den Keloet en den Bromo eensklaps in woeste haast te voorschijn komen; als 't onder ons dreunt en stoot; als alles, wat vast scheen te staan, siddert en kantelt en breekt; als verbazende massa's asch en stof den dag in een nacht veranderen en de gansche streek in een droevig doodskleed hullen.

Onafzienbaar woest en gekloofd vertoonen zich de puntige rotsmassa's van den Goenong Ringgit, die ons maar al te duidelijk toonen, dat zij slechts de overblijfsels zijn eener reeds lang vergane grootheid. Maar ook, welk een schoon en vriendelijk beeld is die Tjirmee, die de voeten baadt in de zee en zijn trotsch hoofd in de blauwe lucht beurt! Zie hoe hij zich langzaam verheft uit de lachende vlakte aan zijn voet, waar de rijst en de suiker groeit. Rondom hem verheffen zich dorp naast dorp, allen verscholen in de dichte boschjes van de weelderigste vruchtboomen. Boven de wouden van kokospalmen staan daar de uitgestrekte donkergroene koffieboomen en terrasvormige rijstvelden, sawah's. Overal kabbelen vroolijke beekjes, overal rookende hutten

tusschen schaduwgevend groen; alleen de hoogere, steile hellingen zijn aan de woekerende machten van 't oorspronkelijk woud overgelaten, waar de tijger en de rhinoceros hunne onbetwiste kampplaats hebben. Van zijnen top overziet men de breede, vruchtbare vlakten van Indramajoe en Krawang, de paradijs-dalen van Koeningan en Telaga. In 't oosten stuit het oog op de pyramiden van den Slamat, in het zuiden op de hoogvlakten van Tjamis en Bandong, maar hier en daar is ons 't uitzicht op de vrije zee gegund in 't verre zuiden, terwijl aan den noordkant onze horizont wordt begrensd door den oneindigen Oceaan. Gelijk de Tjirmee zoo zijn de meeste bergen op Java; in de dalen, in de vlakten en op de hoogten, overal een eeuwig groen — een groeien, bloeien en rijpen. Java kent geen sneeuw; van een winter kan zelfs geene sprake zijn. Slechts op de hoogste bergtoppen daalt de thermometer in de vroege morgenuren somtijds onder 't vriespunt. 't Klimaat is Oceanisch-tropisch; te Batavia daalt het kwik nooit onder 18° en nooit boven 35° Celcius. Dag en nacht zijn (met een klein verschil) jaar in jaar uit steeds even lang. De schemering is zeer kort. Nauwelijks is de zon ondergegaan of de eigenlijke nacht valt in. De tropische nachten zijn, bij bewolkten hemel, zeer duister: nooit heb ik in 't noorden zulk eene, ik mag zeggen tastbare, duisternis waargenomen. (1)

(1) Hoogste thermometerstand op Java 31,8° C., laagste dito 19,9° C. *Veth, Java, blz.* 9. *Vert.*

Eigenlijke jaargetijden kent men op Java niet. Men verdeelt er het jaar naar de heerschende winden, naar den noordwest- en den zuidoostmoesson of korter naar den oost- en westmoesson. De eerste brengt den regentijd en duurt ongeveer van einde October tot Mei; 't droge jaargetijde, de oostmoesson valt zoo ongeveer samen met onzen zomer. Voor 't overige vallen de regens nu eens wat vroeger, dan eens wat later, zoodat ook de overgangen van den eenen in den anderen moesson nu eens langzamer, dat eens spoediger plaats vinden.

Aan de noordkust regent het niet zelden gedurende drie, vier maanden in 't geheel niet ([1]); dan zijn de nachten eenigermate koel; maar de droge wind is niet altijd aangenaam en de lucht meermalen met stof en zand bezwangerd. Die vervelende, onuitstaanbare aanhoudende regen, die ten onzent soms dagen achtereen voortduurt, ja zelfs weken lang voortplast, is zelfs aan den Javaschen regentijd onbekend. Gewoonlijk wordt tegen den middag, nu eens wat vroeger dan eens wat later, de lucht bewolkt. Dan valt de regen in stroomen neer, nu eens twee, drie uren achter elkaar, dan weer gedurende den ganschen nacht. Maar 's morgens gaat de zon weer in allen glans en pracht zijne dagreis beginnen 't Is eene wezenlijke bijzonderheid, als het te Batavia in de morgenuren regent, of dat de wolken de zonne-

---

([1]) De regel is 100 regendagen in den natten, 46 in den drogen tijd. *Vert.*

schijf bedekken. De blauwe hemel van Java is dan ook niet ten onrechte spreekwoordelijk geworden. 't Is verwonderlijk hoe spoedig in de tropische gewesten gansche watermassa's weer opdrogen. Dikwijls voeren we in den vroegen morgen naar de stad door voetendiep water, en als we dan 's namiddags te vier ure terugkeerden, was ons rijtuig voortdurend in stofwolken gehuld.

De nachten zijn, in den regentijd, bijzonder drukkend. Dikwijls gebeurt het dan, dat de weldoende slaap onze vermoeide oogleden geheel ontwijkt, vooral in die streken, waar de muskieten in groote menigte om onze legerstede gonzen. Niettegenstaande alle voorzorgen kan 't ons niet gelukken de slaapkamer koel te houden. Veeren bedden en paardenharen matrassen zijn dan ook onbekende dingen. Kussens en matras zijn met „kapok", dat is met korte, grove katoenvezels van den Gassipium arborum gevuld, welke plant op Java tot een eigenlijken boom opgroeit en niet zelden 30 tot 40 voeten hoogte bereikt. Dat een mensch van gewoonten aanéén hangt, bewijst ook 't gebruik van den „pantalgoeling", dien ik om deze reden hier ter plaatse dan ook even vermelden wil. Het is een rond, ongeveer drie voeten lang, eveneens met kapok gevuld kusssen, dat op Java in den arm van iedereen behoort, die zich ter ruste begeeft. En zoo spoedig en zoo gaarne gewent men zich aan dezen slaapkameraad, dat men hem weldra even moeilijk missen kan als 't hoofdkussen. Maar nauwelijks heeft men dit land ook

weer verlaten, of hij is vergeten gelijk zoovele andere zaken, waarvàn men niet dacht te kunnen scheiden.

Weldadig werken, in de nabijheid der zee, de dagelijksche land- en zeewinden. De laatste beginnen tegen den middag en zijn 't sterkst tegen twee à drie ure; de eerste doen zich kort na zonsondergang bemerken.

Wie in de meening verkeerde, dat het landschap gedurende den drogen tijd zijn groen kleed verliest, die heeft zich wel zeer vergist. 't Is waar, de rijstvelden zien er, na den oogst en als daar geen tweede gewassen, als jamswortelen of mais, op geplant is, dor en geel genoeg uit, en op eenige tegalvelden (droge rijstakkers) verdort ook 't korte gras; er zijn zelfs boomen, die voor en na een faal, herfstachtig voorkomen krijgen, maar dit verandert het geheel niet: de natuur behoudt haar schoon gewaad en het plantenkleed verliest haar eeuwig groen, om zoo te spreken, nooit.

't Is te begrijpen, dat de eerste regenbuien menig halfverwelkt blad opfrisschen, en 't zand en de stof afwasschen, en het zijn schitterenden glans teruggeven, zoodat de gansche plantenwereld op nieuw herleeft en, als door een tooverstaf aangeraakt, verjongd wordt bij 't begin van den regentijd. Uit de zwarte stoppels van 't verschroeide alang-alangveld schieten de voetenlange grasstengels eensklaps naar boven. De in de aarde sluimerende wortels en stengels ontwaken en schieten uit; overal zwellen de

knoppen en barsten open, en binnen weinige dagen bloeit en geurt het in alle hoeken.

In een onbegrijpelijk korten tijd schiet het bamboe voetenlange stengels uit; uitloopers ter dikte van een arm, die eene weeke, sappige groente leveren.

Ook te midden der donkere bosschen ontstaan in een ommezien millioenen zwammen, klein en groot, van eene eenvoudige en sierlijke maar wondervolle gedaante, prijkende met de menigvuldigste en levendigste kleuren.

Nu zet de landman de sawah's en suikerrietvelden onder water en de Javaan waadt vergenoegd achter zijn houten ploeg, dien de buffel met langzame schreden door den besproeiden, slijkerigen bodem trekt. Tegelijk echter neemt ook het aantal muskieten en andere lastige insecten in verbazend aantal toe. In de opene veranda's verzamelen zich, aangelokt door het schijnsel der lampen, milliarden van muggen, kleine sprinkhanen, kevers en vliegende mieren, welke in bonte mengeling omzwerven en de tafel in dikke laag bedekken. Zij allen wachten op de eerste onweersbuien, de eerste regens, die overal in 't dieren- en plantenrijk nieuw leven te voorschijn roepen. Wat toch is de lente in Europa vergeleken met het wonder, dat hier met de eerste dagen van den regentijd wordt geboren! Daar een spaarzaam, langzaam, angstig ontkiemen en ontluiken, hier een haastig, overvloedig te voorschijn komen en opgroeien! De vruchtbaarheid van den bodem is

onmetelijk. Van bemesten is hier geen spraak ([1]). Gronden, die veertig jaren achtereen onafgebroken voor den suikerbouw werden gebruikt, toonen op 't laatst echter de sporen van uitputting en moeten hunne voortbrengingskracht van bemesting met guano enz. weder terug erlangen. Wordt echter met eenige zorg op de verwisseling der cultuur acht gegeven, dan herstelt zich de aarde als van zelf en kan iedere kunstmatige bemesting missen. En wat brengt de grond hier niet voort! Naast rijst, suiker, koffie en kokospalmen, die in onnoembare massa's geteeld worden, treffen wij tabak, indigo, specerijen, kortom allerlei cultuurgewassen. Thee en kina worden met goed gevolg verbouwd, en als de katoen en de cochenille minder opleveren, dan ligt dit daaraan, dat suiker en koffie grootere winsten aanbieden.

Naast de $17^1/_2$ millioen menschen, die Java bewonen, zouden noch een aanzienlijk aantal bewoners den strijd om 't bestaan hier op dit vruchtbaar eiland kunnen strijden, indien maar de grond met die zorgvuldigheid werd verpleegd, welke wij in Europa moeten aanwenden. Daar zijn noch verbazend uitgebreide streken, die met wouden bedekt of met alang-alang begroeid zijn. Van de eerste zouden er een goed deel winstgevend kunnen gemaakt worden, zonder dat er noch gebrek aan hout zou

([1]) Jammer genoeg voorwaar, want ook de Javaansche vruchtbaarheid is niet onuitputtelijk en op vele plaatsen werkelijk reeds uitgeput. *Vert.*

komen of dat de vochtigheidstoestand der lucht te veel ging verminderen. Bieden ook al de alang-alangvelden minder dikke humuslagen, zij zijn niettemin in zekere mate voor bebouwing geschikt. Niet het gebrek of de armoe aan teelaarde draagt de schuld van de mindere struiken en boomen, die hier groeien, maar de omstandigheid, dat het woekerende gras eene feitelijke alleenheerschappij voert over iedere van deze planten-familie, ja haar belet naast de alang-alang te leven. Ik zag en hielp wouden uitroeien, waar de menschelijke kracht slechts met moeite en list den ondoordringbaren plantenchaos kon meester worden. Terwijl de reusachtige lichamen der omgehouwen titans noch onverbrand en onverrot op den grond lagen, werkte het woekerende onkruid zich reeds spottend rond den stam naar boven, en waar kort te voren 't oog in de wonderen van 't oorspronkelijk woud zich verloor, daar is nu in de plaats gekomen de prozaïsche eenvormigheid van een tropisch grasbosch. Zonder behulp der menschelijke hand zou de alang-alang zeker de eerste overwinning niet hebben behaald, maar ik betwijfel 't evenzeer of 't den gevallene ooit weer gelukken zal 't verloren terrein op den woekerenden indringer te heroveren.

Gelijk ik reeds zeide, is 't klimaat van Java onbeschrijfelijk schoon. 't Is ook op verre na niet zoo ongezond, als 't wel eens wordt afgeschilderd. Wel verzwakt de aanhoudende hitte ons organisme, en vooral de spijsverterings-werktuigen,

maar daarentegen zijn de ademhalings-werktuigen niet aan zooveel gevaren blootgesteld als in Europa: longtering en dergelijke ziekten zijn er haast onbekende zaken. Wel ontstaan door de uitwasemingen van den moerassigen bodem onderscheiden soorten van intermitteerende koortsen, maar men heeft er ook weer niet de in Europa zoo gevreesde typhus-epidemieën. En bovendien, als men op de hoogere streken van Java woont, dan heeft men van de genoemde koortsen ook weer minder te duchten dan in de vlakten.

Er zijn in de Javasche gebergten hier en daar gezondheidsbaden, zooals b. v. „Sindang Lajar" en „Tjipanas" (warm water), waar reeds menigeen zijne gezondheid, die door den last der bezigheden en de onzuivere Bataviasche lucht was geteisterd, heeft teruggevonden, en waar hem nieuwe krachten voor verdere inspanning deelachtig werden. 't Is wel buiten allen twijfel, dat de lucht der gematigde luchtstreek voor den Europeaan in 't algemeen beter is dan die der tropen, maar men moet de nadeelen der laatste niet al te breed uitmeten. Zooveel is echter zeker, dat genoemde omstandigheid eene der vele redenen is, waarom de „Orang poetti" (de witte menschen) in den regel geen plan hebben 't leven in Indië te slijten, maar dat ze, zoodra zij „hunne fortuin gemaakt hebben" — dikwijls ook vroeger — naar 't moederland terugkeeren. De op Java geboren Europeanen, van zuiver Europeesch of gemengd bloed, voelen zich daarentegen onder den

zachten hemel van 't Zuidén in elk opzicht veel „lekkerder" dan in de lucht van ons ruwe noorden, en slechts wanneer zij als kinderen 't land verlaten, kunnen zij zonder nadeel de guurheden van ons koud klimaat doorstaan. De man, wiens wieg onder de kokospalmen stond, die is met trouwe liefde gehecht aan 't land, welks voorrechten zelfs de vreemdeling moet waardeeren, welks rijkdom en pracht hij bewonderen moet.

V.

J a v a.

(*Vervolg.*)

Java vormt slechts een gedeelte, maar zeker 't gewichtigste gedeelte der Nederlandsch-Indische bezittingen, die bijna den ganschen Archipel omvatten. Als vertegenwoordiger van 't Nederlandsche gezag in deze oostelijke bezittingen treedt een Gouverneur-Generaal op, die echter maar voor vijf jaren benoemd wordt. Hij wordt ter zijde gestaan door een Raad van Indië, terwijl de hoofden der onderscheiden departementen van bestuur den titel van Directeur dragen. Batavia is de zetel der koloniale regeering. De Gouverneur-Generaal heeft er zijn paleis, maar woont eigenlijk te Buitenzorg, dat 38 palen bezuiden Batavia in eene overschoone landstreek aan den voet van den Gedeh ligt. Overbekend is de beroemde botanische tuin bij de woning van den Gouverneur-Generaal, die tot de schoonste en rijkste der aarde behoort.

Java is verdeeld in 23 provinciën — de Vorstenlanden meegerekend — aan 't hoofd waarvan een Nederlandsch ambtenaar staat, die den titel draagt van resident, zoodat de bedoelde provincies dan ook gewoonlijk residenties worden genoemd. Waar dit om de grootte en bevolking noodig is, worden de residenties in afdeelingen gesplitst, aan wier hoofd assistent-residenten zijn geplaatst, die in naam van den resident optreden. ([1]) Onder den Resident doen niet alleen de assistent-residenten als hoofden der afdeelingen, maar ook de controleurs van de eerste, tweede en derde klasse dienst. Om tot controleur benoemd te kunnen worden moet men door voorafgaande studie aan de scholen voor Indische taal-, land- en volkenkunde te Leiden of te Delft zich voorbereid hebben en door een examen van de noodige kundigheden daartoe blijk geven. Bij bevordering tot hooger rang geldt het beginsel van anciënniteit: controleurs der derde klasse worden tweede klasse enz. tot zij den residentstitel erlangen, alles naar rangorde van dienst. Verder staan mede alle overige ambtenaren en hoofden in eene residentie onder 't onmiddellijk gezag des residents — in meer of minder mate. Gedeeltelijk naast, gedeeltelijk ondergeschikt aan den resident of zijn assistent-resident

([1]) Ik heb te dezer plaatse den oorspronkelijken tekst wel zooveel mogelijk, maar toch met vele wijzigingen gevolgd, en zal dit ook voor 't verdere gedeelte van no. V moeten doen.

Vert.

staat een „Regent", die uit den Javaanschen adel door 't Gouvernement — zooveel mogelijk bij erfopvolging — wordt benoemd en wiens bezigheid bepaaldelijk daarin bestaat, dat hij de bevelen van den Nederlandschen ouderen broeder — voor de verhouding tusschen den resident en den regent heeft de regeering de formule van „ouderen" en „jongeren" broeder — aan de bevolking overbrengt en doet uitvoeren. De rechterhand van den Regent is de patih, de „luitenant van den regent". 't Hoofd der politie draagt den naam van Djaksa. De regentschappen zijn verdeeld in districten, aan 't hoofd waarvan de Wedono's of districthoofden zijn geplaatst; dan volgen de onderdistricten en eindelijk de dessa's of dorpen, wier hoofden den naam dragen van bekel, patinggi of loerah.

De Arabieren en Chineezen hebben weer afzonderlijke hoofden, welke den titel van majoor, kapitein of luitenant dragen.

Afzonderlijke vermelding verdienen noch de provincies „Solo" of Soerakarta en „Djokjokarta", beiden in Middel-Java gelegen. Zij vormden met de aangrenzende landen Kadoe en Magelang noch in de 15de eeuw den zetel der vorsten van een machtig rijk, het rijk „Mataram" geheeten, dat zich over geheel Middel- en Oost-Java uitstrekte. De vorsten dezer landen verloren echter aan de Nederlanders de eene landstreek na de andere, zoodat het eens zoo machtige keizerrijk reeds omstreeks 't midden

der vorige eeuw tot zijn tegenwoordigen omvang was ingekrompen ([1]) en zich eerst toen in twee deelen scheidde, die ook thans noch hunne eigene vorsten hebben. Voor 't overige zijn de genoemde vorsten half vazallen, half bondgenooten der Nederlandsche regeering, die in den grond der zaak ook in hun land de teugels des bestuurs in handen heeft. De Nederlandsche Regeering vergunt den vorsten hunne hofhouding te voeren, eene soort militaire macht te bezitten en beschenkt hen met orden en hooge titels. Weerkeerig verpachten deze vorsten een gedeelte van hunne landen aan Europeanen ter wille van landbouwondernemingen, maar omdat hunne inkomsten op verrena niet toereikende zijn om hunne zeer aanzienlijke uitgaven te dekken, ontvangen zij en eenige hunner familieleden uit de schatkist van Nederland eene jaarlijksche som als tractement en van tijd tot tijd vorstelijke geschenken. Indien de vorsten van Solo en Djokjokarta steeds eendrachtig waren, dan zouden zij den vreemden beheerschers zeker heel wat moeilijkheden kunnen berokkenen, daar n.l. de keizer van Solo voor 't hoofd der Mohammedaansche kerk in den ganschen Archipel doorgaat en eene verbazende zedelijke macht over de bevolking heeft.

([1]) De schrijver vergist zich. Noch tot aan 't jaar 1830 strekte zich 't gebied der Vorstenlanden over ongeveer geheel Middel-Java uit. Eerst met het einde van den opstand onder Dipo Negoro (1825—'30) werd de grens bepaald, die de kaart thans aangeeft. *Vert.*

'T Is voor 't overige noch uit een humanistisch, noch uit een staatkundig oogpunt wenschelijk, dat de macht der Nederlanders op Java een einde neemt. Want ondanks alle heerendiensten, die de bevolking te verrichten heeft, maar die in den grond der zaak niet zoo drukkend zijn, als ze wel schijnen te wezen, zou toch de groote massa des volks verreweg minder gelukkig zijn, indien de macht van hunne eigene vorstelijke tirannen met al de veeten, rooftochten en burgeroorlogen, met de gehate slavernij en den volkomen rechteloozen toestand voor den „kleinen man", terugkeerde ([1]). Het eiland zou zeker wel weer spoedig aan eene andere Europeesche natie in handen vallen; maar toch, de ondervinding zou 't noch moeten leeren, of deze, wie 't dan ook zijn mocht, met haar koloniaal stelsel meer wijsheid aan den dag zou leggen dan 't kleine Nederland, dat wel is waar bedachtzaam en langzaam, maar dan ook met des te meer zekerheid voortgaat op de baan eener gezonde ontwikkeling.

De staathuishoudkundige toestanden op Java zijn

([1]) Wij nemen dit gunstig oordeel van den schrijver natuurlijk gaarne over, maar de eerlijkheid gebiedt twee zaken in een ander licht te plaatsen. 1e Niet wij, maar de Engelschen hebben, gedurende het tusschen-bestuur, de slavernij afgeschaft; 2e de heeren-diensten zijn wèl drukkend. Om nu geene reeks van gezaghebbende schrijvers aan te halen, willen we alleen op een geschrift van den jongsten tijd wijzen. Wie er meer van weten wil, leze dan v. d. Elst, „de toestand van Java, zooals die *is* en *zijn* kon", bladz. 54 en vervolg. *Vert.*

in menig opzicht van zeer eigenaardige natuur. Zoo is b. v. de koffiecultuur een monopolie van den Staat, en slechts in eenige weinige gevallen, — die als uitzonderingen op den regel zijn te beschouwen, en die, in overeenstemming met hetgeen reeds is opgemerkt over de Vorstenlanden, in Djokjokarta en Solo voorkomen, — is de teelt vrij. De regel is, dat de Inlandsche bevolking den aanplant enz. der koffie in heerendienst verricht, en alleen eene geringe vergoeding ontvangt voor den arbeid in de tuinen en 't vervoer naar de gouvernements-pakhuizen ([1]).

't Grootste gedeelte van 't suikerriet wordt op gelijke manier verkregen. De ondernemer eener suikerfabriek sluit met de regeering een contract, volgens hetwelk deze laatste hem 't riet van zoo en zooveel baoes doet leveren, waartegen de ondernemer van zijn kant zich verbindt dit riet in zijne eigene fabriek en op zijne eigene kosten tot suiker te verwerken, om 't verkregen product van bepaalde hoedanigheid aan 't gouvernement tegen den vooraf vastgestelden prijs te leveren. In den jongsten tijd zijn er ook zoogenaamde vrije ondernemers gekomen,

---

([1]) Van eene eigenlijke vergoeding is geen spraak. De Regeering betaalt den Inlander *f* 15.00 per pikoel koffie, die aan 't pakhuis wordt geleverd. De onbillijkheid ligt hierin, dat allen evenveel krijgen: die vruchtbare tuinen hebben voor minder werk en meer product een redelijk loon; die op ongeschikte gronden veel arbeid moeten verrichten en weinig koffie aan 't pakhuis kunnen brengen, een loon, dat met eene aalmoes gelijk staat. *Vert.*

die zelf de noodige arbeiders huren, welke de rietvelden bearbeiden en 't product aan den molen brengen. Zooveel is zeker, dat in dit opzicht meer vrije beginsels veld winnen (1). Men moet ook niet vergeten, dat het vroeger geheel onmogelijk was voor geld de noodige arbeidskrachten naar groote ondernemingen te lokken. De Javaan heeft daartoe geen lust en vindt het niet noodig in daghuur te werken. Toen, ongeveer tien jaren geleden, de eerste Javasche spoorweg van Samarang naar 't zuiden werd gebouwd, zag men zich genoodzaakt Chineesche koelies te laten komen om aan den weg te werken. Ik zelf heb het meermalen ondervonden, dat er in de gansche residentie Banjoewangi niet *één* vrije arbeider te verkrijgen was (2).

De baten, welke de Nederlandsche regeering uit het gezegde cultuurstelsel verkrijgt, zijn zeer aanzienlijk. Hierbij komen de niet te verwerpen sommen, welke de hooge uit- en invoerrechten opleveren. Van minder beteekenis zijn de pachtsommen van het opium-monopolie en de exploitatie der vogelnesten. (3).

(1) De gedwongen suiker-cultuur blijft noch tot 1890 in stand. Met 1878 te beginnen zal ieder jaar $1/12$ der suikertuinen aan den vrijen arbeid worden teruggegeven. *Vert.*

(2) Jammer dat de schrijver niet meedeelt, dat *onveiligheid van eigendom* de grootste schuld heeft aan de moeite om den Inlander tot vrijen arbeid te brengen. *Vert.*

(3) Eene kleine verbetering is noodig. 't Is den schrijver ontsnapt, dat de differentieele rechten sedert op vrij wat beteren voet zijn ingericht. Dat het opium-monopolie eene

De delfstoffelijke schatten van Java worden tot heden bijna niet geëxploiteerd. Maar zeker is 't, dat zoowel hier als in de andere deelen van den Indischen Archipel de beste hulpbronnen kunnen verwacht worden voor arbeid en nijverheid. Bangka en Blitoeng leveren jaarlijks aanzienlijke hoeveelheden tin, Borneo heeft vrij goede steenkolen en Sumatra uitgestrekte lagen van de uitstekendste kolensoort. Zoutbergwerken heeft Java niet, wel wordt op eenige plaatsen zeezout gewonnen. Zoo b. v. te Boender, maar vooral te Soemenap op Madoera, waar voor rekening van 't gouvernement — want ook de aanmaak en verkoop van zout is monopolie van 't bestuur — aanzienlijke hoeveelheden bereid worden.

Reeds sedert eeuwen lokte het rijke, schoone Java de zeevaarders en handelaars van 't westen aan. 't Eerst kwamen de Portugeezen, die eene eeuw lang een druk verkeer onderhielden met de kuststreken. Behalve Portugeesche en Spaansche schepen kwamen al spoedig ook de Nederlandsche vaartuigen, en tusschen de jaren 1610 en 1811 werden achtereenvolgens de kuststreken en de binnenlanden onder 't bestuur van de Vereenigde Oostindische Compagnie gebracht. Toen de Fransche werelddwinger ook Nederland bij zijn gebied inlijfde, ging Java aan de

---

jaarlijksche winst afwerpt van 9 à 10 millioen gulden is zeker van veel beteekenis. Ook omdat er geene winst te noemen zal zijn, die op schandelijker bedrijf wordt verkregen! *Vert.*

Engelschen over. Doch reeds vijf jaar later kreeg Nederland zijne Indische bezittingen terug, zeer tegen den zin van den Engelschen Gouverneur Sir Stamford Rafles. Ten dage, dat de Javanen noch belijders van den Brahmaanschen godsdienst of liever van 't Siwaisme waren, stond het volk op een zeer hoogen trap van beschaving. Daarvan getuigen noch heden de tallooze overblijfsels van grootsche bouwwerken en sculpturen, die men vooral in Middel-Java vindt.

De grootste en beroemdste dezer overblijfsels is de „Boeroe Boedoer" of „Boro Boedhoer", in de residentie Kadoe. Oude kronieken vermelden, dat omstreeks het jaar 600 van onze tijdrekening zeker vorst „Adi Widjajo", gedeeltelijk met eigen werklieden en beeldhouwers, gedeeltelijk met uit Hindostan ontboden arbeiders en kunstenaars, dezen reusachtigen tempel bouwde. Rondom en op een kegelvormige heuvel zijn, van gehouwen steen, een zestal muren terrasvormig gebouwd. Op den bovensten muur, die eene middellijn van 50 voet heeft, staat een koepel, die echter thans bijna geheel is ingestort. Deze koepel heeft drie omgangen, ieder 24 torentjes dragende, die op hunne beurt elk een beeld, uit hard gesteente vervaardigd, torschen. Door sierlijke portalen klimt men op den vijfden muur en van dezen op gelijke manier naar beneden langs de andere terrassen, van welke natuurlijk de onderste den grootsten omvang heeft. De muren, welke deze

terrassen dragen, zijn aan den binnen- en buitenkant met heerlijk beeldhouwwerk versierd, en in de meer dan driehonderd nissen staan even zoovele beelden van heiligen en wijzen. Al deze beelden, zoowel als de basreliefs, die gevechten van goden in Boeddha's tegenwoordigheid voorstellen — Siwa's zegewagen, de eeretempel der Drieëenheid en andere histories uit de mythologie o. a. — getuigen van den fijnen smaak en de groote kunstvaardigheid des meesters, die ze uitbeitelde.

Gelijk reeds werd gezegd vindt men in de residenties Solo, Djokjokarta en Kadoe nog een groot aantal overblijfsels van tempels en paleizen, die gedeeltelijk veel later werden gebouwd. Jammer genoeg zijn ze meestal verwaarloosd.

De geschiedenis spreekt met trots van dezen tijd van bloei en welvaart, waarin zich 't eiland eenmaal mocht verheugen. Maar later kwamen burgeroorlogen en verwoestten 't landschap, vernielden de schoone bouwwerken. Vorsten en regenten stonden tegen elkander over en bekampten elkander zonder ophouden. Vervolging en broedermoord was aan de orde van den dag en 't land verkeerde in een volslagen toestand van orde- en wetteloosheid. Niemand was langer zeker van leven en eigendom. Toen ik eens de noch heden bestaande gewoonte laakte, volgens welke de ouders dikwijls hunne zeven à achtjarige kinderen verloven en uithuwelijken, zeiden mij welopgevoede Javanen, dat dit gebruik uit de gemelde tijden dagteekende, en dat het meermalen 't eenige

middel was om hunne dochters aan de plannen van wellustige hoofden te onttrekken ([1]).

([1]) De schrijver had er bij kunnen voegen, dat vooral de Islam schuld heeft aan dit verwoesten van beelden en kunstvolle bouwwerken. Dat hij verder omtrent het verloven der kinderen door de ouders, — op 7 jarigen leeftijd der kinderen, — zoo laag neerziet, zal ieder, die wat aan volkenkunde heeft gedaan, naïef noemen. Immers, ook bij 't hoogst ontwikkelde volk van 't Mongoolsche ras, bij de Chineezen, heerscht hetzelfde gebruik?

Vert.

VI.

Indische vruchten.

Een schitterend bewijs voor den onuitputtelijken rijkdom eener echt tropische vegetatie schenkt Java ons door zijne vruchten, door zijn ooft. Van de menigvuldigheid der soorten en de uitstekende eigenschappen dezer vruchten kan men zich geen begrip vormen, indien men de gelegenheid niet heeft gehad ze te zien en te proeven! Sedert ik weer in Europa ben, smaken mij alleen de druiven en de aardbeien; al 't andere ooft is me te zuur of 't dunkt me laf en smakeloos.

Europeesch tafelooft vindt men in Indië niet; zelfs de vijgen en amandelen willen er niet gedijen. De weinige druiven, die er geteeld worden, zijn niet bijzonder smakelijk, evenmin de in de bergstreken groeiende aardbeien en frambozen. Aan de zuidelijke helling van den Tjirmee, ter hoogte van 4500 voet, zag ik perziken, maar ze waren nietig van stuk en smaakten zuur.

En niettemin heeft men op Java altijd versche

vruchten in overvloed. Eenige soorten komen wel is waar slechts op bepaalde tijden voor, andere daarentegen, zoo als de pisang en de verschillende oranjeappels, zijn er 't gansche jaar door; zelfs zou men verlegen staan, indien men uit de veelheid der soorten eene keuze doen moest. Aan afwisseling ontbreekt het niet; is de eene soort niet te verkrijgen, eene andere treedt in hare plaats; op deze volgt eene derde, niet minder keurige vrucht, en zoo gaat het voort.

Overal brengt de natuur datgene voort, wat den mensch als voedsel 't dienstigste is. De sappige, verkoelende vruchten beantwoorden juist aan de behoeften in 't heete klimaat; zij schenken niet slechts genot, maar zijn tevens eene ware weldaad.

Allereerst noem ik de pisang of banaan. De plant op zich zelve (Musa pardisiaca) heeft reeds iets aantrekkelijks. De weeke, van sap druipende stengel, wordt een voet dik en twintig voeten hoog, zoodat hij gerust voor een boom mag doorgaan. Zijn kroon heeft bladeren van twee voet breedte en acht voeten lengte. Aan een naar beneden gebogen steel, die de dikte heeft van een arm, ontwikkelen zich een vijftig tot honderd vruchten, die een gewicht hebben van 20 tot 40 pond. Indien de plant haar vruchtenschat tot rijpheid heeft gebracht, dan is reeds een tweede steel gereed uit dezelfde moederkroon te ontspruiten en hare bloesems te laten vallen, en zoo verdringen elkaar de vruchtdragende stengels om zonneschijn en ruimte voor hunne vruchten.

De eigenlijke vrucht heeft eene langronde, worstvormige gedaante; bij de meeste soorten merkt men echter vier, meer of minder duidelijk zichtbare, kanten. Binnen het dikke, taaie omhulsel ligt een week, zoet vleesch. De witte, teere pisang foesso (melkpisang) is niet veel grooter dan een vinger, de pisang radja (koningspisang) wordt echter wel een voet lang; deze en de pisang ambon met haar roodachtig vleesch, zijn de beste der soorten.

De pisang op Java is niet, gelijk de banaan in West-Indië, bijna uitsluitend voedingsmiddel. Dit komt omdat op Java geen gebrek is aan rijst; wel wordt ze op onderscheidene manieren toebereid en zelfs de Europeaan versmaadt haar niet, als ze in versche kokosolie gebakken is, maar meestal wordt ze toch, gelijk ander ooft, rauw gegeten. Bij geen middag- of avondmaal zal ze ontbreken, gelijk ze dan ook steeds welkom is, omdat men haar gebruik even zoo min moede wordt als in Europa 't brood.

De koningin der vruchten is de bijna uitsluitend in Indië voorkomende mangostan of mangistan. Zij heeft den vorm van een appel van middelbare grootte, maar zonder de diepten van boven en aan den steel. Op de plaats van den laatsten is, als gegraveerd, èene ietwat verheven vijf, tot zevenstralige ster. Indien men de donker-roodbruine schaal, die twee tot drie streep dikte heeft en van lederachtigen aard is, voorzichtig doorsnijdt, en de bovenste helft verwijdert, dan puilt uit de helroode snedevlakte een sneeuwwitte, schoon gewelfde heuvel te voorschijn, die door

een geestig schrijver „Venus, badende in rozen" werd genoemd. 't Zeer tedere geleiachtige vleesch omsluit zoovele pitten als de bovengenoemde ster stralen bevat, van welke echter eenige, om aan de andere meer ruimte te laten, ietwat plat gedrukt en in haar groei gehinderd zijn.

Onze taal is, gelijk ieder weet, arm in woorden om de indrukken van den smaak weer te geven; ik vind dan ook geene woorden om den smaak dezer vrucht, die als sneeuw op de tong smelt, uit te drukken: al wat verkoelend, zoet, zuur, geurig, aromatisch is, samengenomen, dat is zoo ongeveer, wat ik zeggen kan. Indien er iets genoemd kon worden, dat al de eigenheden van welken heerlijken smaak ook op de gelukkigste wijze in zich vereenigde, dan zou men aan dit iets geen grootere eer kunnen bewijzen, dan te zeggen: het smaakt als mangistan.

Onder de vele citroensoorten verdient bepaaldelijk de Djiroe besaar (groote oranjeappel) of pompelmoes genoemd te worden. Hij haalt eene middellijn van 5 tot 7 duim en bevat in zijne cellen eene zoo groote massa verfrisschend sap, dat hij als voor deze luchtstreek geschapen schijnt. Meermalen betrapte ik mij op een gevoel van achting en deelneming, als ik zag, hoe de betrekkelijk kleine, nietige boom zich met eene in waarheid zelfopofferende manier aan de voortbrenging en rijpwording der talrijke, zware vruchten overgaf.

Eene hoogst eigenaardige vrucht is de Doerian of doornvrucht. Zij groeit aan prachtige hooge

boomen, heeft eenen langwerpig ronden vorm en de grootte van een middelmatigen meloen. De tamelijk dikke, hoornachtige schaal is met korte dorens bedekt, die de gedaante van scherpkantige pyramiden hebben, en aan welke dorens de vrucht dan ook haar naam heeft te danken. Inwendig heeft de vrucht 5 tot 6 langwerpige afdeelingen; de nootvormige, maar niet eetbare pitten zijn in een week, geleiachtig vleesch verborgen, dat door velen zeer gewaardeerd wordt, terwijl anderen 't niet lusten. Eene enkele vrucht is namelijk voldoende om 't heele huis met een sterken, knoflookachtigen stank te vervullen en zenuwachtigen menschen onlijdelijke hoofdpijn te bezorgen. Wie zou eene zoodanige vrucht eten? —

En echter, als men den neus dicht houdt, of op dringend aanraden van doerian-eters 't waagstuk met kloeken moed onderneemt, dan wordt het offer, dat de reuk toch altijd brengen moet, aan de zenuwen van den smaak tienvoudig vergolden. En als men, na 't gebruik der vrucht, niet uit het gezelschap der doerian-vijanden wil verbannen worden, dan drinke men slechts een half kopje melk, en de gewraakte reuk verdwijnt uit den mond.

De manga heeft ongeveer den vorm van onze pruimen, maar wordt niet zelden 4 duim lang. Bij sommige soorten wordt de groenachtige schil ten tijde der rijpwording geelachtig, terwijl die gedeelten, welke aan den zonneschijn bijzonder zijn blootgesteld, even als onze appels eene schoone, roode

kleur aannemen. Van 't saprijke, zeer smakelijke vruchtvleesch, dat steeds aan den steen vastzit, kan men de noodige stukken afsnijden voor 't gebruik.

Daar de Oostindische ananas van mindere hoedanigheid is, heeft men de Westindische zustervrucht ingevoerd en 't schijnt, dat deze in den vruchtbaren Javaschen grond hare goede eigenschappen behoudt. Intusschen is 't gebruik ervan, in dit land van buikloop, altijd met eenig gevaar verbonden.

Ik kan niet nalaten hier met korte woorden van den kokospalm te gewagen, omdat over dezen boom ten onzent vele valsche voorstellingen bestaan. Mij werd bv. zeer dikwijls gevraagd, hoe de kokosmelk smaakte, en steeds moest ik ten antwoord geven, dat ik ze nooit had gedronken en dat ze in den regel niet gedronken wordt.

In een dik, vezelachtig omhulsel zit, gelijk bekend is, een steenharde schaal. Is de vrucht noch zeer jong, dan is deze schaal week en met een helder, zoetachtig water gevuld, dat door ieder gaarne wordt gedronken. Langzamerhand zet dit vocht aan den binnenkant van de schaal eene steeds dikker wordende korst af, die uit eene smakelijke zelfstandigheid bestaat. Houdt deze korstvorming op, dan is de vrucht rijp; thans wordt het water, door de olieachtige zelfstandigheden, onsmakelijk, en verdroogt. Genoemde korst wordt tot $\frac{2}{3}$ duim dik en vormt de eigenlijke kern van de kokosnoot, die alzoo hol is. Zij bevat het embryo. De harde schaal heeft twee openingen om de zich ontwikkelende kiem door te laten.

De Javaan raspt de kern en gebruikt het dikke, witte sap, de kokosmelk (die echter nooit gedronken wordt) òf met òf zonder de vezelachtige deelen om te braden. Door koking verschaft het hem de welriekende kokosolie. Enkele gerechten smaken alleen dan goed, als ze met kokosolie worden toebereid, maar dit zijn toch in de meeste gevallen bepaald Indische spijzen. Weer andere daarentegen, bv. de aardappels, kunnen de boter niet missen. Zoo spoedig de kokosolie eenige dagen oud is, kan ze voor 't koken niet meer gebruikt worden, maar ze blijft dan in elk geval noch eene goede lampolie. 't Water van de kokosnoot is, tot op het rijp worden der vrucht toe, een zeer verkwikkende drank; eene bijna volwassen noot bevat ongeveer $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{2}$ liter. Tegen eene onbeduidende vergoeding klimt de Javaan in den 70 voet hoogen takloozen boom om den dorstigen reiziger een „klappa" te halen. Met zijn hakmes snijdt hij zich kleine trapvormige openingen in den boom en zoo klimt hij op zijne bloote voeten omhoog.

Ieder der groote, geelachtige bloemtrossen brengt, als de boom gezond en krachtig is, 6 tot 8 vruchten tot rijpheid. De boom prijkt gelijktijdig met bloesems en vruchten in alle trappen der ontwikkeling, terwijl zijne opbrengst aan rijpe noten 60 tot 70 stuks per jaar kan bedragen.

Met de broodvrucht der Zuidzee-eilanden verwant is de Nangka (Artocarpus nanca). De 10 tot 12 pond zware, ronde vruchten komen onmiddellijk uit

den stam of de dikke takken te voorschijn. Zij bevatten in hare vleeschachtige omhulsels een groot aantal zaden en pitten, die gekookt en gegeten worden. Ook 't vleesch smaakt goed en moet zeer voedzaam zijn.

't Zou ons te ver voeren, indien we al de kostelijke vruchten wilden beschrijven, die op Java door de zorg van den mensch of in 't wild gedijen, en die meestal met hare Europeesche zusters in 't geheel geene overeenkomst hebben, als daar zijn de heerlijke soiikaja, de *boewa nonna* of maagdenvrucht, de blimbing, djamboe, djaeët, dlima, ramboetan, papaja en anderen, te veel om te noemen.

VII.

De Maleiers.

Java wordt bewoond door drie verschillende volksstammen, die echter alle tot het Maleische ras behooren, gelijk dan ook hunne talen met elkander verwant zijn. De Soendaneezen, die de vijf westelijke residenties bewonen, naderen in alle opzichten meer dan de eigenlijke „Javanen" de bewoners van Sumatra. De eigenlijke „Javanen" zijn verreweg in de meerderheid. Langs de handeldrijvende kuststreken vindt men op vele plaatsen eene gemengde bevolking, die echter vooral uit Maleiers in den engeren zin des woords bestaat, en wier voorliefde voor zeevaart en handel hunne verbreiding over den ganschen Archipel in de hand werkte. Zij zijn intelligent, sluw en valsch en niet zelden slechts zoolang eerlijk, als zij 't noodig en voordeelig achten. Uit dit volkje nu wordt een groot gedeelte der bedienden en daglooners (koeli's) getrokken. Zij zijn verstandiger, leerzamer, geschikter in één woord, dan de Javanen, ofschoon deze

laatste weer verre de voorkeur verdienen, als men een getrouw en te vertrouwen dienaar verlangt. Wie met pek omgaat wordt daar echter ook hier mede besmet, en er zijn vele gemoedelijke Javanen, die zich in hunne dessa met rijst, zout en lombok voedden en wier eenige kleedij in eene oude sarong bestond, naar de stad gekomen om er, zeer tot hun nadeel, de nieuwe behoeften der beschaafde samenleving te leeren kennen. Schoone kleeren, vingerringen, een prachtige kris, dat zijn zaken, die hem de oogen uitsteken; hij meent zijne geliefde door geschenken te moeten behagen; maar zijn loon is te gering voor al deze uitgaven en aldus ligt de verzoeking na op zijn weg om iets van zijns meesters eigendom tot het zijne te maken. Tot kleinere diefstallen trouwens, bij voorbeeld van spijzen, meent elke bediende gerechtigd te zijn, daar hij immers door deze zijn „altijd te gering” loon in eene ietwat benaderende overeenstemming moet brengen met zijne — in zijn oog onwaardeerbare — diensten. Hetzelfde billijkheidsgevoel spoort hem dan verder aan zoo weinig te werken als mogelijk is, en vele Europeesche familiën schijnen deze nietsdoeners zelfs te gemoet te komen in hunne luiheid, immers doordien zij zoo gaarne met een ganschen stoet mannelijke en vrouwelijke bedienden plegen te pronken. Ik ben ervan overtuigd, dat menig dienstmeisje in Europa even veel werk afdoet als twee boedjangs (knechten) en twee baboes (dienstmeiden) samen.

De „Javanen” der binnenlanden, waar zij tot he-

den minder aan den invloed der „Europeesche beschaving" waren blootgesteld, zijn, over 't geheel genomen, goede, zachtmoedige menschen. Dat zij den Europeaan niet als hun gelijke liefhebben, dit zal hun toch wel niet als eene misdaad aangerekend mogen worden. Door moed en dapperheid munten ze echter niet uit, een zekere terughouding, een ietwat terughoudend gelaat is hun eigen. Maar als men deze menschen op de juiste manier weet te behandelen en zich een weinig in hun toestand verplaatsen kan, dan zijn het de trouwhartigste lieden van de wereld. In de binnenlanden van Java reist men veiliger dan in Zwitserland en Duitschland; men kan er met open deur even goed en rustig slapen als bij ons achter slot en grendel! [1] Wie zich den Javaan als een halven wilde voorstelde, die zou zich schromelijk vergissen. Integendeel, zij hebben in hun gansche doen en laten iets innemends, iets fijns, eene zekere natuurlijke beschaving, die we bij millioenen blanken te vergeefs zouden zoeken. Onder al hunne onderworpenheid ten opzichte van hooger geplaatsten in hunne kleine wereld, speelt toch een niet geringe mate van trots en adel. Met de meeste nauwgezetheid worden de plichtplegingen der wellevendheid behartigd; edele, fijne manieren zijn hun als aangeboren.

---

[1] De schrijver heeft zeker geen kennis genomen van de aanhoudende klachten der laatste jaren over de toenemende „onveiligheid" op Java, bepaaldelijk in de Vorstenlanden. Zijn bericht en zijne vergelijking zijn dan ook overdreven, even als de gemelde klachten der laatste jaren! *Vert.*

Mijn vriend Mas Notto, die van 's morgens tot 's avonds op een rotangmat onder de veranda van 't groote zoutmagazijn zat om zijne waar te verkoopen, had bij al zijne eenvoudigheid eene zekere afgemetenheid en voornaamheid, welke hem in 't uitgelezenste gezelschap goed zouden gestaan hebben.

't Is mij altijd voorgekomen, als of noch heden in dit volk de duidelijkste sporen aanwezig waren van die hoogere beschaving, welke den Javaan weleer groot en machtig heeft gekend. Zijn de onbetwistbaar veelvuldige en niet te versmaden kundigheden op 't gebied der heelkunde niet noch een erfdeel uit den glorierijken tijd toen deze en verwante wetenschappen met zorg werden beoefend? Zeker is het, en meer dan één dokter verzekerde het mij, dat vele der klimaatziekten en bepaaldelijk die met de buikholte in verband staan, eerst in den jongsten tijd met gewenscht gevolg zijn bestreden, en wel sedert men van den Javaan heeft geleerd de geneesmiddelen, welke 't land zelf voortbrengt, aan te wenden. (1)

Eene eigenaardigheid, die men op Java alle dagen kan waarnemen is deze, dat de Javaan ter aanduiding eener richting of ter plaatsbepaling der voorwerpen, zich niet bedient van de uitdrukkingen vóór, achter, rechts, links, maar dat hij bij deze aanduiding van de namen

(1) De lezer zal wel doen deze woorden niet al te ernstig op te vatten. De Javaansche doekoen, de doktoresse, zou anders wat al te groote gedachte van zich zelve verkrijgen. Zie o. a. Veth, Java, bladz. 484 en vervolg.

Vert.

der hemelstreken gebruik maakt. 't Is mij meermalen onverklaarbaar geweest met hoe groote juistheid deze menschen zich wisten te oriënteeren en dat in 't bosch, bij donkere lucht en zelfs in stikduisteren nacht. Als een Javaan zijnen bediende meedeelt op welke plaats der tafel hij deze of gene schalen wenscht geplaatst te zien, dan zal hij hem zeggen: „plaats dit op de zuidzijde, dat op den oostkant," enz.

De Javaansche taal is eene goed ontwikkelde, rijke, tamelijk welluidende taal met haar eigen schrift. Ze wordt verdeeld in Hoog- en Laag-Javaansch. De eerste taal spreekt de heer tot zijn dienaar, de adellijke tot den gemeenen man, de hooger geplaatste tot zijn ondergeschikte; met het Laag-Javaansch is het juist de omgekeerde orde. Het Javaansch is niet gemakkelijk te leeren en slechts weinige Europeanen verstaan 't grondig.

De eigenlijke gemeenschappelijke taal voor alle vreemdelingen en alle inboorlingen van den Archipel is 't Maleisch, dat bepaaldelijk langs alle kuststreken wordt gesproken. Iedere nieuweling tracht, terstond na zijne aankomst, deze taal zoo spoedig mogelijk te leeren. De Arabier spreekt haar met den Chinees, de Neger met den Franschman. Als een Duitscher met een Engelschman in gezelschap is en geen van beiden verstaat de taal des anderen, dan spreken beiden in 't Maleisch, dat wil zeggen niet in 't schoonere Hoog-Maleisch, maar in 't gewone straat-Maleisch, dat zich met den naam „Laag-Maleisch" moet behelpen. Dit laatste is dan ook uiterst

gemakkelijk te leeren, want het is eene weinig ontwikkelde, om zoo te spreken kinderen-taal, zonder vervoeging of verbuiging. Om de buigingsbetrekkingen uit te drukken gebruikt men bijgevoegde woorden.

gaan	=	pigi
ik ga	=	saja pigi.
hij is gegaan	=	dija soeda pigi, letterlijk: hij reeds gegaan.
wij zullen gaan	=	kitta nanti pigi, letterlijk: wij later gaan.

Men bedient zich voor 't Maleisch van de Arabische, dikwijls ook van de Latijnsche schrijftaal. Bij al haren eenvoud is de taal echter zeer welluidend. Of klinkt het niet melodieus, als men eene dame toespreekt met deze woorden.

Slamat pagi, njonja; begimana, njonja ada baai?

Goeden morgen dame; vaart ge wel?

Of als de dame antwoordt;

Saja bilang trima kassi, Toean, saja ade baai skali.

Ik dank u, meneer, 't gaat me heel goed.

De Oosterling spreekt gaarne in beelden. Ook de talen van Java zijn rijk aan beeldrijke, inderdaad schoone uitdrukkingen. De zon b.v. heet Mata hari, dat is „'t oog van den dag"; voor een bemind persoon bedient men zich in 't gesprek van de uitdrukking Hati mas, „hart van goud". Als de Javaan zich op iemand wreken wil, dan zegt hij: Saja makan dija poenja darah, d. i. „ik zal zijn bloed eten."

De Nederlandsch-Indische Regeering reikt de behulpzame hand door overal op Java scholen te stich-

ten, opdat de kinderen der Inlanders lezen, schrijven en rekenen leeren, en deze scholen worden op eene, zeer tot tevredenheid stemmende, wijze bezocht ([1]). Daar zijn vele Javanen, die twee talen spreken: Javaansch en Maleisch of Soendaneesch en Maleisch.

De Maleier in den meer uitgebreiden zin des woords bezit veel vaardigheid in 't aanleeren van allerlei handwerken. Goud- en zilverwerk, wapens enz. door Maleiers vervaardigd, mogen gezien worden. In eenige deelen der Buitenbezittingen, b.v. op Sumatra, zijn sieraden van gouddraad en wapens, die kunstig genoeg bearbeid zijn om onze bewondering te wekken. Trouwens met bijl en mes weten allen vaardig om te gaan. Hunne vaartuigen en roeispanen en vischgereedschappen, hunne huisjes met al de benoodigdheden daarin, is 't werk hunner handen. Eigenlijk maken deze menschen uit hout, bamboe en rotan zoowat van alles.

De stijlen der hutten zijn van hout of sterk bamboe; de wanden worden van gespleten bamboe gevlochten en met koord van gedraaid bamboe of rotan (calamus rotan) aanéén gehecht. Alang-alang geeft de stof voor het dak. Ook wordt dit laatste wel eens enkel uit gespleten bamboe vervaardigd, dat men dan als

---

([1]) Ik heb dezen zin niet weg willen laten, om den lezer te doen opmerken, hoe zeer vreemdelingen, die jaren in Indië vertoeven, 't evenwel verkeerd kunnen hebben. Gelijk ieder weet, is zelfs 't onderwijs voor Europeanen in Indië noch onvoldoende en is er van Inlandsche Gouvernementsscholen haast alleen spraak als proefneming. *Vert.*

eene soort houten pannen naast elkaar legt, doch dit is reeds eene soort weelde. De balé-balé of rustbank is uit rotan en bamboe vervaardigd; zij dient zoowel als sofa als voor bed. Stroompjes en kloven worden overbrugd met hangbruggen van rotan en bamboe, die de Javaan met de eenvoudigste werktuigen weet te vervaardigen. Zijn arengsuiker kookt hij in bamboesriet; ja zelfs zijn wateremmer, zijne oliekruik, zijne wapens, 't is alles van bamboe. Heeft de Inlander geen pot, hij kan zijn rijst wel in een bamboekoker gaar krijgen. Zoodra de benoodigde hoeveelheid water in den koker verdampt is, is de rijst gaar, en dat zij gaar is bewijst de hevige knal van 't riet, dat vanéén splijt. De raas der prauwen zijn bamboestelen, de zeilen vlechtwerk van onderscheiden soorten rietgras. De Javaan heeft een pot noodig, een lepel, een glas, een kopje — de schaal van de kokosnoot doet voor allen dienst. Uitgeholde boomstammen dienen voor kano's en 't blok, waarin de Javaansche vrouw hare rijst ontbolstert, want en kneust, is evenzeer van gelijke afkomst. Zakken en hoeden, vloermatten en vele andere kleine benoodigdheden bestaan evenzeer uit rotan, bamboe, grassoorten en bladen van nipapalmen. Noch zijn we niet aan 't eind. Zijne houten sandalen snijdt de Maleier zelf, zijne akkers beploegt hij met den eigen gemaakten houten ploeg, de wielen van zijne kar (pedati) snijdt hij als groote schijven uit de eigenaardige wortels van sommige boomen. Heeft hij voor zijn kar of ploeg een zeer sterk touw

noodig, hij snijdt een buffelvel in smalle reepen, vlecht ze tot een koord en zijn doel is uitstekend bereikt.

Een stoel heeft de Javaan niet noodig, die is hem te ongemakkelijk. Als hij zit, doet hij als ten onzent de kleermakers, en neemt plaats op de balé-balé of op den grond, liefst echter op eene soort mat, die slechts met een kussen behoeft vermeerderd te worden om met de mat den dienst van een bed te doen. 't Is bewonderenswaardig welke vaardigheid deze menschen in 't hurken hebben verkregen. Een Javaan kan uren lang in deze — voor ons zoo moeilijke — houding nederzitten en uitrusten. Hij legt intusschen de uitgestrekte armen op de knieën en trekt die eerst dan terug, als hij zijne dosis „sirih" moet gereed maken, of — indien hij van den blanken vreemdeling 't rooken heeft afgezien — om zijne gesneden tabak in een nipablad te rollen en zijne cigarette te rooken. De Javaan is uiterst matig. Als hij rijst heeft, in water gekookt, dan is er niets meer noodig dan een paar korrels zout en wat Spaansche peper; zoo daar noch een stukje dengdeng (gedroogd vleesch) of een vischje, versch of gedroogd, bij komt, des te beter. Dat ik 't echter niet vergete, de Javaan drinkt gaarne koffie met zwarte suiker ([1]). En om nu niets te vergeten, worde hier nog bijgevoegd, dat tot het ware

---

([1]) Dat wil zeggen een aftreksel van de bladeren der koffie-struik. *Vert.*

geluk. zoowel der vrouwen als der mannen, het „sirih-kauwen" behoort.

De bladeren der rankende sirihplant (peper betel) hebben een scherpen, maar zoetachtigen smaak en een zeer aangenamen reuk. De in 't wild groeiende soort heeft mij, als ik in 't bosch was, dikwijls den dorst gestild.

De sierlijkste van alle palmen, die ik gezien heb, is de pinang of betelpalm. Zij heeft langwerpig ronde, nootachtige vruchten van de grootte eener gewone walnoot. In een taaie schil zit een harde kern van sterk samentrekkenden smaak; dit is de betelnoot.

De Javaan kauwt de sirihbladeren niet afzonderlijk, maar doet als volgt: in een sirihblad, waarvan steel en punt met hoog-deftige zorgvuldigheid worden verwijderd, wikkelt hij:

1) een stukje pinangnoot,

2) een stukje gambir, een gambirkoekje. (1)

3) een weinig kalk.

Het aldus toebereide geheel wordt met zichtbaar welbehagen gekauwd, maar niet verorberd. Niet slechts het scharlaken roode sap, maar ook de ingrediënten van den betelpruim zelf worden uitgespuwd. 't Behoeft niet gezegd te worden, dat het betelkauwen niet bevorderlijk is aan wat wij schoonheid noemen. Maar 't gebruik is, gelijk we zeiden, al-

---

(1) De gambirkoekjes worden vervaardigd van 't stijf geworden sap, dat men uit de bladeren der gambir kookt. *Vert.*

gemeen, en de Maleier begint er mee zoodra hij volwassen is. Dan worden hem de hagelwitte tanden afgevijld, zoolang tot het verglaassel verdwenen is. De noodige sirih en tabak geven nu aan de tanden spoedig dat blinkende zwart, hetwelk in 't oog van den Javaan als teeken van schoonheid geldt. (1)

Als een voornaam Javaan uitgaat, dan heeft hij, naast andere dienaren, steeds twee jongens of meisjes bij zich, die hem de sirihdoos (tampat sirih) en het kwispedoor van messing (tampat loedah) nadragen. (2)

---

(1) De schrijver vergeet een noodzakelijk bestanddeel bij 't betelkauwen, de *tabak*.

Wallace-Veth, I, bladz. 323. *Vert.*

(2) Bij van Hoëvell „Reis over Java", vindt men ook van gouden kwispedoors melding gemaakt. *Vert.*

VIII.

De Maleiers.

(*Vervolg.*)

'tIs inderdaad gemakkelijk te verklaren, waarom de Javaan niet gaarne arbeidt. Hij heeft weinig behoeften en kan die behoeften, zonder groote inspanning, bevredigen. Zijn heerlijk land geeft hem immers om zoo te spreken alles van zelf. Alleen de rijst moet hij planten en de katoen voor zijne sarong moet hij koopen. Voor al het overige behoeft hij slechts de hand uit te steken om het te krijgen. De koude dwingt hem niet, noch om een huis te bouwen, noch om zich wollen kleeren te verschaffen. De pisang en vele andere vruchten groeien, zoodra ze eenmaal geplant zijn, zonder zijne hulp op en zelfs de kokospalm heeft maar weinig verpleging noodig.

Meermalen hoorde ik de vraag doen wie wel gelukkiger zijn zou, de Javaan op zijne balé-balé

met zijn rijstschotel voor zich of de rijke koopman in zijne prachtige villa bij 't schitterendst gastmaal, en altijd waren de meeningen omtrent deze zaak verdeeld.

In 't binnenland kan men zich den Javaan niet denken zonder zijne kris. Het wapen van dien naam, dat men ook „dolk" of „ponjaard" zou kunnen noemen heeft eene lengte van 3 à 4 palmen, is aan beide kanten scherp en dikwijls op de snede golfvormig. In vroeger dagen waren deze wapens bijna altijd vergiftigd. Daartoe gebruikte men 't sap van den Antjarboom, en andere deels plantaardige, deels delfstoffelijke vergiften. Thans echter is de kris meer een weeldeartikel geworden.

't Lemmer van de kris wordt naar 't handvat toe zeer breed en heeft allerlei, dikwijls zeer smaakvolle versieringen. Handvat en scheede nu maken de eigenlijke waarde van 't wapen uit. Ze worden bijna altijd uit het zachte hout van den pohon timaho vervaardigd, dat dan ook „kajoe pelet" d.i. gevlekt, gevlamd hout wordt genoemd. Al naar den vorm, de rangschikking en schakeering der bruine vlekken en figuren in 't anders geelbleeke hout, wisselt de waarde van een enkele scheede van 2 tot 1000 gulden.

De aanzienlijke Javanen hebben meer dan eene kris, en niet zelden hebben zij er waarvan handvat en scheede met diamanten versierd zijn. In vroeger dagen werd de kris bij terechtstellingen gebruikt. De scherprechter stiet haar den veroordeelde tusschen 't sleutelbeen en den hals loodrecht in 't hart.

Misschien was deze manier van executie beter dan 't onthoofden.

De Javaan heeft zoowel zijn theater als zijn orkest, welk laatste hij „gamelan" noemt. Het eerste, ofschoon 't wel reeds een duizendtal jaren bestaat, bevindt zich noch steeds in een zeer oorspronkelijken toestand en heeft veel overeenkomst met ons Jan-Klaassen-spel. Eene zeer geliefkoosde variatie is de „Wajang koelit"(1), dien men wel het „schimmentooneel", zou kunnen noemen. Ongeveer een voet boven den grond ligt een 10 voet lange pisangstam; vóór dezen is een stuk dun wit katoen uitgespannen en achter dit scherm op den grond, zit de tooneelspeler en zanger. Tusschen hem en 't voorhangsel hangt de aartsvaderlijke kokosolielamp en naast hem liggen platte leeren figuren van boomen, zaden, menschen, slangen, draken en allerhande diergelijke monsterachtige zaken, overeenkomstig den aard van 't stuk. Thans begint de acteur te verhalen, te schilderen, wat er op het eiland in den ouden tijd geschiedde, hoe de wonderbaar menschelijke en bovenmenschelijke wezens, beminden, haatten en woedden. Iedere pop, die in 't verhaal aan de beurt komt, wordt in den pisangstam gestoken of, als de held loopen of vliegen

---

(1) Bij Veth, Java, bladz. 451 en vervolg, vind ik geen gewag gemaakt van een „Wajang koelit" wel van drie andere (in West-Java noch van eene vierde) soorten. Ik denk, dat de schrijver den „Wajang poerwa" bedoelt.

Vert.

moet, langzaam of snel achter 't scherm heen en weer bewogen zóó, dat de vrouwelijke toeschouwers ([1]) de schaduw der poppen op het scherm zien. Al naar de omstandigheden in 't verhaal dat meebrengen, bootst de acteur met zijne stem 't geluid na van een reus, van een leeuw of van eene vrouw. Ondertusschen hoort men de droomende tonen van den gamelan, die, als 't zijn moet, ook met een donderslag of een krachtigen knal weet in te vallen. Een zeer belangrijk heldendicht weet de aandacht der toeschouwers zoo zeer te boeien, dat ze den ganschen nacht zitten luisteren om den volgenden avond wederom ter plaatse aanwezig te zijn, ten einde het vervolg der geschiedenis te vernemen.

De meeste instrumenten van den gamelan worden gewoonlijk uit messing of koper vervaardigd, en over uitgeholde houten blokken liggen metalen staven of platen van verschillende afmetingen. Ieder der partijen heeft haar octaaf. Op uitgespannen snaren rusten sleutelvormige handvatsels en deze zijn op gelijke manier gerangschikt en gestemd. De grootste soort is de bas, die gong wordt genoemd. Behalve genoemde instrumenten moeten er, als de „gamelan salendro" voltallig zijn zal, eene fluit en eene twee of driesnarige viool wezen, die gedeeltelijk van ivoor is gemaakt en somtijds rijkelijk met goud is versierd.

De tonen van den gamelan zijn week en zacht; men hoort dikwijls melodieën, die, ofschoon bijna

([1]) De mannen zitten ook achter 't scherm.

Vert.

geheel in mol, ook op een Europeesch oor een zeer weldadigen indruk maken. Bijzonder lieflijk is 't geluid, als men 't op eenigen afstand hoort; dan klinken de zachte dwepende tonen, vooral in 't diepst van den stillen nacht, met eene bekoorlijke aantrekkelijkheid. De huppelende, levendige wijzen doen eene vroolijke stemming ontwaken of verhoogen haar; de onstuimige accoorden der krijgsmuziek doen de hartstochten van den heetbloedigen Inlander opbruischen om hem tot woeste wraak te prikkelen. Minder aangenaam is, voor ons Europeanen, de zang en dans (tandak) der ronggengs of dansmeiden, want haar zoogenaamde zingen is inderdaad niets dan een klagend geschreeuw van wellustigen aard, dat zelfs dan weinig aantrekkelijks heeft, als men den zin der smakelooze woorden verstaat. Al naar den rang of den rijkdom der feestvierenden zijn de ronggengs meer of minder rijk uitgedost. De blinkend zwarte haren zijn met een krans van sneeuwwitte melatti- en gele nagasjari-bloempjes, met zilveren of gouden naalden en gespen of zelfs met edele steenen versierd. In de ooren hangen zware gouden ringen of liever hangers; om de lenden een gordel van edel metaal en aan dien gordel doosjes met welriekende oliën. Op de maat van den gamelan dansen deze nymfen met statige plechtigheid op de rotanmat rond, makende allerlei bewegingen en draaiingen met het lichaam en de ledematen. Het grenst waarlijk aan 't ongelooflijke hoe zij hare armen en handen buigen, draaien en wringen kunnen. Somwijlen dansen

eenige ronggengs samen of worden zij door mannen begeleid, die zij echter nooit aanraken, want ook bij deze gelegenheid moet de welvoegelijkheid zeer in acht genomen worden.

De Javanen, als de Engelschen, houden van hanengevechten. Tijd en geld hebben zij voor dit hartstochtelijk spel over, dat hen dikwijls ongelukkig maakt zóó zeer, dat de Nederlandsche regeering 't booze vermaak heeft verboden en 't nu noch slechts in 't diepste geheim kan geschieden.

Noch eene andere gewoonte of liever misdadig gebruik hebben we te vermelden, dat helaas over 't heele eiland verspreid is en dat waarschijnlijk door de Chineezen (?) naar den Archipel is overgebracht. We bedoelen het opium-schuiven. De invoer en de verkoop van dit vergif zijn een monopolie der regeering, die den smokkelhandel in 't genoemde artikel gestreng straft ([1]). Zij verpacht den verkoop in 't klein voor bepaalde streken aan de Chineezen en doet alle moeite om 't verbruik te verminderen, zoodat het toereikende quantum voor en na binnen engere grenzen wordt gebracht. Of 't echter gelukken zal op die manier 't kwaad geheel uit te roeien, ik weet het niet — ik wil 't hopen ([2]).

De Javaan bedient zich bij 't opiumrooken even als de Chineezen van een bamboesriet van een voet

([1]) Of zij dien smokkelhandel beletten kan, dat is eene andere zaak.

([2]) De Heer Meisner vergist zich. 't Gebruik van opium op Java vermeerdert; de smokkelhandel schijnt niet gering.

lengte, in den vorm van een pijperoer. Aan 't eind is eene zijwaartsche opening, waarin hij een balletje amfioen legt en dit aan een klein walmend lampje aansteekt. Nu doet hij aan 't andere eind van 't riet een haal of wat om den walm zoo diep mógelijk in de longen te krijgen, waardoor dan eerst de noodige narcotische uitwerking wordt verkregen. Na de bedwelming valt het slachtoffer in een diepen slaap; hij ziet schoone droombeelden en zijn toestand is onbegrijpelijk aangenaam en gelukkig. Maar de naweeën zijn veel smartelijker dan die van dronkenschap door wijn of zelfs door jenever. Met kleine hoeveelheden begint de anfioen-schuiver, maar langzamerhand moet de dosis grooter worden; de zennwen verstompen — de misdaad toont zich in hare afschuwelijkste gevolgen.

Ik heb Chineezen gekend, die voor eenige guldens noodig hadden om zich de noodige uitwerksels slechts voor eens te bezorgen. Maar in nuchteren toestand waren ze dan ook verbazend loom en overspannen; hun geheel vermagerd lichaam, de onvaste gang, de vale, grauwe gelaatskleur, de glazerige oogen, zij toonden ten duidelijkste den zieltoestand van deze ongelukkigen. Ik heb er ook voorbeelden van gezien, dat de slaven van 't heulsap, — zoodra zij in omstandigheden kwamen, die hun 't opium-schuiven onmogelijk maakten, — verwelkten, wegkwijnden en tot een toestand vervielen, die hun 't genot van 't gif zelfs niet meer veroorloofde.

IX.

Banjoewangi.

De noordoostelijke hoek van Java heet kaap Sedano. Daar staat, onmiddellijk aan zee, een berg van hoogst eigenaardigen vorm; het is de Goenong Boeloeran, (Goenong = berg.) De tamelijk steile, naar boven spits toeloopende kam heeft ongeveer den vorm van een hoefijzer of halvemaan. Tusschen zijne naar 't noorden gekeerde toppen staat een regelmatige spitse kegel, die ter halver hoogte met de hem omgevende halve maan van gelijke hoogte, is verbonden. Indien men dit gevaarte van zee uit ziet, dan komt den beschouwer onwillekeurig de meening in den zin òf dat kegel en hoefijzer één berg zijn geweest en de eerste zich van 't laatste daardoor heeft losgescheurd, dat zijn noordelijke voet daalde, òf dat gemelde kegel slechts is opgeworpen door een verbazend grooten krater, wiens noordelijke mond in zee verzonk. Ondoordringbare wouden bedekken thans alle hellingen van den berg en de talrijke tijgers, die in deze

bosschen hun verblijf houden maken de noodige onderzoekingen om 't raadsel op te lossen hoogst bezwaarlijk. In elk geval moeten hier in vroeger tijden verbazende vulkanische uitbarstingen hebben plaats gegrepen, want de breede vlakte tusschen den Boeloeran en den Koekoessan, den noordelijksten en laagsten kegel van de Idjengroep is uren ver en in alle richtingen met blokken trachiet als bezaaid.

Van Straat Soenda tot Straat Bali, van Anjer tot Banjoewangi, is een 720 palen lange, breede, schoone postweg. De beroemde (en beruchte?) maarschalk Daendels, die in 't jaar 1806 tot Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch-Indië werd benoemd, deed dezen weg aanleggen. De streek, waar langs hij komen moest, stelde intusschen zoovele hinderpalen, dat de weg over een afstand van 16 palen onderbroken is, dat wil zeggen nooit aangelegd werd. Te dezer plaatse wordt de post, in 't zoogenaamde woud van Soemberwaroe, te paard verder bezorgd langs een smal pad, dat zich door een chaos van rotsblokken en struikgewas slingert. (¹)

Onmiddellijk vóór den noordelijken ingang van Straat Bali, die nauwelijks een uur breed is, ligt het lage Duiveneiland en iets meer oostelijk het grootere, hoogere Herteneiland. Van dit laatste

(¹) „Van 't vroeger beruchte bosch van Semberwaroe vindt men thans noch slechts enkele boomen, die op groote afstanden (van elkaar) staan, daar 't geheele overige terrein in grasvlakten is herschapen." Aardrijksk. en Stat. woordenboek van Nederlandsch Indië, III, bladz. 379. *Vert.*

eiland uit, dat zelf een koraalrif is, gaat een lange rif naar 't zuiden, latende tusschen eigen kust en 't strand van Bali slechts eene smalle doorvaart. 't Water is hier uiterst helder, en men ziet op sommige minder diepe plaatsen van den zeebodem de wonderlijke vormen en kleuren der koralen. Het genoemde rif ligt ten tijde der ebbe bijna geheel droog, zoodat ik mij eenige honderden schreden ver in zee kon begeven, om koraalbloemen en oesters te zoeken. Eene kleine, schoone baai gaat, een kwartier uurs verre, naar 't zuiden, naar 't bijna uitsluitend door herten bewoonde landschap Bali. Aan 't andere einde is eene warme zwavelbron, die gedurende den vloed onder den zeespiegel ligt. Het omliggende land bestaat uit kalkrotsen, die slechts met eene dunne laag teelaarde en dus ook met eene geringe flora bekleed zijn. Gedurende een klein oponthoud in deze streken, dat ik maakte ter wille van eene jachtpartij, toen mijn vriend, de heer K... en ik eenige dagen als andere Robinsons op 't Herten-eiland kampeerden, waren wij zeer in onzen schik met gezegd zwavelwater, dat ons zeer goed smaakte en vooral ook met de mossels rondom de bron, die we evenmin versmaadden.

Den 16 November 18.. bevond ik mij op een koopvaardijschip eenige kabellengten afstands ten zuiden van 't Duiven-eilandje. We hadden 't plan, bij zwakken oostenwind, straat Bali binnen te loopen. Een loods hadden we niet kunnen krijgen, ofschoon we door een dertigtal kanonschoten ons verlangen naar

een dusdanig personage hadden kenbaar gemaakt. Reeds konden we 't fort van Banjoewangi zien, toen ons eensklaps een heftige zeestroom uit het zuiden verraste. Een woest, een verschrikkelijk wervelen en ruischen verkondigde ons, dat het binnenloopen niet slechts onmogelijk, maar ook het terugkeeren uiterst gevaarlijk was. De stroom beheerschte ons vaartuig, en trots zeil en roer werd het met schrikwekkende snelheid in de rondte geslingerd en tegen 't eiland gesmeten. Het bleeke gezicht en 't angstige, haastige bevelen van den kapitein deden maar al te zeer bemerken, hoe hij over onzen toestand dacht. En ik, zoo nabij aan 't einde eener halfjarige reis, kon een vluchtigen blik in 't beloofde land werpen om dan ellendig om te komen? — Doch neen, zoo ver zou 't niet komen! — De rustelooze, juist berekende werkzaamheid van den kapitein en zijne manschappen, werd met gelukkigen uitslag bekroond en wij worstelden 't met verderf dreigende eilandje voorbij om in de opene zee weer tot bedaren te komen. Eerst den volgenden dag echter bracht ons een loods naar 't reeds zoo lang geziene Banjoewangi.

De hoofdstad der gelijknamige provincie heeft eene zeer aardige ligging. De weinige witte huizen en grijze bamboehutten, die nieuwsgierig het hoofd steken door de wouden van kokospalmen en pisangs, welke verre langs 't strand voortloopen, ze noodigen mij met vriendelijken drang; 't gezellige ruischen der golven aan 't zandig strand, 't fluisteren van den avondwind in de hooge kruinen der palmen, de lan-

delijke rust, die overal over 't landschap ligt uitgespreid, alles verkondigt mij, dat het goed is hier te zijn.

Het land, dat er thans zoo vreedzaam uitziet, heeft in vroegere dagen heel wat verwoestend krijgsrumoer gekend en was dikwijls het tooneel van vernielende rooftochten en schreeuwende gruweldaden van Javaansche en Balineesche heerschers. Het heette weleer „Blambangan" en was eerst aan 't machtige rijk Modjo Pahit, daarna aan de vorsten van Mataram onderworpen. Van de weleer groote, schoone stad Blambangan is thans geen spoor meer overig; in den omtrek echter van Banjoewangi, tien palen zuidwaarts van de stad, vindt men op eene groote vlakte de ruïenen der stad Matjan poetti (Witte tijger.) Zij werd eerst voor 300 jaren gebouwd, maar later door de Balineezen verwoest. Van den vorm der vroegere gebouwen is niets meer te onderkennen; eenige oude stukken muur en puinhoopen bewijzen, dat men zoowel gehouwen als gebakken steen gebruikte en tevens, dat de steenen zonder cement of kalk, alleen door ze glad te slijpen, op elkander gelegd werden en aldus aanéén hechtten. De gevonden beelden moeten, wat den kunstvorm aangaat, verre onderdoen voor die van Middel-Java. Zij zijn niet uit steen gehouwen, maar uit eene soort vulkanisch conglomeraat vervaardigd.

De naam der tegenwoordige hoofdstad, Banjoewangi, beduidt „welriekend water" en dankt zijn oorsprong zeker aan de omstandigheid, dat hier de

vele bronnen en beken een heerlijk drinkwater verschaffen. Mijn oude vriend Mas Notto vertelde mij echter omtrent dien oorsprong de volgende legende:

„Sido Pokso, de patih (minister) van den vorst Sindo Redjo had eene in 't oogloopend schoone vrouw, die van Brahmaansche afkomst was en Sri Tanjong heette. De vorst wenschte haar te bezitten, en daarom zond hij zijnen minister naar het Idjengebergte, opdat deze er eene plant zoude halen, welke den mensch eene eeuwige jeugd verleent. Gemelde reis was echter eene zoo gevaarlijke, dat de booze vorst overtuigd was zijn dienaar nooit terug te zien keeren, zoodat hij dan zijn booze voornemen kon ten uitvoer leggen. Sido Pokso hoorde 't bevel zijns meesters, nam afscheid van zijne teerbeminde vrouw en begaf zich vol moed en vertrouwen op weg. Toen hij vertrokken was ging Sindo Redjo terstond naar de pendopo (de veranda) van Sri Tanjongs woning en verlangde haar te spreken. Maar de trouwe echtgenoote deed haren vorst weten, dat het niet welvoeglijk was gedurende de afwezigheid van haar gemaal met een anderen man te spreken, en dat de bezoeker zijne wenschen maar door den mond des dienaars moest laten overbrengen. Met woede in 't hart keerde de afgewezene huiswaarts en peinsde op wraak. En zie, daar kwam eensklaps Sido Pokso behouden en wel van zijne reis terug, en van ijver vervuld voor den dienst zijns meesters, begaf hij zich allereerst naar de woning van den vorst. Deze deelde hem daarop met de noodige kleuren mede, dat Sri

Tanjong hem ontrouw was geworden, en dat hij dit bewijzen kon. Half buiten zich zelf van woede en smart haaste zich de bedrogene huiswaarts, waar hij door zijne echtgenoote als altijd op liefdevolle wijze werd ontvangen. Maar hij stiet haar terug en wierp haar met dreigende gebaren hare valschheid en trouweloosheid voor de voeten. 't Was vergeefsch, dat de ongelukkige hare onschuld bezwoer; met siddering moest zij uit den mond haars mans vernemen, dat echtbreuk met den dood door de kris moest geboet worden. Hij sleepte haar dan naar 't bosch van Badjoelmati. Voor haar dood echter verklaarde Sri Tanjong haren onverbiddelijken echtgenoot, dat de eerste druppel bloed uit heur boezem wit zou zijn en aldus van hare onschuld getuigenis afleggen. De kris drong haar in 't hart en ziet de eerste bloeddruppels kleurden haar boezem wit. Verteerd door gramschap en berouw wankelde de moordenaar naar huis en wiesch de kris in de bron, die van dat oogenblik een welriekenden geur erlangde."

De aan krokodillen zeer rijke rivier van Banjoewangi is door eene smalle zandbank, van eenige honderden schreden lengte, gedwongen haar loop in noordelijke richting en evenwijdig met de zeekust naar den mond voort te zetten. In de nabijheid van dezen mond ligt, kort bij de rivier, het kleine fort Utrecht met eene bezetting van ongeveer 125 man. Voor deze kleine vesting breidt zich de breede aloen-aloen uit — een vierkant met gras begroeid plein — en daar tegenover staan eenige gouverne-

ments gebouwen achter eene rij waringins, zooals er wel moeilijk schoonere zullen zijn aan te wijzen. Met hunne verbazende loofkronen verheffen zij zich hemelwaarts en door middel van hunne honderden luchtwortels trachten zij de moederaarde, aan wie zij hun ontstaan danken, als te omarmen. Noch altijd staat mij hun beeld voor oogen, dat ik zoo dikwijls bewonderde. Nooit zal in mij de gezegende indruk worden uitgewischt, welken haar eeuwig jeugdig groen in mijn hart wist te maken, toen ik voor 't eerst na lange, lange ziekte, en leunende op den arm des dokters, de donkere kamer verliet om noch eenmaal mijn hart te verkwikken aan 't gezicht der bekoorlijke natuur.

Aan de beide andere zijden van den aloen-aloen ziet men, glurende door de schaduwrijke tamarinden, de lieflijk witte huizen der Europeanen en kleurlingen. Voor 't overige bezit de stad maar weinige Europeesche woningen. De Chineezen, Arabieren, Balineezen, Maleiers en Javanen, ze wonen allen in hunne eigene wijken. De Chineesche tempel is een der grootste op Java en staat in hoog aanzien, omdat hij de oudste van 't heele eiland wordt geacht.

Twee palen ten westen van Banjoewangi ligt, 150 tot 200 voet boven de oppervlakte der zee, en in een waar paradijs, Soeka Radja (Koningslust.) 't Is de woonplaats van den resident en tevens de Javasche strafkolonie, waar de veroordeelden moeten arbeiden in de nopalbosschen. [1]

[1] 't Bedoelde etablissement bestaat uit 5 tuinen, die 200

De weg gaat van Banjoewangi noch ongeveer 18 palen verder naar 't zuiden door meer of minder bewoonde streken, somwijlen midden door koffietuinen, hier en daar ook over vulkanisch puin, waar de anders rijke plantengroei noch niet tot volkomen ontwikkeling kon komen. Op een afstand van 10 palen van de hoofdplaats ligt de districtshoofdplaats Rogodjampie (genezing voor 't lichaam) met een wel ingerichten passangrahan, dat is een gebouw, waar de reizigers, en in de eerste plaats de resident met zijne onderhebbende ambtenaren, een onderkomen vinden, als zij deze streek bezoeken. De passangrahan staat onder het toezicht van den Wedono!

---

voet boven de oppervlakte der zee liggen en door bannelingen en misdadigers, die er hun straftijd moeten doorbrengen, bewerkt worden. 't Buitenverblijf van den Resident ligt 300 voet hoog. De verdere gebouwen zijn: de woning van den opziener, twee bagno's en een ziekenhuis. Woordenboek van Neerl. Indië, III, bladz. 368. *Vert.*

X.

Een bergtocht.

Van den passangrahan te Rogodjampie uit ziet men 't geheele Idjen gebergte in zijne volle majesteit onmiddellijk voor zich. Onder zijne vuurhaarden heeft de Idjen (berg der onzichtbaren) ook wel eenvoudig Merapi, dat is vuurberg genoemd, in deze eeuw door de verschrikkelijke uitbarsting van Januari 1817, eene treurige vermaardheid gekregen. Ten dage dezer uitbarsting beefde de gansche landstreek tot aan de zee toe, terwijl hevige slagen en schokken elkander met kleine tusschenruimten opvolgden. Er viel zoo'n dichte aschregen, dat bijna alle vogels stikten. Heele stroomen water en slijk goot de berg over 't rijk bebouwde landschap uit om 't daarna te bedekken met een dikke laag modder en puin. 't Vee, dat niet in tijds vluchten kon, werd gedood; ja de berg braakte rotsblokken uit, die den krachtigsten boom als een stroohalm knakten en aldus 't eeuwenheugende woud ter aarde wierpen.

De noch heden werkzame krater bevindt zich niet op den top van den 10,000 voet hoogen berg — de krater aan den top is geheel uitgebluscht — maar aan de zuidwestelijke helling ter hoogte van ongeveer 7000 voet. Een tochtje naar dien krater is thans wel niet zoo'n gevaarlijke onderneming meer als ten dage van Sido Pokso, maar noch vermoeiend genoeg en tevens niet geheel zonder alle gevaar. Toch behooren de herinneringen aan dezen bergtocht tot de schoonste mijns levens. In den aanvang leidde ons de weg langs vlakke rijstakkers en kleine kokosboschjes, daarop ging het, aanhoudend klimmend, door koffietuinen, waar de sierlijke boompjes of struiken in de schaduw der dadaps met roode bloemen in vollen bloei stonden en hun heerlijken geur in de verte noch verspreidden. Kleine papegaaien koesterden hun schitterend groen vederenkleed op de buigende takken en huppelden vroolijk tusschen 't gebladerte. Op een eerwaardigen wilden vijgeboom, een bescheiden broeder van den trotschen waringin, woelde eene talrijke apenfamilie door elkander; de jongere leden van deze keken met nieuwsgierigheid op de vreemde gasten neer, terwijl de oudere, meer ervaren, apen hunne voorzichtigheidsmaatregelen namen. Op 't geluid van den hoefslag onzer paarden schrikte eene kudde onergdenkende buffels, die daar weidde op een grasperk in 't bosch, en zette het op een loopen. Uit de nabij zijnde, maar onzichtbare, kampong konden we de regelmatig eentonige slagen hooren van de vrouwen en meisjes,

die hare rijst stampten. Nu eens ging de tocht door eene onstuimige beek, dan weer langs een steil pad opwaarts of over eene heuvelachtige weidestreek, omringd door hooge doerianboomen en djamboestruiken, die rijk met vruchten waren beladen. En de Javanen, die de toean-toean zagen, waren verschrikt, maar groetten echter eerbiedig, terwijl ze volgens de adat ter zijde van den weg nederhurkten.

't Laatste dorp, dat we passeerden, was Litjin, ongeveer 3000 voet boven de oppervlakte der zee. De grijze Patinggi was onze gastheer, want in deze streken woont van verre en nabij geen Europeaan. Het gezicht over den omtrek aan Litjens voet was verrassend schoon. Vrijelijk zweefde het oog vol verrukking naar 't noorden en zuiden, over de spiegelende vlakte van den nabijzijnden zeearm naar het tegenoverliggend Bali om eindelijk genotvol te rusten op de lieflijke baai van Pampan, die zich vleiend inbuigt tusschen den met bosch gekroonden Goenong Ikan (vischberg) en 't landschap Bomo. De heerlijke, zuivere lucht was voor ons, die zoo pas uit den zwoelen dampkring der laagvlakten waren opgeklommen, eene kostelijke verkwikking.

Een eind weegs boven Litjin verlieten wij 't bebouwde land en betraden de boschstreek, die, terwijl we verder opwaarts gingen, noch overal de sporen aanwees tot hoeverre de menschelijke hand placht te komen om haar van haar kroon te berooven, tot eindelijk het oorspronkelijk woud zich in al zijne natuurlijke majesteit aan onze bewonderende blikken

vertoonde. Ik wil geene poging doen om het te beschrijven, dit oorspronkelijk woud — dat zou de vermetelheid zelve zijn! Maar dit is zeker, dat het bosch een overmeesterenden indruk op me maakte: ademhalen kon ik — spreken niet! 't Kwam me zelfs niet in de gedachte naar den naam van eenigen boom of reuzenstruik te vragen. Of de bloemenpracht in de loofkronen boven ons hoofd aan de boomen zelf of aan de woekerplanten, die deze kronen omslingerden, behoorde, 't was me onverschillig. Hoe kon 't afzonderlijke schooner, belangrijker zijn dan 't geheel!

De prachtige stilte verhoogde noch de machtige werking der heilige plaats op mijn gemoed. Geen vogel wipte door 't gebladerte, geen kever bromde onder de gothische bogen van 't bamboe en zelfs geen zuchtje van den wind drong van de onzichtbare boomtoppen door 't dichte loofdak boven ons hoofd.

Boven de zoogenaamde aardbeving-bron „banjoe lindoe", die iedere te verwachten aardbeving door hare uitdroging voorspelt, naar 't verhaal luidt, begon 't bosch te dunnen. De onderscheidene vicussoorten hadden ons reeds lang verlaten, ja zelfs de hemelhooge Rasamala komt niet meer tot deze hoogte. Ook de veelkleurige orchideeën en asklepia's werden zeldzaam, terwijl de sierlijke wolfsklauwen ons nog getrouw bleven. Reeds zien we de aardige scharlaken roode rhododendrons en de heldergroene acasia's, en weldra herinneren ons de erica's en de frambozen aan de vaderlandsche flora. De lucht

wordt voortdurend zuiverder, zelfs onze kleine paardjes werden hoe langer hoe levendiger en beklommen de dikwijls zeer steile hellingen met verwonderlijke gemakkelijkheid. Ten laatste echter verdween 't bosch geheel. We betraden nu van ter zijde een smal golfvormig, maar weinig hellend plateau, tusschen den eigenlijken Idjen en den Rantehberg. Dit plateau is alleen met gras, hier en daar zelfs slechts zeer spaarzaam, begroeid. Was het de gestolde lavastroom, 't zand en de slakken, bij de uitbarsting van 1817 uit den krater geworpen, dien we betraden? Onze verbeelding was levendig genoeg om de verschrikkingen van de vreeselijke gebeurtenis noch eens ten tooneele te roepen en onwillekeurig zetten we onze paardjes wat aan. Maar al spoedig veranderde het tooneel op nieuw en bereidde ons eene vriendelijke verrassing. Van 't groene grastapijt kwamen we (gelijk 't ons scheen) in een klein boschje van lorkeboomen, dat daar op de pashoogte vreedzaam staat tusschen den Ranteh en den Widodarin, den meergenoemden krater. Wie kent niet dat geheimzinnige, uitnoodigende ruischen van den wind in onze Europeesche lorke- en pijnbosschen? Juist op dezelfde wijze nu trilde in mijn oor 't geluid van den zachten westenwind in deze Australische casuarinen, en, om 't vaderlandsche beeld te voltooien, verwelkomde ons een vroolijke koekoek met zijn welbekend geroep. Ik dacht, dat ik droomde, en eerst toen ik onze bruine bedienden eens goed in 't gezicht zag, werd de overtuiging weer wakker in mij, dat we ons

verre van den vaderlandschen grond bevonden.

Ons voorgenomen reisplan was thans ten uitvoer gebracht; we waren op den top des bergs, waar eene van boombladeren en takken vervaardigde hut ons als nachtelijke woning moest dienen. Deze hut was door de jagers gebouwd, die van tijd tot tijd naar boven komen om herten en reeën te vangen. In een ommezien was er een knappend vuurtje aangelegd en kookte het water voor de rijst; de voorraad spijs en drank werd uitgepakt en na den vermoeienden tocht in de gezonde berglucht smaakte ons 't één met het ander overheerlijk. Op deze hoogte van 6600 voet was de avond koel en wij deden best door in de hut te gaan en aan een vaderlandsch glas grog, gezeten rondom 't knappend vuurtje, ons te verwarmen. Ondanks 't vuurtje en de wollen dekens, sliepen we op den harden grond in de enge hut maar slecht en waren recht blijde, toen de morgen daagde. De thermometer wees 10° C.

Spoedig 't ontbijt gebruikt en naar den rand des kraters op weg! Wij zagen noch altijd de teekens van eene soort gebaand pad, want de Javanen bezoeken den „kawa" (krater) dikwijls om er te bidden of om er zwavel en arsenikum te halen. De plantengroei werd steeds spaarzamer, maar hield eerst aan den kraterrand geheel op. Toch kon men moeilijk naar boven; asch en mul zand waren hier en daar overvloedig genoeg om ons 't loopen te bemoeilijken en de paarden hadden we moeten achter

laten. Reeds vonden we hier en daar kleinere stukken lava en puimsteenachtige klompen.

'tGezicht in den krater was in 't geheel niet afschrikwekkend. Daar was geen gapende, donkere afgrond van vuur, maar een prachtvolle, helder verlichte ketel van langwerpige gedaante, welks bovenste rand zeker een omtrek had van een half-uur, en welks bodem naar onze schatting meer dan 2000 voet lang en ongeveer 1000 voet breed was. Inwendig was alles kaal en de wanden waren op de meeste plaatsen loodrecht of met zoo weinig helling naar beneden gaande, dat aan een neerdalen in de opening niet kon gedacht worden. Aan de onderscheidene kleuren konden we ten duidelijkste de verschillende lagen erkennen, zooals die zich achtereenvolgens hadden afgezet: alle lagen hadden echter een witachtig, kalkachtig voorkomen.

't Grootste gedeelte van den kraterbodem werd ingenomen door een witachtig, glinsterend meer, waarop kleine eilandjes van zwavel-bloemen ronddreven. Kleine wolkjes dreven boven onze hoofden rond en wierpen vluchtige schaduwen over de bekoorlijk schoone woestenij. Geen enkel geluid stoorde de doodsche stilte. 't Eenige levende wezen, dat we zagen, was eene spin, die aan den rand des kraters langs den halfverganen stam van eene voormalige bergacasia opklom. Aan onze rechterzijde verhief zich de steile top van den Idjen, links, aan den oostkant, over het lieflijke dal met zijne luisterende kasuarinenboschjes, had de lagere Ranteh zijn

tweepuntigen top met twee slanke boomvarens potsierlijk getooid. Donkere wolken trokken samen over Banjoewangi en beroofden ons van 't uitzicht naar dien kant; alleen in de richting van 't zuidwesten was 't ons vergund naar omlaag te blikken over de met bosch begroeide hellingen en de lachende landschappen van Poeger, het vaderland der wilde honden en buffels.

En indien nu de Javanen op zoodanige plaatsen de waakzame zorg van onzichtbare geesten meenen te aanschouwen, wie zal 't hun ten kwade duiden? Hier ter plaatse in noch hoogere mate dan in 't bosch aan onzen voet greep „een onzichtbaar verlangen, dat noch van smart, noch van blijdschap getuigde" ons allen aan; dat gevoel maakte ons zalig, ofschoon we onze nietigheid gevoelden tegenover 't al, dat in onze zielen sprak.

Langs de scheeve helling gingen we, onder de leiding van een kundigen gids, voorzichtig bergafwaarts, tot we aan eene plaats kwamen, die tennaastenbij 70 tot 80 voet loodrecht boven den kraterbodem, zoo ongeveer ter plaatse van 't meer, zich bevond. De Javanen plegen zich hier met strikken naar beneden te laten zakken, als ze zwavel willen halen. Wij hadden verzuimd diergelijke strikken mee te nemen en vergenoegden ons de zeven kloven, waaruit de heete zwaveldampen opstijgen, van boven waar te nemen. We waren allen een weinig vreemd te moede — en namen nu spoedig den verderen terugtocht aan.

De zuidelijke rand des kraters is nauwelijks 20 voet hooger dan de spiegel van 't meer op den kraterbodem; daar is ook de onderaardsche afvoerplaats, welke de Inlanders Soengipahit (bittere beek) noemen, omdat het water veel zwavelzuur bevat. Dokter M. en ik, we gaven ons alle moeite, langs 't bed der beek de plaats van oorsprong te bereiken; we verdoolden echter in zoodanig labyrinth van kloven en spleten, dat we ons doel niet mochten bereiken en moede en dorstig naar onze jagershut terugkeerden.

XI.

Een Tijgergevecht.

't Nieuwjaarsfeest stond voor de deur. Dat is de dag voor de officieele ontvangst bij den resident, die dan 's avonds een bal geeft te zijnen huize. En de resident van Banjoewangi had plan gemaakt de verwisseling van 't jaar dit maal eens op eene recht schitterende manier te doen plaats vinden. Hij zou namelijk een tijgergevecht ten tooneele voeren, en had reeds bevel gegeven om een koningstijger voor dat doel gereed te hebben. Maar de bedachtzame Javanen willen voor álles, wat zij doen, tijd van beraad hebben en dus haastten ze zich ook in deze zaak niet, en zoo kwam 't, dat de voorbeschikte kampvechter zich noch in 't bezit zijner vrijheid verheugde, toen hij in den Nieuwjaarsnacht te Soekaradja het kanongedonder vernam, waarmee de eerste Januari 18.. werd welkom geheeten. Maar nu was de Resident een weinig ontevreden en liet den regent een beetje van die ontevredenheid blijken,

waarop deze beloofde de zaak ter harte te nemen en dan ook zoo goed zijn woord hield, dat vier dagen later reeds in verzekerde bewaring werden gesteld — een prachtige luipaard en twee koningstijgers.

De Javanen vangen de tijgers in groote, van balken vervaardigde vallen, waarin ze gewoonlijk een jong geitje vastbinden. Het dier is in 't achterste gedeelte van de kooi geplaatst en lokt den tijger reeds door zijn geblaat. Zoodra deze echter zijn buit gegrepen heeft en meeslepen wil, valt de zware deur van den val achter hem toe en hij is gevangen.

Daar zijn op Java onderscheiden soorten van tijgergevechten. Kleine panters en luipaarden vechten met wilde varkens, grootere met menschen en dat wel op de volgende manier. Drie tot vier rijen met de lans gewapende mannen sluiten in even zoovele kringen aan, rondom den val van 't dier, die op een opene plaats is gebracht. Wordt de val geopend, dan zoekt de gevangene natuurlijk een uitweg om te ontkomen. Maar hij is overal omringd door rijen gevaarlijke wapens, en dus rest hem niets dan een sprong te wagen over die mannen met opgeheven lans henen. Deze zijn echter ook op hunne hoede om 't dier af te weren; doet de tijger den sprong, dan wordt hij teruggeslingerd. En toch — zoolang hij kracht behoudt, heeft hij ook moed en herhaalt zijne pogingen zoolang tot hij eindelijk, door lanssteken ter dood toe verwond — op eene wijze, dat men nauwelijks zijn prachtig geteekend vel kan herkennen, — den laatsten adem uitblaast.

De koningstijger, ook wel „gevlekte tijger", vecht met den buffel. De buffel is een flink gebouwd, reusachtig sterk dier van eene grijze, somtijds ook van eene witachtig-roode kleur. Zijne zeer dikke huid is slechts karig met haar bedekt, maar de betrekkelijk kleine kop is met twee sterke horens gewapend, die met de voorhoofdvlakte in ééne lijn liggen en regelmatig ter zijde en achterwaarts zijn gebogen, doch geene windingen hebben. Buffels en tijgers zijn gezworen vijanden, maar de tijger ontwijkt altijd den openen, eerlijken strijd om zijn slachtoffer slechts onvoorbereid en uit hinderlagen op 't lijf te vallen. —

De kleinste der beide koningstijgers was dan bestemd om zijn geluk te beproeven met de reeds lang als een booze tijgervijand bekend staande „kerbo" (buffel), waarvan men vertelde, dat hij reeds tweemaal als overwinnaar uit het worstelperk was getreden. 't Gevecht had den 9en Januari plaats, doch bestond slechts daarin, dat de buffel zijn even machtigen tegenstander, die zich echter reeds terstond verloren gaf, op eene onbarmhartige wijze naar de andere wereld hielp, door hem nl. met zijne horens op honderden plaatsen doodelijk te verwonden en hem vervolgens als een speelbal in 't rond te slingeren. Zoo verhaalden mij ooggetuigen; ikzelf was thuis gebleven en troostte mij noch altijd met de hoop, dat de beide noch levende reuzenkatten welhaast de gelegenheid zouden krijgen de verloren eer van hun geslacht te wreken. De „matjan toetoel" (gevlekte

tijger) schonk er echter de voorkeur aan zijn leven op wat kalmere wijze te eindigen en blies den laatsten adem uit in zijne kooi, liever dan aan den smaad van een ruwen overwinnaar te worden prijs gegeven. En daar 't spoedig bleek, gelijk zoo aanstonds duidelijk worden zal, dat de noch levende „matjan besaar of betoel" (groote of echte tijger) van aanzienlijke afkomst en hooge familie was, scheen 't wel nauwelijks denkbaar, dat hij tot het bedoelde verachtelijke werk zou worden bestemd.

De militaire dokter, een mijner vrienden, had op zich genomen den tijger te verplegen, en voedde hem bijna uitsluitend met die leelijke hondensoort, welke in alle kampongs in groot aantal aanwezig zijn, en die, vooral in de heerlijke maneschijn-nachten, door hun gehuil zoo menigmaal den slaap verbanden van mijne legerstede, zoodat ik mijne oogen niet sluiten kon. Luister wat gebeurt. Eens op een dag kwam daar met treurige blikken een Javaan den voorhof van mijn vriend oploopen. Hij droeg eene jonge geit en eenige gemeste hoenders bij zich. Met deelnemende, angstvolle blikken zag hij naar de kooi van den gevangene, die zijn bezoeker op zijne beurt met zijne innigste gewaarwordingen in kennis stelde door vonken schietende oogen, op elkaar geklemde tanden en een vreeselijk brullend geluid. Thans wendde zich de goede Javaan met smeekende stem tot den dokter en bad hem om toch zijne moeder, „Ma Saïba", die na haren dood in een tijger was veranderd, in vrijheid te stellen. Tegelijk bood hij mijn

vriend de medegebrachte dieren aan, opdat deze voorloopig aan zijne lieve moeder ten maaltijd gegeven mochten worden, en de ongelukkige, die van adellijk bloed was, zich niet langer met het gemeene hondevleesch zou behoeven te behelpen. „Ja", aldus vervolgde hij, „ziet gij die zwarte plekken onder 't linker oog van 't dier en bewijzen die niet onbetwistbaar zijne identiteit met mijne moeder, die in haar leven op dezelfde plaats gelijksoortige plekken had". Toen de dokter de zaak echter wat van naderbij bekeek, bleek het, dat de gemelde vlekken eigenlijk veroorzaakt werden door een paar beestjes onder 't oog des tijgers en dat ze dus verplaatsbaar waren. De tijger, die zijne toeschouwers reeds moe begon te worden, en bovendien woedend was over zijne weerloosheid, die velen den moed gaf hem te belachen en te bespotten, ofschoon ze anders vóor hem plachten te sidderen, de tijger wischte zich met zijn poot het gezicht en legde zich onwillekeurig troosteloos op den grond neer. Een zekere angst voer den medelijdenden zoon der zielsverhuizende moeder door de leden en half moedeloos keerde hij zich tot den dokter, verzuchtende in deze woorden: „dija menangis", zij weent.

Indien men bedenkt, welk een overvloed van de onzinnigste staaltjes van bijgeloof noch altijd onder de beschaafdste volken van Europa voortwoekeren, dan zal men zich zeker niet verwonderen, indien de Javanen in dit opzicht op gelijken trap staan. Zij zijn belijders van den Islam op gelijke manier als

vele andere volksstammen van 't Christendom. Hunne voorouders waren Brahmanen en zoo is het te verklaren, dat het geloof aan de zielsverhuizing in 't gansche volk is bewaard gebleven. Zelfs de Kleurlingen, die niet weinig met hun Christendom te koop loopen en dan ook, als b. v. hier te Banjoewangi tweemalen per jaar een geestelijke te zien krijgen, hebben noch eene groote voorliefde voor zekere oude volksgebruiken der inlanders. Vooral de vrouwen doen gaarne meê aan de offerfeestelijkheden, die op bepaalde tijden des jaars ter eere der dikwijls voorkomende krokodillen worden gegeven. Zij offeren dezen dieren bloemen, rijst en gebraden hoenders, ten einde ze gunstig te stemmen en mogelijke „tjilakka" (ongelukken) van zich af te wenden. Staande bij enkele afgezonderde boomgroepen of aan den zoom van 't bosch, zag ik meermalen de plaatsen, waar een offeraltaar aanwezig was in den vorm van een rotsblok tusschen eene menigte ineengegroeide waringintakken, en dan ging ik met mijn geest terug in den tijd, toen de oude Germanen in de dichte bosschen van Duitschland hun Wodan op dezelfde wijze vereerden.

Om nu noch eenmaal tot onzen moederloozen Javaan terug te keeren, die goede man had zich tot den Inlandschen regent vervoegd met de bede, dat toch zijne vermeende moeder uit hare gevangenschap mocht worden ontslagen. Deze, ofschoon zelf niet vrij van de overgeërfde of door dweepzieke priesters opnieuw aangelegde boeien des bijgeloofs, willigde 't verzoek in, altijd onder deze ééne voorwaarde,

dat de medelijdende zoon in eigen persoon zijne moeder uit den val en zonder eenig gevaar voor de bevolking uit de stad naar 't bosch zou brengen. En nu begon 's mans geloof te wankelen, het verlossingswerk bleef ongedaan.

Spoedig daarna werd den tijger zijn vonnis aangezegd en hem de niet geringe taak opgedragen zijne menschelijke kennis in vereeniging met zijne snelheid en lichaamskracht te meten met zijn doodvijand, den buffel.

Op den bepaalden dag trok de bevolking der stad Banjoewangi en van den omtrek in bedevaart te paard, te wagen en te voet naar 't vriendelijke Soekaradja. De resident had 't feest aangericht ter eere van een hooggeplaatst ambtenaar, die van wege 't gouvernement met eene zending tot hem kwam. In 't midden van een groen grasveld verhief zich een rond perk. En door de nauwelijks drie duim breede openingen, die men tusschen de 15 voeten hooge bamboelatten of liever bamboebalken had gelaten, welke als schutting moesten dienen, had men een ietwat beperkt gezicht op deze als slagveld gekozen plaats, maar men zag al reeds een „kerbo" niet groot van stuk, doch krachtig uitgegroeid en met dreigende, spitse horens. Naar de verzekeringen van zijn eigenaar was hij noch onervaren in 't krijgshandwerk en had hij zijn meer dan een voet breeden nek tot heden gewillig onder 't juk van kar of ploeg gebogen; van de reuzenkracht zijner spieren was hij zich noch niet bewust. En waarlijk,

hij stond daar met onverschillige blikken, ofschoon eenige Javanen hem met het scherpe sap van wilde vruchten begoten en hem met stekelachtige bladeren aanhitsten.

Voor den ingang van de gevangenis des gevrees den staat eene kooi en daarin treffen we onzen ouden bekende aan uit den voorhof des dokters. Reeds van verre verschrikt ons zijn ontzettend gebrul en kreunend geknor, waarmede hij te vergeefs zijne plagers tracht te vermurwen. Vol woede springt hij tegen de tralies van zijne martelaarswoning, bijt er naar met zijne verderfdreigende tanden en slaat er op in met zijne Cerberusklauwen. Zie, hij strekt het slanke, zes voet lange lichaam uit, keert zijn gelaat met verachting af en maakt het vaste besluit zich niet langer te storen aan het beulenvermaak van 't om hem staande plebs. Hij kwispelt spelende met den langen, bonten staart, alsof hij de dwaze menigte wil bespotten. Daar wordt hij op nieuw in zijne overpeinzingen gestoord — met bliksemsnelheid richt hij zich op, keert zich om, en met een donderend gebrul, dat zelfs de rotsen zou doen sidderen, schiet hij tegen den wand van zijn hok — en als door een straal des hemels getroffen vliegt alles op zij.

Intusschen was de reeks toeschouwers al grooter en grooter geworden en onwillekeurig dwaalde mijn oog door de chaotische menigte. Daar waren Europeanen, Kleurlingen, Arabieren, Chineezen, Javanen, Balineezen, Boegineezen, Madoereezen en Ne-

gers. Dat was eene mengeling van huidkleuren, van 't zuiverste kaukasische blank tot het echte negerzwart en verder door alle kleurschakeeringen van 't geel en 't bruin. De fantastisch-grappige vermenging van zijden cilinders en zwarte rokken, geteerde strohoeden en roode hemden, van tulbanden en sleepmantels, van sarongs en kabaaien en chineesche staarten, of welke de eigenaardige onderscheidingsteekens der afzonderlijke natiën en rassen meer mogen zijn, 't was hier alles bijéén, en leverde een gezicht op, dat met geene woorden is te beschrijven. Voegt men daar nu noch bij de plechtig-ernstige gezichten der hoogere ambtenaren, de ruwe gelaatstrekken der matrozen, de ravenbaarden en adelaarsneuzen der Arabieren, de scheeve oogen den Chineezen en de haast ideootachtige gezichten van vele „liplappen", dan verkrijgt men een denkbeeld ongeveer van 't mierennest van menschen, die hier door elkaar golven. Om echter 't beeld te voltooien, moet men ook eens luisteren naar de babylonische spraakverwarring, welke door de hoogst verschillende geluiden van vijf Europeesche en zes Aziatische talen ontstaat. Eene volledige optelling van al deze vormen, kleuren en klanken zou eene niet onbelangrijke stof opleveren voor eenig vastenavondbal.

Maar eindelijk waren dan nu de „heeren" op hunne verhevene plaatsen aangekomen en posteerde de „kleine man" zich *par terre*. De buffel in zijne enge ruimte keek al heel verwonderd in 't rond naar de honderden gezichten, die hem van alle

kanten aangaapten. Hij kon maar niet begrijpen hoe hij zoo op eens 't voorwerp der bewonderende belangstelling was geworden. Daar klinkt het bevel: „Boeka pintoe", open de deur! en met een sprong, zooals we dien in 't klein van onze katten gewoon zijn, verschijnt op het tooneel — de tijger. In den waan van 't oogenblik, dat hij zijne zoolang met smart ontbeerde vrijheid terug erlangt, rekt en wendt hij zijne ledematen en peinst hoe dit oord van wild gejoel te verlaten. Maar zijn zoeken naar een uitweg is vergeefsch. Gelijk een slang sijfelt hij in den kring rond en schijnt zijn vijand, die met gebogen hoofd maar waakzamen blik iedere zijner bewegingen volgt, niet te bemerken. Niet de nabijheid van zijn doodvijand, maar de overtuiging op nieuw gevangen te zijn en 't razend getier der menigte, die zich aan zijne onmachtige gramschap te goed doet, verhoogt zijn moed. Met vurige blikken gluurt hij door de openingen der schutting naar 't oog van een toeschouwer, die daar achter staat en hem bespiedt; met een reuzensprong en een door merg en been dringend gebrul vliegt hij op hem toe, slaat zijne tanden en klauwen in 't bamboehek en dreigt het omlaag te rukken. Maar hij wordt teruggeworpen tot zijn erfvijand, dien hij wantrouwend in 't oog houdt, maar zorgvuldig ontwijkt, terwijl hij veeleer op eene laffe vlucht dan op een moedigen strijd zint. Met steeds woester gebrul dringt hij zich tegen de schutting en kiest dezen keer juist de plaats waar, hoog boven hem, 't bevel

om zijne kooi te openen werd gegeven. Als stroohalmen knakt hij de bamboestijlen, die eene dikte hebben van een voet in doorsnede; met vreeswekkende gratie biedt hij aan de dichtstbijzittende heeren zijne aristocratisch gevormde hand tot een groet, maar ontperst hun daarmee toch onwillekeurig een angstkreet. Met messen en sabels wordt hij tot den terugtocht uitgenoodigd, terwijl de resident eens naar zijne geladen pistolen grijpt om een mogelijk tweede gelijksoortig bezoek met nadruk af te wijzen.

Onze gehoornde wijsgeer heeft al deze onnoodige sprongen van zijn tegenstander met onverstoorbare kalmte waargenomen. Als om eene vaste as heeft hij zich steeds om 't middelpunt van zijne plaats als eene machine rondgedraaid. Doch langzamerhand worden de spiralen dezer bewegingen wijder en wijder; puntige bamboe en andere opwekkende middelen brengen zijn bevroren bloed eerst in eene langzame, dan heftiger en eindelijk in eene kokende, gloeiende beweging. En nu stormt hij met woeste sprongen op den duikenden tijger los, om echter voor 't snuivende brullen en de dreigende tanden van 't monster terug te beven; hij schudt den kop, gluurt rechts en links — maar op zijne beurt neemt nu de tijger een sprong, dien de buffel ontwijkt om zijn aanvaller slechts gelegenheid te geven zijne horens te grijpen, waaraan deze zich met kracht vastklemt. Het is tijd zich tegen den parasiet te weren en met de volle kracht van zijn stalen nek werpt de buffel zijn belager in 't midden der kampplaats. Beschaamd

over zich zelf en de vreugdekreten der toeschouwers, vliedt de overwonnene ter zijde en snakt naar lucht. Voor 't eerst heft thans de overwinnaar met een trotsch zelfgevoel 't hoofd omhoog en geniet met zichtbaar welgevallen de van alle kanten weerklinkende teekenen van toejuiching.

Reeds staat hij opnieuw tot den aanval gereed, doch in een onbewaakt oogenblik, daar slingert zich de tijger opnieuw om zijne horens, de schoonste kroon, die ooit het hoofd van een stier heeft versierd. In zijn nek woelen des tijgers tanden en klauwen zoo onmeedoogenloos, dat hij schier inéénkrimpt. Maar hij richt zich op en met wanhopige woede werpt hij 't hoofd naar omhoog; hij valt op de knieën, staat weer op, stampt en schudt en wringt en — daar slingert hij 't driemaal doorboorde ondier ter aarde. Zie, hoe de tijger met verwijtvolle blikken aan de jubelende menigte zijne opgereten borst toont! Met moeite en inspanning van alle krachten ademt hij door de gewonde longen, een lange zucht ontsnapt aan zijnen rookenden muil, noch één, noch één — en adem- en roerloos krimpt de ongelukkige ten doodsstrijd inéén. Doch ook de stier moet tot bewustheid komen; uit de diepe wonden stroomt het bloed langs zijn nek en zijn eene oor is geheel weggebeten. Maar noch de tanden noch de klauwen des tijgers vermochten de verbazende spiermassa te doordringen en de edele deelen te verwonden. Daar treedt hij 't slagveld in kleinen kring rond, snuivende langs de aarde, die met eigen en des vijands bloed is rood gekleurd.

Maar hij vergeet niet, dat hij noch niet volkomen de meester is op dit slagveld, al heeft ook de tegenpartij een zeer klein deel voor zich zelve genomen. Allereerst staart hij den schijndoode van verre aan, daarop komt hij dichter bij om te zien, of de vijand noch adem haalt. Eensklaps echter geeft hem 't sluwe dier een krachtigen slag met zijn klauw, waardoor hem een stuk van den neus wordt weggenomen. Zelfs dit teeken van leven is den nieuwsgierigen buffel noch niet genoeg en hij nadert opnieuw — een tweede slag treft zijn oog. Deze onhoffelijkheid echter maakt aan zijn lang geduld een einde en hij begint te stooten, te boren, te schudden, te slaan, te bijten, te brullen en te snuiven, alsof de tijger vijftig levens te verliezen had, alsof de haat van zijn geslacht tegen den erfvijand in hem verpersoonlijkt was. Maar de tijger heeft zich opnieuw met de klauwen in den hals van zijn overwinnaar vastgeklemd, als een anker in den zeebodem, woelende met zijne tanden al dieper en dieper om den buffel in 't leven te boren. Maar deze steekt den valschaard onophoudelijk in de lenden en dwingt hem achterom te zien; van wanhoop bijt de tijger naar de horens van den buffel — een ruk met den horen, en daar vliegt de sneeuwwitte tand, als of 't broos glas ware, door de lucht. Noch eene slingering met den nek en de half ontwapende ligt weer ter aarde — doch de stier blijft op zijne plaats staan.

Nu was alles stil. De tijger lag daar als schijndood, maar nu in een toestand, waaruit hij door

geen enkel middel was op te wekken. De buffel kon zijn vijand schadeloos achten, of ten minste met zijne reeds verkregen lauweren tevreden zijn; misschien deed hem ook de driemaal opgedane ervaring, dat hij iedere overwinning duur moest koopen een weinig tot kalmte komen; genoeg, ook hij bleef weigeren den strijd voort te zetten. Maar noch de hardnekkigheid van den eenen, noch de uitputting van den anderen kant kon 't publiek bewegen nu verzadigd te zijn: men had noch niet genoeg van 't woeste genot. Met brandende fakkels en kokend water werden de strijders noch ééns, twee, driemaal op elkander aangehitst, tot eindelijk een noch beslissender wapenstilstand zou komen. Het taaie leven van den tijger scheen echter niet te blusschen te zijn; de schoone, bonte huid was overal met bloed bedekt, dat het dier uit den neus, den mond en honderden wonden vloeide, maar noch altijd verhief zich en daalde de zoo vreeselijk doorboorde borst. Nu echter werd een strik naar beneden gelaten en om den achterpoot van den stervende geslingerd, de poot werd omhoog getrokken, het lichaam volgde. Wat verder geschiedde, weet ik niet — ik had er genoeg, ik had er reeds te veel van gezien.

Ik ging naar buiten, in de stille, vreedzame, goddelijke natuur; zij scheen me thans niet van vrede te spreken. — Als spoken zagen de cactussen der cochenilje-plantages; over de wonderschoone pisangbladeren zag ik bloedstrepen; van de takken der langarmige waringins hingen verraderlijke strikken naar

beneden; uit de kalme oppervlakte der nabijzijnde zee gaapten rookende wouden; de dampkring boven straat Bali was bloedrood gekleurd. Het scheen mij, als was ik een misdadiger, die schuld had aan 't bloed van een onschuldig geworgde.

Mijn paard was reeds vóór gebracht. Het was onrustig, en noch vóórdat ik vast in den zadel zat, rende het met mij weg van deze plaats — ik liet het dier zijne keus!

XII.

Rogodjampie.

Vriendelijke lezer, thans kom ik tot u met het verzoek mij in den geest te willen volgen op eenige wandelingen en kleine „uitstapjes voor zaken", die we te paard zullen doen. Ik zal intusschen trachten u uit de volheid der wonderen van het aardsche paradijs, dat wij Java, de Inlanders „Djawa" noemen, noch 't een en ander te laten zien. Een lachende morgen noodigt ons naar 't bosch, waar ik bovendien eenige bezigheden te verrichten heb. Twee kleine Javaansche paarden staan gezadeld voor de pendopo, laat ons dus opstijgen — te voet kunnen we den tocht niet aanvaarden, want ik verzeker u, de evenaarszon laat niet met zich spotten. We zijn niet alleen, een bediende zal ons volgen en zooeven gingen reeds een aantal koelies vooruit, die we wel zullen inhalen. Spoedig ligt Rogodjampie achter ons. We zijn reeds aan de sawahs, waar met ijver geploegd en geplant wordt, passeeren eenige frisch-

groene boschjes en zijn de koelies van daar straks reeds op de hielen. Zie, ze hebben messen, houweelen, breekijzers en hakken, noch andere werktuigen, bij zich. Eenigen hunner dragen kookgereedschap, anderen sleepen een pak van kleine matten en kussens mee — 't is de heele huishouding van deze menschen, die gisteren van 't eiland Madoera kwamen om op Java een nieuw vaderland te zoeken. Ze hebben van Rogodjampie een kleinen voorraad levensmiddelen meegenomen, de onontbeerlijke rijst, die in zakken aan een stok, hangende deze tusschen twee mannen in, gedragen worden. Daar is er een, die tot taak heeft eenige hoeveelheid zout alleen te dragen. Den draagstok kan echter noch Javaan noch Madoerees missen; maar de stok kan toch niet dienen in dit geval, nu de man alleen moet dragen? Of hij ook raad weet; evenwicht moet er zijn en daarom hangt hij zijn zakje met zout aan 't éène, en een steen aan 't andere einde van den stok — *probatum est!*

De Kampong „Watoe Kebo" (buffelsteen) laten we links liggen en begeven ons in de richting van de beek. In 't heldere water baden onergdenkende vrouwen en meisjes; mijne tegenwoordigheid geneert haar weinig, ze kennen den „Blanda" (¹) van Rogodjampie, die reeds menige korf rijst en vele dozijnen kippen van haar heeft gekocht. Thans de beek doorwaad;

(¹) Blanda, Wolanda, dat is „Hollander," is de algemeene naam, dien de Javaan aan den blanke geeft.

vroolijk maar door 't ondiepe water naar den overkant. Krijschend vluchten eenige bontkleurige spechten op onze komst in 't struikgewas; voor een eenzaam hutje staat een mager hondje te blaffen, terwijl een drie à viertal hoenderen met zooveel kracht hun levenslust aan 't woud boodschappen, dat de echo niet kan nalaten er met gelijke kracht op te antwoorden. In de openstaande deur van 't hutje zit een oud grootmoedertje neergehurkt om zich te koesteren in 't stovende zonnetje, dat voor haar welhaast voor 't laatst zal schijnen. Nu noch eene kleine weideplaats en dan 't bosch. Maar ik ken den weg; ik heb hier reeds heel wat wilde duiven geschoten. Laat ons te dezer plaatse echter stand houden — 't is hier de plek, waar we eene nederzetting willen stichten voor onze reisgenooten, de dertig koelies! Daar beneden murmelt een klein beekje; aan hout en binten en bladeren voor eene hut is geen gebrek, en dus maar frischop aan 't werk, gij mannen, houwt het kleine struikgewas om en laat de groote boomen maar staan, vooral ook dezen waringin aan den weg, die u in de natte dagen een onderdak zal bieden.

Bezie thans noch eens dit wonderbare voortbrengsel der natuur, dit voorbeeld van een boom! Als Hölderlin van de Duitsche eikeboomen zegt: „ieder van u is eene wereld op zich zelf," wat mag men dan niet van den waringin getuigen? 't Is te vergeefsch, dat men naar een punt van vergelijking zoekt, de waringin kan slechts met den waringin

vergeleken worden! — Een stam heeft hij niet, maar wel een ganschen doolhof van kleinere en grootere zuilen en pilaren, waaruit een niet te ontwarren net van reusachtige takken, van twijgen en bladeren, geheele bosschen van varens en woekerplanten, zich in schier eindelooze ruimte uitbreiden. Luchtwortels buigen van de kruin naar de aarde om zich in den grond te woelen en zelf weer stammen te worden. En daar tusschenin hebben zich eenige hongerige bamboestijlen genesteld, en die gluren nu met hunne smalle bladeren naar alle kanten tusschen de stammen door. Zie ook dit perk bloeiende orchideeën; gij kunt u niets prachtigers denken dan deze sierlijk en teer gevormde vereeniging van bladeren en veelkleurige bloempjes. En weer daar naast heeft zich eene kleine nederzetting van grootere en kleinere varens van den grond weten meester te maken; zij dulden binnen hun gebied niets anders dan eenige mossen en zwammen. Deze wariginstam is omrankt door vette asklepias, wier wasachtige bloemen de lucht vervullen met welriekende geuren; verder naar beneden, meer in 't middelpunt, tiert eene ware wildernis van al de genoemde en noch vele andere hoogmoedige dochters der tropische flora, wien de lage aarde te gemeen is, waarom ze goedvinden den waringin tot hare woonplaats te kiezen. Verder mengen zich noch in 't groene loofwerk de fijngevederde rotans, die hier en daar uit de dichte struiken opschieten, zich slingeren van tak tot tak, om wie weet waar te eindigen. De

waringin laat zich alles welgevallen; wat bekommert de reus zich om 't nietige volkje, dat zich aan hem vastklemt en met hem omhoog gaat? Hij breidt zich uit in de verte, hij verheft zich ten hemel. Wilt gij zijne kroon zien? 't Is onmogelijk. 't Is zelfs moeilijk één zijner takken tot aan de uiterste punt te volgen. Hier, langs den smallen weg, kan dit noch geschieden, maar dan moeten we ons tachtig voet van den hoofdstam verwijderen. Daar wemelt het van wilde duiven, die zich voeden met de vruchten van den waringin. Luide tonen, veelstemmig gekras en geklepper van vleugels, gij hoort — maar van den zonderling gevormden neushorenvogel, die in de bovenste gedeelten van de reuzenkroon huist, ziet gij niets. En wie weet of niet op dit oogenblik, aan de andere zijde des booms, eene menigte apen rond tuimelt, zonder dat wij hen of zij ons bemerken?

Ik heb hem dikwijls aangestaard, dezen wonderboom; hij werd hoe langer hoe meer mijn vriend; hem liet ik ongedeerd, als alles rondom zijn gebied geveld of plat gebrand moest worden. Hij was mij echter ook dankbaar en zijne takken bogen dieper en dieper en groètten mij met zichtbare erkentelijkheid, telkens, als ik kwam en ging. Zijn beeld staat met onveranderlijke frischheid in mijn geest.

De waringin, deze belangrijke vertegenwoordiger van 't ficus-geslacht, komt tot op eene zekere hoogte overal in den Archipel voor. Gelijk 't naaldhout het karakter der noordelijke, de palmen dat der

tropische plantenwereld in 't algemeen bepalen, zoo is de waringin de eigenaardige boom in de plantenwereld van den Soenda-Archipel. Wat ware het paleis van den Gouverneur-Generaal te Buitenzorg, wat zou menige prachtige villa te Batavia of Soerabaja zijn zonder de waringins? Wat zouden de wouden van Java zijn zonder deze eerwaardige stammen-werelden? Niets meer dan gewone tropische bosschen, thans zijn ze daarvan 't volmaakte ideaal!

Laten we nu verder gaan; de koelies zijn reeds met allen ijver bezig. Eenigen hunner kloven en vlechten bamboe, anderen hakken boomen tot balken en stijlen. Uit eene aangrenzende nederzetting wordt alang-alang gehaald, en morgen zullen er wel eenige kleine hutten voltooid zijn. Wij willen de plaats „Soeka Sari" doopen, want het is reeds vooruit te zien, dat ieder hier „altijd gaarne" zal willen vertoeven. Indien gij na twee maanden weerkomt, dan staat aan den anderen oever der beek eene tweede rij huizen, van welke ik er één voor mijne woning heb uitgekozen. Thans dragen onze paardjes ons in huppelenden draf naar de overzijde van 't water en verder 't bosch in. We bevinden ons op klassieken grond; hier stond weleer 't oude Blambangan; verschillende in 't bosch verstrooide kanari-, kemiri- en andere noteboomen duiden aan, dat sommige plaatsen noch niet heel lang aan de cultuur ontnomen zijn. Aan eene kleine beek staan eene menigte arengpalmen. De Javaan snijdt den armdikken stengel der bloemkolf door en hangt een bamboesriet onder

de wonde, en in korten tijd is 't riet gevuld met het suikerhoudende sap. Dit kan zoowel in zoeten als in gistenden toestand gedronken worden, doch wordt meestal in de genoemde rieten buizen gekookt en verschaft dan de meer gemelde bruine areng-suiker, waarvan op Java jaarlijks duizenden centenaars worden bereid.

Reeds hooren we 't ruischen der zee; we treden het bosch uit en eene kleine nederzetting in, die twee maanden oud is. Daar wordt juist een zware „pioettat-boom" geveld, die met zoo'n slag nederkomt, dat de grond noch op een afstand er van dreunt. De mandoor, (opzichter) een Madoerees van geboorte, komt tot mij en klaagt steen en been over den slechten gezondheidstoestand zijner ondergeschikte manschappen; ik had het wel verwacht, de bodem hier aan 't strand is zeer vochtig, op vele plaatsen zelfs moerassig. Haast in iedere hut ligt er één te klappertanden van de koorts en velen sterven aan den onverbiddelijken buikloop. Dezen nacht noch heeft er één zijn laatsten zucht geslaakt; hij werd in 't zelfde uur, zonder eenige lijkschouwing of verdere plechtigheid, begraven. Mijn bediende had eene goede hoeveelheid chinine, ricinus, arnicatinctuur en andere medicijnen medegebracht, die ik uitdeelde, zonder echter veel verwachting te koesteren van mogelijke genezingen.

't Is ebbe; laat ons eens langs 't strand rijden. Hier, waar 't bosch zijn gebied tegen een machtigen vijand heeft te verdedigen, krijgt dat bosch zelf

nieuwe aantrekkelijkheid voor ons. Of als veiligheidsmaatregel òf om zijn vijand te trotseeren, zendt het bosch zijne krachtigste stammen in 't voorste gelid op het slagveld; talrijke lianen slingeren boomen en struiken aanéén tot een ondoordringbaar geheel, dat den vijand, het water, kan afwachten. Maar niettemin hebben hier en daar de nimmer rustende golven reeds een klein voordeel behaald. 't Is daar, waar de ontbloote wortels van twee hoogstammige reuzen hulpbehoevend in de lucht steken en zich met krampachtig geduld aan de laatste vezels vasthouden. Hun val is zeker, misschien zinken ze morgen reeds in hun wachtend graf. Maar het bosch heeft ook zijne taktiek. Zie hoe 't zijn klein voetvolk, — dicht inéén-gegroeide struiken en riet, — vooruitzendt, opdat dit met het diep wortelende onkruid een plaatsje zoeke, de golven over zich heen gaan laat om zoo èn zand èn schelpen van de zee te rooven, die met hen een dam zullen vormen, welke aan 't onrechtmatig voortdringende water paal en perk stellen kan. Daar is de mond der kleine rivier, die we heden morgen doorwaadden. Ik moet er door; krokodillen houden zich hier niet op. Maar de bodem is slijkerig, 't paard zakt er een eindweegs in; ik geef het dier echter de sporen, het zwemt — vooruit! — naar dien zandheuvel — die meegeeft, zoodat we achteruitgaan! — Redde, wie zich redden kan! — Rechts om, naar zee, half zwemmende, half wadende, zoo 't maar 't beste kan. De stroom wordt breeder, en vermengt zijn water met dat des Oceaans; de grond

wordt vaster, ik ben gered en heb weer eenige ondervinding voor de toekomst opgedaan.

Spoedig hebben we nu de visscherskampong „Blibis" bereikt. Op 't korte gras liggen heele lagen vischjes, die nauwelijks een duim lengte hebben. De Javaan laat ze hier half drogen, stampt ze dan fijn, vermengt ze met tamarinde, Spaansche peper en suiker en bereidt aldus de „trassi," die de vrouwen als eene keurige lekkernij met onrijpe manga's en djamboes nuttigen. Een dergelijk mengsel, dat „roedjak" wordt genoemd, geldt inderdaad als lekkernij, ofschoon 't noch aangenaam riekt, noch er oogelijk uitziet, noch ook voor de gezondheid voordeelig zijn kan (¹). Maar de Javanen en niet minder de kleurlingen gewennen zich van der jeugd af aan zoo zeer aan 't gebruik van Spaansche peper en andere prikkelende kruiden, dat hun de rijpe vruchten niet meer smaken en zij daarom aan de onrijpe de voorkeur schenken.

Achter de kampong zien we een klein boschje regelmatig in rijen geplaatste djatiboompjes met zeer groote ronden bladeren en lange bloemtrossen. De djatiboom vormt in vele streken van Java heele bosschen; in Banjoewangi echter wordt hij bijna niet aangetroffen. Hij levert het beste hout, zoowel voor

(¹) Prof. Veth., in *Java*, I, bladz. 578, oordeelt minder afkeurend over deze spijs. De „trassi", gelijk 't daar heet, is zelfs van dien aard, dat de Europeanen eindigen met deze vischkoekjes, als toespijs bij de rijst, lekker te vinden.
Vert.

den scheepsbouw als voor huizen en men kan zonder vrees voor tegenspraak beweren, dat het alle goede eigenschappen van ons eiken-, dennen en essenhout in zich vereenigt. De witte mieren verwoesten met fabelachtige snelheid alles, wat tot het plantenrijk behoort of daaruit afkomstig is, in eenige dagen vernielen zij meubelen, boeken, kleeren ja heele huizen — maar 't djatihout laten ze onaangeroerd.

Maar reeds boodschapt de „gentong" van Banjoealit" den middagtijd en ik moet me dus haasten om thuis te komen. Een smal voetpad leidt mij door een vochtig bamboebosch, waar duizenden insecten gonzen en piepen. Op 't gindsche grasveld weiden kudden halfwilde buffels, maar de zon brandt er met ongelooflijke hitte, zoodat we wijs doen met niet te toeven, maar in alle haast huiswaarts te gaan, het middagmaal te gebruiken en een siesta te nemen.

Laten we echter vóór zonsondergang noch eene wandeling doen. De rijstakkers staan reeds sedert eenige dagen onder water en weer andere zijn reeds geploegd. De sierlijke rijstdiefjes met hunne roode snavels, de „spreeuwen van Java", zijn wel is waar verdwenen, maar het wemelt toch van kleine snippen. Doch we hebben 't geweer thuis gelaten, de vroolijke diertjes kunnen dus gerust zijn. Daar wentelt zich met veel welbehagen een buffel in de natte modder, maar ziet, onze witte kleeren komen hem verdacht voor, hij staat op, doch gaat maar langzaam voor ons uit; al licht dat hij berouw heeft, omdat

hij zich liet storen. Zijn achterpoot bloedt, hij is gewond! of neen, daar hangt een bloedzuiger, die hem in 't water heeft te prikken gekregen.

Deze bloedzuigers, van de echte soort, houden zich in de beekjes der streek in menigte op, en hebben ook mij reeds meermalen ader gelaten, als ik barrevoets door de onder water gezette sawahs waadde om snippen te schieten.

Wenden we onze schreden naar het groene eiland, dat daar uit de vlakte opduikt. Het dichte groen is geen bosch, want de kruinen op de slanke stammen der kokospalmen, die hoog in de lucht wiegelen, en 't hanengekraai uit de verte verkondigt ons, dat er menschen wonen. Er is op aarde nauwelijks iets schooners en lieflijkers als zoo'n landelijke dessa, in boschjes van ooftboomen verscholen, met hare tevreden bewoners.

Tusschen twee rijen aardige boschhuisjes loopt een breed pad, dat schoon geveegd is en zoo glad pleegt te wezen, als de vloer van eene schuur. Hier en daar staat voor één dezer huisjes een bloeiende granaatboom. Voor 't huis van den loerah, dat door zijn grootte en welgedaanheid bij de overigen afsteekt, ligt onder een met zorg onderhouden djamboeboom, een geurend tapijt van bloembladen en meeldraden. In de opene veranda zit een grijsaard met opmerkzaamheid de slagen te tellen van de perkoentoetduif, den lievelingsvogel der Javanen. Op de plaats spelen naakte kinderen en voeren eenige kuikentjes. Zij hebben zilveren ringen om handen

en voeten, en om den hals van één der voornameren hangt een snoer munten en zelfs zijne lenden zijn getooid met eene koord van zilveren versierselen. Tusschen de huizen staan de pisangboomen met hunne reusachtige sappige stengels, en breiden hunne bladeren over de lage daken uit. Daar achter zijn de sierlijke pinangpalmen, die hunne kaarsrechte stammen omhoog beuren om de onbereikbaar hooge kokosboomen naar 't blauwe luchtruim te volgen. Aan de slanke stammetjes van eenig klein geboomte rankt de sirih omhoog, en tusschen hunne fijn gevederde blaadjes hangen ellenlange boonen naar beneden. In de schaduw der mangaboomen zijn de vrouwen bezig de rijst te stampen; eenige van haar zijn slechts in eene sarong gekleed, anderen dragen bovendien de indigo-blauwe kabaai of „badjoe". Scharen hoenders trippelen rondom 't rijstblok om hun aandeel te vragen. Daar komt eene huismoeder naar hare woning, de korf op 't hoofd, den zuigeling aan haar naakten boezem in den bonten „slendang" (eene soort van omslagdoek), die om haar schouders hangt. In de bamboeboschjes aan de beek groeien pompoenen, die de vrijheid nemen rond den bamboe omhoog te slingeren, en met zelfbehagelijke vreugde hunne bloemen en vruchten te pronk hangen. Op eenigen afstand kijkt een sombere aloë hypochondrisch in 't rond, en daarnaast rusten de herkauwende buffels, op wier lichaam de „kerbovogels" (eene soort spreeuwen) kalmpjes in 't rond huppelen. De ondergaande avondzon blikt met wel-

gevallen op dit kleine Eden, dat zij met een purperen gloed overgiet. Uit de missigit (moskee) van Ragodjampie verkondigen eenige doffe slagen, dat de ure des gebeds is aangebroken; de vrome Javaan knielt neer, wendt zijn aangezicht naar 't westen, buigt ter aarde en dankt den goeden Allah voor 't schoone land, dat Hij hem heeft gegeven. Reeds gaat in 't oosten de volle maan op en verlicht ons smalle pad, dat zich door 't lage struikgewas slingert. Daar staat ook, hoog boven alle andere gewassen de veel belasterde „antjorboom", ook „pohon oepas", dat is giftboom genoemd. En toch, van al de misdaden, die men hem toedicht, heeft hij er geene enkele gedaan, en is hij zich geene andere schuld bewust dan deze, dat er gift in zijne aderen vloeit.

De Javanen hebben groote voorliefde voor lieflijke maneschijnnachten. Dan zitten ze aan troepjes in de pendopo's hunner huisjes of onder den blooten hemel, en onder 't genot der betelnoot, houdt een der oudsten of meest bereisden de luisterende schare aan zijne lippen geboeid bij de mededeeling der verhalen uit het lange verleden. Maar ook, zulke gelegenheden worden door de dweepzieke „hadjies," die de reis naar Mekka gedaan en daardoor tot eene soort van priesterkaste zijn geklommen, aangegrepen, om in de harten hunner goede landslieden de zaden van gloeienden geloofshaat te strooien.

Indien gij er niets tegen hebt, vriendelijke lezer, dan zullen wij thans eene zeer korte wandeling rondom mijne woning doen. Reeds bij 't ontwaken

klinkt van verre en nabij een veelstemmig hanengekraai door ons slaapvertrek. 't Snateren der ganzen en eenden vermaant mij, dat het tijd is, voor 't onrustige volkje de deuren te openen en 't zijn vrijen loop te gunnen. Zie, hoe ze den hals uitstrekken en zich naar de beek spoeden. Alleen de plompe Manilla-eenden waggelen met moeite vooruit; de weg naar de beek dunkt haar wat te groot en daarom vergenoegen ze zich met een plasje aan den zoom van de sawah.

Onder 't dak van een klein zijgebouwtje slingert, aan een langen ketting, een aap, die mij om een pisang schijnt te verzoeken. Boven zijn hoofd hangt 't vel te drogen van een achttien voet lange Sawahslang (Boa Malakka), die ik onlangs heb gestroopt.

De Javanen hadden haar in 't bosch gedood, juist toen zij bezig was een kalf te verslinden. In deze sterke kooi zitten twee prachtige, levende zusters van haar; met ééne van deze, die 11 voet lang is, speelt mijn koetsier, alsof hij voor dierentemmer in eene menagerie was in de wieg gelegd. Daar is nog een groote vliegende eekhoorn en hier een stekelvarken, dat we misschien morgen zullen verorberen. Aan den muur in de pendopo hangt het vel van een neushorenvogel, dien ik eergisteren schoot. Zijn deze dieren volwassen, dan zien ze er al heel grappig uit, immers is dan de snavel met den daarop staanden gelen hoorn zoo groot, als 't heele overige lichaam samen! Let ook op die schaal van een kolossalen zeeschildpad! En op die houten vogelkooi onder

't afdak; de kakelende „lori" (eene soort papegaai) roept me reeds toe: „minta nasi," ik verzoek om wat rijst! Voor 't huis stapt ernstig en statig een ooievaar op en neer; door eene roekelooze hand is hem een vleugel lam geschoten en thans verpleeg ik hem. Om zijne ernstige, trotsche manieren heb ik hem „Lord Mintu" gedoopt. Maar 't kostbaarst wat ik heb, vindt gij in dit nette, zuidelijke hokje naast dien kamferboom; het zijn twee „kantjils" (Moschus pygmäus). Zij hebben volkomen de gedaante van eene ree, maar ze zijn nauwelijks een voet hoog en zoo teer van samenstel, dat hunne beentjes onder de knie niet dikker zijn dan eene penneschacht. Snel als een pijl uit een boog kunnen ze door 't struikgewas schieten en zoo stil doen ze het, dat men er niets van hoort. Ze zien er al heel potsierlijk uit, als ze met hun smalle, spitse bek een vijg grijpen en die langzaam oppeuzelen. Ondanks hun muskusreuk is 't vleesch dezer dieren eetbaar.

In den open paardenstal doet een grijze aap den dienst van wachter; zijn lange ketting geeft hem speelruimte genoeg om hem te veroorloven de hoenders van 't paardenvoer te houden, die anders komen zouden om mee te eten. En dit zou niet erg zijn, maar hunne veeren in 't voer te hebben, is nadeelig voor de paarden. De bedoelde apesoort komt in al de bosschen van Java veelvuldig voor; zij leven in heele families, ja zelfs in groote troepen bij mekaar, zijn zeer levendig en brutaal, maar vooral — groote verwoesters van de rijst en maïsak-

kers. Op 't eiland Bali moeten ze op eene zeer eigenaardige manier gevangen worden: aan den rand van 't bosch wordt nl. een groote kokosschaal gelegd, waarin men van onderen door eene ronde opening wat rijstkorrels heeft gedaan. De apen komen op hunne prooi aan; een hunner steekt zijne hand in 't gat en grijpt zooveel korrels, als hij houden kan. Maar nu kan hij de vuist niet meer uit het gat krijgen, en daar hij voor geen prijs ter wereld zijn buit wil laten vallen en hij met geene mogelijkheid de harde kokosschaal kan breken, wordt hij in dien toestand gevangen.

De zwarte „loettangs" zijn aanzienlijk grooter dan de grijze „monjits," maar doorgaans onschadelijk en uiterst schuw, zoodat men ze gewoonlijk slechts diep in 't bosch vindt, waar ze zwijgend en droomend op de hoogste boomen zitten. De Inlander verhaalt van hen, dat zij spreken kunnen, maar 't evenwel niet doen, omdat ze anders als menschen konden beschouwd worden en voor de heerendiensten zouden moeten uitkomen. Om de verte van 't schot mijns geweers te beproeven, schoot ik eens één van deze dieren — hij kreeg een hagelkorrel in 't hoofd en tuimelde van den boom naar beneden. Toen ik naderbij kwam, zat hij rechtop; de tranen rolden letterlijk over zijne wangen en de stervende zag mij met zoo smartelijke en verwijtvolle blikken aan, dat ik de gelofte deed nooit weer een der zijnen te dooden. Aan die gelofte ben ik getrouw gebleven.

Wellicht hadt ge gedacht, vriendelijke lezer, dat

ik u thans ook noch een kranigen koningstijger zou laten zien, maar in dit opzicht kan ik aan uwe wenschen niet voldoen. Dat het in de omstreken van Rogodjampie aan deze dieren niet ontbrak, kon ik spoedig merken, vooral toen ik later te Soekaradja woonde. Dikwijls heb ik, als ik in den voormiddag door 't bosch ging, de duidelijke sporen in 't zand gezien van hunne nachtelijke wandelingen. Tweemalen werd ik, in 't holle van den nacht, door een helsch leven uit mijn slaap gewekt; een kort, knorrend geblaf, dat zich twee, drie malen herhaalde en uit de keel des koningstijgers moest komen, verspreidde angst onder eene kudde wilde varkens, waarvan de roover zich er één voor zijn nachtelijken maaltijd had gekozen. 't Schreeuwen en knorren der varkens wekte de apen en de vogels in de boomen, de ganzen, hoenders en eenden omlaag. Ja zelfs de anders zoo koudbloedige koelies stonden op en riepen angstig: „Toean, ada Matjan", „Heer, daar is een tijger!"

XIII.

Tjeribon en Indramajoe.

Op een afstand van ongeveer 200 palen ten oosten van Batavia ligt, in eene diepe bocht, aan den voet van den indrukwekkenden „Tjirmee," de kleine stad Tjeribon, bekend door hare goede koffie. De eigenlijke naam is „Tji Rebon", dat is Kreeftswater of Kreeftrivier. Een uur bewesten de stad bevindt zich, op een kleinen heuvel, den „Goemong Djati," het heilige graf van den Sjeik Ibnoe Moelana, den eersten verkondiger van den Mohammedaanschen godsdienst op Java. Bedoelde zendeling vestigde zich op 't laatst der 14e eeuw in deze streken en verwierf zich een zoo groot aanzien, dat de vorsten van Mataram hem den titel van Sultan verleenden. Van hem stammen de twee tegenwoordige Sultans van Tjeribon af. Die van Kanoman (oudere linie) laat het graf van den beroemden heilige zorgvuldig bewaken, en zonder zijn verlof mag het door niemand bezocht worden. Geen der beide sultans heeft

echter tegenwoordig eenige staatkundige macht, maar daarentegen toch noch steeds een niet gering te schatten zedelijken invloed op de vereerders van den profeet. Zij wonen in uitgestrekte kratons, dat wil zeggen in afzonderlijke, door muren omringde stadswijken. De tegenwoordige Sultan van Kanoman is een eerbiedwaardig grijsaard. Ik zie hem nog, zooals hij bij feestelijke gelegenheden in zijn vorstelijk gewaad, met de diamanten ster op de borst, de zaal intrad. Alles boog met eerbied voor hem neer, de gamelan speelde eene ernstige wijs, en eene echt feestelijke stemming maakte zich onwillekeurig van de aanwezigen meester. Dikwijls noodigde hij ons op een partijtje whist en trachtte dan ons verblijf in zijn huis door eene rijke tafel, door muziek en dans (tandak) zoo aangenaam mogelijk te maken.

Ofschoon te Tjeribon nauwelijks dertig Europeesche familiën woonden, toch wordt men er al spoedig aan het ietwat stille eentonige leven. Juist het geringe getal Europeanen maakt, dat zij elkaar steunen en helpen, dat zij besef hebben van hunne weerkeerige behoeften aan elkander. Iederen avond vindt men dan ook in eene der particuliere woningen (societeiten zijn er niet) oud en jong bij elkander in vertrouwelijken kring geschaard, waar allen welkom zijn. Van tijd tot tijd vereenigt eene soirée dansante de vrienden ter viering van een verjaardag, waarbij dan ook de Europeanen uit den omtrek worden genoodigd. Bij eene andere gelegenheid richt een der

suikerfabriekanten uit de residentie een diergelijk feest aan, waarbij dan, weerkeerig, alle Europeanen en voorname Inlanders worden genoodigd. Bovendien vierden we ieder jaar driemaal 't Nieuwejaar, dat wil zeggen het Europeesche, Javaansche en Chineesche, en ieder dezer feestdagen bracht zijne recepties en bals, officieele bij den resident en den regent, particuliere bij den Sultan, bij Javaansche en Chineesche hoofden en eindelijk vriendschappelijke bij Europeanen. Alleen de Arabieren zonderen zich af en zitten op hunne geldbeurs. Vroeger had Tjeribon een somber uiterlijk; alle huizen waren door muren omgeven, teneinde de bewoners tegen de lastige bezoeken der zeeroovers te beschutten. De straten en wegen waren smal; stinkende grachten maakten de lucht zóó ongezond, dat noch in de jaren 1804 en 1805 bijna de gansche bevolking door eene pestziekte werd weggesleept. De woning van den resident en eenige particuliere gebouwen bevinden zich sedert buiten de stad, te „Tangkil," waarheen eene prachtige tamarindelaan leidt. Vroeger stond in de stad een klein fort, dat echter — na de ontploffing van 't kruithuis in 1835 — twaalf palen ver landwaarts in werd verplaatst, naar „Palimanang". Ook heden noch doet men al 't mogelijke, wat den gezondheidstoestand kan verbeteren. Eene treurige gebeurtenis heeft het, op zeer onverwachte wijze, mogelijk gemaakt, aan 't oude Tjeribon eene gedaanteverwisseling te schenken. In November 1847 werden namelijk bijna alle steenen gebouwen door

eene aardbeving òf verwoest òf zóó beschadigd, dat aan geen herstel kon gedacht worden. Bij deze aardbeving, die over heel Java werd waargenomen en ook in 't nabij gelegen „Indramajoe" veel schade aanrichtte, werd het bovenste gedeelte van den Tjirmee op verschillende plaatsen vanéén gescheurd, wat men noch heden zien kan. Voor 't overige zij vermeld, dat de berg 't laatst in 1815 eene uitbarsting heeft gekend; toen stortte zijn bovenste top in den krater, die eene buitengewoon groote opening heeft gehad, maar thans alleen door de uitwaseming van eenige zwaveldampen teekenen van leven verraadt.

Indien gij, welwillende lezer, me nu te Tjeribon wilt bezoeken, dan vindt gij me in eene ruime woning tusschen de breede hoofdstraat der plaats en de zee, waarvan ik slechts door een klein boschje van ongeveer 25 kokospalmen gescheiden ben. In de schaduw dezer boomen kunt ge mij, haast iederen voormiddag, dikwijls ook in den namiddag ten tijde der siesta aantreffen; daar is mijn lievelingsplaatsje, dat mij gelegenheid geeft somtijds uren lang over de zee te staren. Nu eens kabbelen de golfjes spelend en kozend tegen den zacht hellenden oever, dan weer stormen de wateren met oorverdoovend geraas 't strand op en zenden hun schuim verre den oever over, knagend aan de palmboomen, zich vertoonende weleens tot aan de deur der vreedzame hutten. Visschersschuiten gaan en komen om hare vracht, visschen van allerlei soort en grootte — lange, slanke, „tengiri's," plompe, vormlooze roggen en leelijke, jonge

haaien, enz. — te lossen. Daar buiten, op de reede, dansen prauwen, jonken en kotters onrustig op de golven, terwijl de zware barken en driëmasters op verren afstand en in alle kalmte voor anker liggen. Daar is men bezig eene roeiboot met groote moeite tegen 't woelige element op te sleepen, door 't ruischen des waters kan men ternauwernood 't gezang der roeiers verstaan. Daar verdwijnt de schuit; neen, zij rijst weer op de golf des waters om zoo aanstonds op nieuw in de diepte van 't golfdal te verdwijnen. Zie, men brengt den kapitein naar zijn schip, dat reeds zeilree ligt om de tehuisreis te aanvaarden. Reeds draait het vaartuig; krachtig grijpt de frissche zuidoostenwind in de zeilen en vooruit gaat het, den Oceaan op — het schip is niet meer zichtbaar, alleen die witte streep daar aan den horizont en dan niets meer.

Wie 't leven genieten wil, die moet vroeg opstaan. Zoo ergens op aarde, dan heeft in de tropenstreek de morgenstond goud in den mond. Dan is de lucht koel, dan geeft eene wandeling in de pas ontwaakte natuur 't heerlijkst genot! Thans treft ge mij in de morgenschemering op het terras voor mijne woning in een gemakkelijken leunstoel. Op eene kleine tafel naast me staat de geurige koffie te dampen, die mijn bediende ditmaal wat vroeger dan anders moest gereed zetten. Over mijn hoofd gaat een stormachtig geraas en toch is de lucht kalm en ontwaart men niets dan de laatste verbleekende sterren. Maar zoodra ook deze verdwijnen,

ziet men kleine, zwarte punten over de daken en boomen zweven; 't zijn ontelbare vleêrmuizen, die zich den ganschen nacht moe gefladderd en moe gegeten hebben en thans hun leger weer opzoeken onder 't dak der kerk, aan den anderen kant der straat. Daar wonen ze bij vele duizenden en maken er voetdikke lagen guano. Somwijlen fladderen eenige reuzen van dit geslacht, de „kalongs" of vliegende honden, voorbij. Hun lichaam wordt acht tot tien duim lang, hun vleesch dikwijls gegeten. Zij logeeren niet in de kerk, maar in 't dichte loof van den waringinboom, daar is eigenlijk hunne schuilplaats. Vóór mij wasemt, in een klein perk, het nimmer moede „kemoeningboompje" (eene soort jasmijn), dat iederen nacht bij volle maan bloeit. Ter zijde van mijne zitplaats prijken witte en roode oleanders in den rijksten bloementooi, en in de trotsche tamarindeboomen aan den weg zingen, en tateren en fluiten de vogels, dat een mensch er wel vroolijk onder worden moet. Een vierspan is voorgekomen; ik ga op reis. Spoedig kleed ik mij en sta reeds klaar vóór mijn reisgenoot, een ambtenaar, bij de hand is. Wij zullen alzoo samen, den zijstraatweg langs de kust volgende, naar „Indramajoe" rijden. De groote postweg gaat namelijk van Tjeribon zuidwaarts naar Bandong, Tjandjoer en Buitenzorg en van daar weer in noordelijke richting naar Batavia. Voor den zwaren reiswagen zijn vier paarden niet te veel, paarden zooals hier, kleine dieren en slecht gedresseerd. Bij iedere helling van den weg moet het er in galop

naar toe en als de steilte van langen duur is, dan moeten er buffels voor 't rijtuig gespannen worden. Om de 5 à 6 palen verwisselen we van paarden. Achter op den wagen staan twee Javaansche jongens, „loopers," met korte zweepen — om de paarden, als ze stapvoets willen voortgaan, weer in den draf te brengen.

Daar zwaait de koetsier zijn zweep over 't hoofd en we vliegen met de snelheid van een storm de stad door, het nette Chineesche kamp en Tangkil voorbij, maar altijd tusschen huizen en hutten, die vriendelijk liggen onder de schaduwgevende boomen en struiken. Het eerste station is Astana, aan den Goenong Djati. De versche paarden staan reeds gereed, de oude snuiven en drijven van 't zweet; nauwelijks zijn ze uitgespannen of zij wentelen zich in 't gras om de vermoeienis en de zweepslagen af te wisschen. Opnieuw rennen we vooruit en in een ommezien zijn we aan eene kleine rivier gekomen, die we met een pont over moeten. Het troebele water stroomt langzaam door de vlakke landstreek naar de zee in zijne nabijheid. Hier huizen de krokodillen in groote menigte en niet zelden ziet men zelfs van den weg uit de gloeiende oogen, en de lichtende schubben op den rug dezer monsters. Langs een zijpad door de uitgestrekte rijstakkers komt men aan den grooten rijstmolen, „Karang Ampel" met zijn torenhoogen schoorsteen. Hier en daar beuren kleine boschjes van ooftboomen als zoovele groene oasen 't hoofd uit de vlakte omhoog en verkondigt

de dwarrelende rook, dat daar achter de woningen zijn van gelukkige menschen. Eenige Javanen te paard ontmoeten ons. Ziet, reeds op eenigen afstand van de Toeans stijgen zij af, leiden hunne paarden ter zijde van den weg en hurken neder onder eerbiedigen groet, om eerst weer op te staan, als wij gepasseerd zullen zijn.

Nu we het vijfde station voorbij zijn wordt het landschap weer vroolijker en volgt de eene dessa de andere, aan beide kanten van den weg, en dit duurt tot aan 't einde van ons pad. Indramajoe staat onder een assistent-resident en vormt dus eene afdeeling der residentie Tjeribon. De hoofdplaats zelve is aan beide kanten van den bevaarbaren „Tjimanoek" gebouwd, terwijl hier en daar hooge dijken zijn aangebracht om 't water binnen zijne oevers te houden. De kleine bezetting van 't fort wordt door slechts één officier gekommandeerd. Eene brug is niet aanwezig, zoodat het verkeer met de overzijde moet geschieden door twee veerponten en talrijke sloepen. Onder de verschillende wijken der stad is 't Chineesche kamp, zoowel wat grootte als gunstig uiterlijk aangaat, het beste. Overal staan groote rijst-, koffie- en zoutpakhuizen, want Indramajoe onderhoudt het verkeer met de aangrenzende districten en zelfs met de „Preanger Regentschappen."

't Aantal Europeesche bewoners is hier noch aanzienlijk minder dan te Tjeribon en dientengevolge de maatschappelijke band, die allen samen bindt noch aangenamer, laat mij zeggen noch inniger. Allen

beschouwen zich als leden van ééne familie en de twee jaren, die ik er heb doorgebracht, behooren tot de vertrouwelijkste mijns levens. Te Tjeribon gebruikten protestanten en katholieken dezelfde kerk, maar hier gaat de verdraagzaamheid of liever de broederzin noch verder. Eene kerk is er heelemaal niet, slechts komt van tijd tot tijd een geestelijke van 't een of ander kerkgenootschap, uit Batavia of Tjeribon, om godsdienstoefening te houden. Dan komen alle blanken der plaats, zonder onderscheid van geloofsrichting, in de woning van den assistent-resident bij mekaar, en wordt de dag als eene soort feestdag voor de gansche familie beschouwd. Of — in den jongsten tijd — de zaden van tweedracht ook daar hebben wortel geschoten? 't Zou vreeselijk jammer zijn!

Indramajoe lag vroeger aan zee; thans is de mond van den Tjimanoek 12 palen noordelijker en schuift hij nog altijd verder zee in. 't Water der rivier voert namelijk onophoudelijk zand en slijk mee en dat in den regentijd in zoodanige hoeveelheid, dat de bovendien reeds ondiepe baai steeds verder achteruit moet wijken. (¹) In vroeger dagen spoedde de rivier zich afwisselend, nu hier dan daar, zeewaarts en zoo heeft ze, door verloop van tijd, de gansche kustzoom door bezinking doen geboren worden. Op vele plaatsen is ook de grens tusschen land en zee zeer

(¹) Dit aanslibben heeft bijna langs de gansche noordkust van Java plåats. Zelfs komt de tijd, dat straat Madura dicht en dit eiland met Java één zal zijn. Veth. Java, bldz. 34 en verv. *Vert.*

onbepaald, en leven in de breede lagunen zoowel alligators als gansche scharen eenden en pelikanen. Slangen zijn overal, vergiftige zoowel als onschadelijke en niet zelden gebeurt het, dat ze in de huizen der Europeanen en Inlanders binnendringen. Dit doen bepaaldelijk de groote, wit en bruin geringde, „Oeler blanc", witte slangen, die zich achter de trap of zelfs in 't bed schuil houden en zeer gevaarlijk zijn. Noch valscher zijn de scorpioenen en duizendpooten, die men overal kan verwachten; ze kruipen in de kleerkast, bij 't waschgoed, overal, en zoo voorzichtig kan men niet zijn of men wordt wel eens door hen gestoken. Indramajoe is bovendien 't ware vaderland der muskieten, die er tot eene wezenlijke landplaag moeten gerekend worden. Niet slechts aan handen en gezicht wordt men onophoudelijk door hen geplaagd, ze steken zelfs door de broek henen. Als we des avonds voor onze woning onder den blooten hemel zaten, dan had ieder drukop werk om de lastige gasten zooveel mogelijk van 't lichaam te houden, en toch waren dan onze kousen den volgenden morgen rood gekleurd. Alle ledikanten zijn er — gelijk trouwens overal op Java — rondom door de gordijnen afgesloten, en de bedienden hebben strenge order iederen avond eene jachtpartij te houden op de indringers om ze tot den laatsten man uit de slaapplaats te verjagen. Maar niettemin blijft er wel eens één zitten, die ons dan 't slapen onmogelijk maakt, niet zoo zeer door zijne aanvallende steken, als wel door zijn onophoudelijk gegons. Natuurlijk

dus, dat de hagedissen welkome huisdieren zijn, daar zij dit ongedierte verdelgen. In iederen hoek der kamer zijn gezegde goedige diertjes dan ook bezig om hunne jacht zoo voordeelig mogelijk te maken. Er is onder de hagedissen op Java eene grootere soort, die wel een voet lang worden, en zich schuil houden onder 't dak enz. Het niet zeer fraaie dier stoot een eigenaardigen roep uit, die wel wat overeenkomt met het krassen van eene deur om hare verroeste scharnieren en die den naam van „gek..... ko" draagt.

XIV.

Terugreis uit het schoone Oosten.

Zijn of niet zijn? Deze vraag kwam zich in alle beslistheid aan mij opdringen. Op Java blijven en aan de ziekten van 't klimaat bezwijken, of naar Europa terugkeeren en weer gezond worden? — ik besliste in den laatsten zin en nam passage bij de *Messagerie Impériale*, thans *Messagerie Maritime*. De tweede Maart 18.. was voor de afreize bepaald.

Java heeft geen andere dan schoone morgens, maar die van den 2en Maart bovenbedoeld was een wonderschoone! Met de eerste schemering reed ik naar de haven; eenige mijner vrienden deden mij uitgeleide tot dáár en een drietal ging mee tot aan boord der stoomboot „Capitole", die — gelijk alle groote schepen — daar buiten op de reede voor anker lag. Een slank vaartuig bracht ons tusschen de ontelbare vaartuigen van allen mogelijken vorm en grootte door, zoovelen als er door wind en stoom uit alle hoeken der aarde bijeen te brengen waren. Lichters

komen en gaan; zij lossen en laden de goederen der groote zeeschepen. De loodsbooten liggen tusschen visschersschuiten en Chineesche en Siameesche jonken. Groote en kleine stoomschepen rooken en snuiven met ongeduld. Daar komt — welk een indrukwekkend gezicht — een driemaster met volle zeilen aangevaren; in den wind wappert zijn sterrendoek, 't is een Amerikaan met eene lading ijs. Voor ons roffelt de trommel op een Russisch pantserfregat, dat morgen zijne reis naar den Amoer voortzet. En nu varen we dicht langs een reusachtigen „Bremer" voorbij; hij heeft zijne 40,000 centenaars suiker en koffie geladen en maakt zich gereed voor de reis naar Europa. Deze onttakelde zwarte kolossus was weleer eveneens een ontzagwekkend oorlogsschip, maar thans zijn zijne lenden verlamd, zijne ribben murw geworden en ligt hij levensmoede als wachtschip zijne laatste dagen te eindigen. Op dit schip resideert de havenpolitie en worden de papieren onderzocht der aangekomen schepen — zijne kanonnen begroeten de aankomst van jongere noch krachtige collega's. Wij naderen reeds de „Capitole". Onder luid gezang, dat is onder geschreeuw in de maat, hijschen de matrozen de goederen op. Op 't dek eene bonte mengeling van kisten, koffers, zakken, hoenders, ganzen, kalveren, matrozen en passagiers, en nauwelijks kan de daarvoor aangewezen officier een doortocht vinden om mij mijne hut te wijzen.

Een kort afscheid had me spoedig uit het gezicht

mijner vrienden gebracht, en daar stond ik nu weer te midden eener mij geheel onbekende wereld. Doch op een schip knoopt men spoedig kennis aan; men stelt zich zelven maar even voor en er is dadelijk stof genoeg om een gesprek aan te knoopen. Reeds bij 't diner werd gepraat, geschertst en gelachen, alsof alle dischgenooten oude bekenden waren.

Toen 't anker gelicht was en de Capitole flink voortstoomde kon ik wel niet anders dan zoo lang mogelijk terug zien naar 't schoone land, van waar ik me nu langzaam verwijderde; naar 't land, waar ik bijna 11 mijner beste levensjaren had doorgebracht, waar ik meermalen naamloos ongelukkig was geweest, maar dat mij ook vele schoone, overgelukkige dagen had geschonken. Dat land was mij dierbaar geworden; 't is schoon, oneindig schoon; met ware verkwisting heeft de natuur er hare bekoorlijkheden over uitgespreid. En welke vriendschap had ik er niet genoten! Hoevele trouwe vrienden liet ik er niet achter zonder te weten, of anderen mij hun verlies zouden vergoeden. Waarlijk, het scheiden doet wee. Heerlijk Java, hoe kan ik u verlaten.... maar.... het spook, de koorts....... ijzige koude kruipt me door merg en been, ik ga haastig naar de kajuit en schreeuw om cognac, want ik bevries onder de evenaarszon. —

Rustig en kalm vond de Capitole haar weg tusschen de Duizendeilanden door, die buiten de reede van Batavia verstrooid liggen. De meeste dezer eilandjes zijn onbewoond, bijna alle met struikgewas

en boomen bedekt, terwijl weer andere alleen bij ebbe als naakte klippen boven 't water uitsteken. Ze worden door ontelbare visschersschuiten bezocht, die Batavia van visch, kreeften en oesters voorzien.

„Gij schijnt geen geboren Hollander te wezen," zeide eene zeer tengere, bleeke dame tot mij, met wie ik over giftige oesters sprak, en toen ze vernam, dat ik een Zwitser was, was ze zeer bijzonder in haar schik, want de Nederlanders hebben over 't algemeen veel sympathie voor onze natie. Deze beminnelijke dame was vóór ongeveer 21 jaren met haar echtgenoot, een ambtenaar, naar Indië gegaan, en thans keerden beiden naar 't vaderland terug om in rust de vrucht te genieten — een flink pensioen — van een twintigjarigen arbeid.

Laten we ook eens naar de overige passagiers omzien. Deze dame hier vergezelde vóór acht maanden haar man, een flinken zeekapitein, naar Indië. Vóór eenige weken is echter het met suiker voor Australië geladen schip aan de kust van Madoera gestrand en gezonken. De kapitein scheen daar echter niet al te treurig over te zijn; schip en lading waren immers verzekerd, en wie kan op die onregelmatige zeestroomen varen, als hij dan noch slechte zeekaarten heeft ook? Op 't oogenblik is hij bezig naar 't verhaal te luisteren van een Noordduitschen collega, die eenige jaren in de wateren van China voer, voor zich zelven en zijne reeders veel geld heeft verdiend en eindelijk, door een storm overvallen, zijn wrak vaartuig op een koraaleiland voor

Tinsing heeft verloren. Wie is echter die treurige gestalte, die daar op de planken van 't groote scheepsluik heen en weer kuiert? 't Is de bruine echtgenoote van een jong ambtenaar; ze is bijzonder droef te moede, ze is zeeziek en haar anders half zwart gezicht heeft nu volkomen de kleur van eene rijpe olijf aangenomen. Haar gemaal heeft de keuze gehad tusschen „in twintig jaar zijn pensioen verdienen" en „de zwarte dochter van een rijken planter te trouwen om met haar geld naar Europa terug te keeren" en — hij heeft aan 't laatste de voorkeur geschonken. Wel bekome hem de koop! — Daar wandelt een koopman, die zijne schaapjes reeds op 't droge heeft, en hier zit een collega, die naar Europa gaat om handelsbetrekkingen aan te knoopen. Die twee officieren daar hebben goed gevonden aan het tooneel van hunne heldendaden den rug toe te keeren om van nu aan hun Bonekamp in 't vaderland te drinken.

Maar met al dat gepraat is reeds de avond gedaald. Toch bleef ik op 't dek om de verkwikkend koele lucht te genieten. De zon, de strenge heerscheresse des daags, was nauwelijks aan den westelijken horizont onder de kimmen gedoken, of reeds was 't gansche schitterende sterrenheir aanwezig om den wonderschoonen, blauwen hemel te versieren. Daar stond in al zijne pracht het Zuiderkruis; in 't oosten schitterden Sirius en Jupiter en verder in 't westen — maar overal fonkelde, lichtte, glansde het, en straalden duizenden diamanten met eene schoon-

heid, dat het oog zich niet verzadigen kon aan hare beschouwing. Zie in 't noordoosten verheft zich langzaam en bedeesd een oude bekende uit het verre vaderland boven de golven — 't is de Groote Beer. Met zachte, vriendelijke blikken ziet hij op me neer en noodigt me uit terug te keeren in zijn bescheiden Rijk, dat meer waarborgen geeft voor mijn geluk dan al de praal en pracht van het trotsche zuiden.

In de richting van 't zuidwesten was het tooneel veranderd. Boven de kust van Sumatra verhieven zich donkere wolkbergen; ze klommen hooger en hooger, naderden het toppunt, en trokken verder langs het hemelgewelf. Het duurde niet lang of wij genoten het verschijnsel, dat in grootsche verhevenheid met niets ter wereld te vergelijken is, het tropische onweer: vuurstralen, vuurbundels, vuurzeeën, een dof gerommel in te verte, een onaangenaam sidderend dreunen; rondom ons een alles aangrijpend geknetter en gekraak — dat was de inleiding. Thans komt de storm. Hij met zijn gehuil en zijne verschrikkingen, hij overstemt bliksem en donder. Maar hij brengt den regen, — neen, dat is geen regen, dat is een omlaag plassen van een oceaan, die den oceaan onder zich wil doen verdrinken.

Op 't dek hoorde men een koortsachtig geloop en gejaag en geroep: alle man op 't dek! Zeilen reven! wenden! Anker werpen! — We bevonden ons aan den ingang van Straat Bangka, waar eene menigte ondiepten het verder stoomen, onder de gezegde omstandigheden, zeer gevaarlijk maakten. Mijne

doornatte kleeren vermaanden me tot terugkeer naar de hut, waar ik ditmaal zelfs den slaap wist te vinden:

Der frohe Morgen weckt mich wieder
Und ladet mich zum Nichtsthun ein;
Der Schlaf verrenkte meine Glieder,
Drum will ich wieder müssig sein.

Hoe was dat mogelijk! Aan den oostelijken horizont steeg de trotsche morgenzon in haren reinsten glans omhoog: geen wolkje aan 't gansche luchtruim. Uit het noorden kwam een zacht, verkwikkend zuchtje; kalm, alsof ze nooit geen gevaar had gekend, doorkliefde de Capitoline het kalme water — een nieuwe dag om te genieten en te bewonderen was aangebroken!

In den vroegen morgen van den 5en Maart stoomden we op de reede van Singapoera aan. Het was een prachtig gezicht, de aanblik op de stad, in haar frisschen morgenglans. 't Getal stoom- en zeilschepen was er noch grooter dan te Batavia. Onmiddellijk aan 't strand verheft zich eene reeks groote magazijnen en winkels. Hier is 't handeldrijvende gedeelte der stad, terwijl de woningen der Europeanen, de schoone buitenplaatsen en villa's, verder op tegen de vriendelijke heuvelen en hoogten zijn gebouwd. Singapoera is 't middelpunt van den Oostaziatischen handel, zijn verkeer is ongelooflijk. Hier vereenigen zich de voortbrengselen der natuur en der nijverheid van 't oosten en westen, van 't zuiden en 't noorden; hier is weerkeerige omzet van allerlei produkten.

Wind en stoom brengen er de vlaggen van alle naties bijeen; regelmatige stoombootverbindingen waarborgen eene snelle gemeenschap naar alle richtingen.

Daar de Capitoline slechts voor den dienst tusschen Batavia en Singapoera bestemd was, moesten we haar verlaten en op een grooter schip wachten, dat van China moest komen en ons naar Suez brengen zou. Reeds den volgenden dag gingen wij dan ook op de statige „Imperatrice” over, een stoomschip van 330 voet lengte en 500 paardekracht sterkte. Op de eene zijde van 't schip werden de waren, reisbenoodigdheden, en 't proviand geladen, en aan den anderen kant plasten een aantal schepsels in 't water, die men haast als middeldingen tusschen amphibiën en visschen zou willen aanzien. Zij zwommen in 't rond, doken naar de diepte en maakten alle mogelijke dwaze kunsten; deze menschen waren voorzeker in 't water in hun element. Somwijlen wierpen de passagiers eenige kleine geldstukken in 't water en dan doken ze allen onder, om na eenige seconden weer boven te komen en de gevonden schatten in de hoogte te steken, die natuurlijk van eene diepte van 30 voet waren opgehaald. Tegen den avond werd het anker gelicht. Langzaam en voorzichtig gleed de Imperatrice de haven uit door eene smalle doorvaart naar de nauwe straat van Malakka, en reeds den volgenden morgen was 't strand noch maar even aan onzen oostelijken horizont te zien.

't Leven der passagiers aan boord van zoo'n poststoomboot is niet kwaad. Dat b. v. voor de tafel

goed gezorgd zou worden, kon men reeds vooruit bemerken aan de slachtossen, vette kalveren en schapen en hoenders en allerlei gevogelte, gezwegen van de andere aanwezige benoodigdheden.

Aan wijn was natuurlijk geen gebrek, terwijl voor de noodige hoeveelheid ijs om alles koel te houden mede was gezorgd. Dat zoo'n stoomschip eene eigene bakkerij aan boord heeft, behoeft niet eens gezegd te worden. Voor 't overige mag niet onvermeld blijven, dat er ongeveer 500 menschen aan boord waren, 300 passagiers en 200 man equipage en bedienden.

Zeker treft men wel nergens op zoo kleine ruimte eene zoo groote menigte van talen aan, zoo groote massa naties en rassen te zamen, als op eene van deze pakketbooten. Alle stokers waren negers; de bedienden aan tafel Chineezen en Maleiers in hunne nationale kleedij, en de kamermeisjes praatachtige Fransche dames met sierlijke witte mutsen. Onder de passagiers viel vooral 't 21 man sterke Japansche gezantschap in 't oog, terwijl verder de slanke Arabische kooplui in hun schilderachtig gewaad mede de aandacht verdienden.

Op 't dek logeerden tusschen en op de goederen en balen vele Maleiers uit alle deelen van den Soenda-Archipel, die op hunne pelgrimsreis naar 't heilige graf van den profeet waren. Verder waren bijna alle Europeesche naties vertegenwoordigd, van de blauwoogige Zweedsche blondine tot de bruine Spaansche schoone toe.

't Aantrekkelijkste van eene diergelijke overlandreis is de groote afwisseling, die men geniet. Nooit is men langer dan acht dagen onafgebroken in zee; het schip stoomt van de eene plaats naar de andere, en iedere plaats is belangrijk; iedere plaats biedt den reiziger iets nieuws en bezienswaardigs aan, en steeds verlangt men naar den dag, die ons vergunnen zal, den voet, al is 't ook maar voor een paar uren, op den vasten grond te zetten.

Daar naderden we nu Ceylon. Aan den westelijken horizont zag men de blauwachtige omtrekken der bergen; langzaam kwamen ze nader en werden hooger, en spoedig waren toppen en hellingen, rotsen en bosschen duidelijk te onderscheiden. Uit het water staken reeds de masten omhoog, weldra doken ook de schepen uit de diepte op. En daarachter lag de stad, van rondom ingesloten door een onafzienbaar bosch van kokospalmen. Met den blik van een ervaren zeereiziger bepaalde onze kapitein het punt, waar de Imperatrice, tusschen de andere schepen in, voor anker zou komen. Reeds kwamen eenige sloepen naar ons toe. Het was halftwaalf in den voormiddag, en de kapitein had ons beloofd, dat we tot 's avonds aan land mochten gaan. Als de grootste merkwaardigheid van Point de Galle viel ons eene restauratie in 't oog, want op Java zijn zoodanige inrichtingen niet. Wij gingen naar binnen. Een middagmaal te gebruiken op een vloer, die niet schommelt, waar tafel en stoelen niet kantelen en waar men zijn glas vol durft schenken, wezenlijk,

dat heeft zijne aanlokkelijke zijde. — 't Stadje heeft een prachtigen vuurtoren en eenige aardige winkels met Indische kleeren, allerlei voorwerpen van ivoor, schildpad en perlemoer, kistjes enz. uit ebbenhout, en diergelijke zaken meer. We namen rijtuig en gingen eenige mijlen landwaarts in, door de prachtige kokosboschjes, bananen, kaneel en andere specerijen. [1]) Hier is een veelheid, weelde, verscheidenheid en sierlijkheid van plantentooi, gelijk alleen eene tropische landstreek er kan bezitten. We hielden stil voor een hindoetempel. Ofschoon vreemdsoortig en nieuw op zijne wijze, maakte deze tempel toch geen bijzonderen indruk op mij. Reusachtige beelden van menschen en dieren, geschilderde en gebeeldhouwde goden en halfgoden — tooneelen van liefde en strijd, veel uiterlijks en veel schijn — als bij ons!

Slechts noode verlieten wij het groene eiland. Met eene soort van weerzin keerden we naar ons ijzeren kasteel terug. En — 't is vreeselijk — een verschrikkelijke nacht wachtte ons. In plaats van 't anker te lichten, bleef de Imperatrice den ganschen nacht liggen. Dat was iets verschrikkelijks. Onophoudelijk laden van kolen en goederen! Welk een geraas, gestamp, gedreun en geschreeuw. Wie zou in zoo'n omstandigheid kunnen slapen?

---

[1]) De Schrijver spreekt niet van de koffietuinen op Ceylon. Toch zijn die heden de merkwaardigste van dit eiland. Ceylon komt in koffieproductie Java op de hielen. *Vert.*

Op 't dek kon men 't onder dat geloop en gewoel niet uithouden. In de hut maar — doch daar beneden is 't vreeselijk. Daar kan men gaan liggen op zijn matras, maar slapen — onmogelijk! Gelijk de visch op 't droge naar water snakt, zoo snakt men hier naar lucht, zonder echter lafenis te vinden. Men woelt en kruipt en slingert zonder eenigen troost te ontvangen. Welhaast komt men tot de overtuiging, dat men hier geroost, gebraden, voor 't minst gestoofd moet worden. Men opent de ramen, doch eene zware, zwoele, vochtige lucht sluipt langzaam naar binnen — en daar buiten heerscht volkomen windstilte. Daar ligt men nu, afgemat en half bedwelmd. Bom! daar valt een kist, juist boven ons hoofd, op 't dek neer. Men zucht eens — daar bonst er weer een! Maar alles neemt een einde en zelfs op dezen nacht zou een blijde morgen volgen om ons verlossing te brengen. Welk een genot toen we eenige uren later de frissche zeelucht met open longen mochten opvangen. Eerst moet men gebrek kennen, dan voorzeker geniet men den overvloed.

Noch eene achtdaagsche zeereis en we kwamen te Aden, aan de Arabische kust en aan den ingang der Roode Zee. Bij de landingsplaats zien we niets anders dan een logement en eenige kolenmagazijnen, aan den voet van eene grijze, kale bergstreek, die zeer steil is en trapvormig. Altijd, als er eene stoomboot aankomt, staan eenige rijtuigen ingespannen om de nieuwsgierige schepelingen eens even

naar 't een uur afgelegen stadje te brengen. Tegen 't derde gedeelte van den gevraagden huurprijs accordeeren wij met den zwarten koetsier van een rijtuig met één paard. De zandige weg gaat langs eene helling bergopwaarts in de richting der vestingwerken, waarvan we spoedig de kanonnen kunnen zien. Intusschen brandden hier de zonnestralen met volle kracht. Onze knol had volstrekt geen haast en de koetsier stoorde zich in 't geheel niet aan onze herhaalde aanmaningen om 't dier wat aan te zetten. Natuurlijk, hij wilde ons eerst de belofte van eenig drinkgeld ontwringen. Toen dit echter maar niet gelukken wilde, hield hij eensklaps op, sprong van den bok en verzekerde ons met volkomen afdoende gebaren, dat zijn paard te vermoeid, de weg te steil was; hij kon onmogelijk verder komen, tenzij we hem 't dubbele mochten willen beloven van 't geen bedongen was. Dat was onzen onverschrokken Rotterdamschen reisgenoot wat te veel. Met eene krachtige uitdrukking of wat sprong hij uit den wagen en hield den afzetter de gebalde vuist onder den neus. En zie, deze taal verstond de bedrieger zoo goed, dat hij oogenblikkelijk eene halve knie- en volkomen rompbuiging maakte en zoo iets prevelde van „gaarne alles te willen doen, wat we slechts van hem mochten verlangen." Hij sprong op den bok, de zweep knalde en voorwaarts ging 't in behoorlijken draf. Een eind verder leidde de weg door eene tunnel onder de vestingwerken door, welke als zwaluwnesten aan de rotsen kleven. Eensklaps stonden we voor een

dalketel, die zeker schoon zou zijn geweest, indien niet alle hoogten er omheen en de kleine vlakte er tusschen een volkomen kaal en naakt uiterlijk gehad hadden. Grijze rotsen en wit zand, maar geen boom, geen blad, zelfs geen grasje. Aden heeft geene bronnen, men moet er zich dus met regenwater behelpen, en 't droge jaargetijde duurt er zeer lang! Maar de Engelschen, de beheerschers van 't stadje, weten wel raad. Aan de oostzijde zijn de bergen hooger, tamelijk steil en samenhangend; van drie kanten neigen hunne spleten en kloven naar een gemeenschappelijk middelpunt. Indien 't dus regent stroomt het water van alle zijden naar dit middelpunt samen. Een verbazend cementwerk, door de Engelschen op deze plaats aangelegd, dient nu om 't regenwater op te vangen. Door middel van buizen wordt het dan verder naar groote putten geleid om 't zooveel mogelijk frisch te houden. Niettemin heeft het een ietwat walgelijken smaak. Tegen een bewijs door de overheid geteekend wordt het door den daarmee belasten ambtenaar uitgedeeld; 's mans huisje is 't eenige, dat door groen struikgewas is omgeven. Verder wordt het water in eene menigte zakken van schapevel door 't gansche land vervoerd. Daartoe gebruikt men kameelen, die natuurlijk vooral ook naar de landingsplaats moeten om 't water voor de schepen aan te voeren. Van kameelen gesproken; een aantal van deze dieren komen en gaan, beladen met kisten, vaten en pakken, den ganschen dag door.

Wat ten onzent door locomotieven, wagens en schuiten geschiedt, dat moet in deze streek met de tevreden, goedmoedige kameelen gebeuren. — De winkels van Aden zijn rijkelijk voorzien van struisveeren, leeuwen- en tijgervellen. Voor 't overige biedt het stadje weinig belangrijks aan.

Tegen den avond verlieten we de reede van Aden en nam de Imperatrice koers naar straat Babelmandeb. De kust bleef troosteloos eentonig; onvruchtbare rotsen, kale zandstreken, nergens een spruitje groen. Den volgenden morgen waren we in de Roode Zee.

De schepen hebben tusschen Aden en Suez steeds een loods aan boord, omdat het vaarwater zeer gevaarlijk is. Met vreugde begroetten we eenige groene eilanden, die we den eersten dag te zien kregen. In de zomermaanden is de hitte in de Roode Zee schier onverdragelijk, en 't moet reeds voorgekomen zijn, dat eenige menschen aan de warmte bezweken. Wij troffen de maand Maart en waren dus in dit opzicht zeer begunstigd. Zelfs hadden we een dag of twee regen en gewoonlijk nog al frissche koelte, ja we konden reeds merken, dat we de tropenstreek achter den rug hadden en de gematigde zone naderden.

Naar 't noorden verdeelt de zee zich in twee armen; op 't schiereiland tusschen deze armen ligt het gebergte Sinaï. Tegen den avond van den 25sten Maart voeren we den arm op, waaraan Suez ligt. 't Was een heerlijke avond. Daar stond aan onzen rechterkant de veel getopte, trotsche Sinaï, prijkende

in 't goud der ondergaande avondzon. In 't westen zweefden over de Egyptische bergen de witte, lichte wolken en daar achter daalde de zon, terwijl de bergtoppen met de wolken boven hen glansden in 't wit, in 't goud, in 't purper — zoo'n schoonen zonsondergang had ik noch nooit gezien. In 't heldere, doorzichtige water fonkelden duizenden kwallen en om mij heen wuifde de zefir een verkwikkend koeltje. — 't Leven is toch schoon!

Suez heeft een flink, zeer goed logement en eenige weinige Europeesche woningen, die er behoorlijk uitzien. 't Gedeelte der stad, waar de Turken en Arabieren wonen, bestaat uit ellendige, op elkaar gebouwde hutten en daar tusschen zijn zoo smalle straten, dat. er geen rijtuig passeeren kan. Hier en daar zijn deze doorgangen noch met oude zakken en andere vodden overspannen. Oranjeappels, vijgen, dadels en onderscheidene andere eetwaren worden er ten verkoop aangeboden; millioenen vliegen, muggen en wespen gonzen in alle hoeken en er is eene hitte, een stof, een walm, een stank, dat in zoo'n dampkring slechts apathetische Arabieren en Turken kunnen leven. Daar liggen, hurken en zitten deze verzadigde wezens, drinken hunne koffie, rooken hunne amfioenpijp, aanbidden Allah, Alli Allah, en denken er over na — indien ze waarlijk denken — hoe ze hunne naasten bedriegen zullen!

De omstreken van Suez zijn al even treurig als die van Aden. Zandige vlakten wisselen af met kale heuvels, en slechts op eenigen afstand zien we eene

enkele groene plek aan de Arabische kust; 't is de palmengroep der zoogenaamde Jakobsbronnen.

Jammer genoeg zou de trein, die ons over Kairo naar Alexandrië moest brengen, eerst tegen den laten avond vertrekken. 't Was eene lange, eene vervelende reis. Te Kairo, waar we omstreeks middernacht aankwamen, hadden we noch even tijd, in de restauratie van het station eene kop koffie te drinken, waarvoor we echter 1½ schilling moesten betalen. Ik zou Kairo met zijne pyramiden en moskeeën, met zijn schitterends en zijn leelijks niet te zien krijgen! Toen het licht van den lang verbeiden morgen begon te dagen, hadden we het uitzicht op verre, rijk beplante streken. 't Heeft altijd iets grappigs, als de langzame, plompe os naast het levendige paard loopt, maar deze dieren naast den hoogbeenigen kameel in den ploeg te spannen, gelijk dit in Egypte gebeurt, is eene ware spotternij.

Hoe gelukkig voelde ik mij toen we eindelijk — 't was half tien in den voormiddag — te Alexandrië aankwamen! En toch is de indruk, dien 't gewoel aan 't station op den aankomenden passagier veroorzaakt, geen aangename. Lastdragers, muildierdrijvers en koetsiers stooten en slaan met vuisten en zweepen om vracht en passagiers te krijgen; koffers, stokken en parapluien worden den reiziger zonder veel ontzag uit de handen gerukt en men heeft al zijne zinnen noodig om te voorkomen, dat de bagage niet in te veel handen aanlandt. 't Is een geschreeuw en gescheld en gevloek, dat een

mensch hooren en zien zou vergaan. Mijn reisgenoot en ik achtten 't maar 't best in een nabijstaanden omnibus te stappen, die ons naar 't hotel Abbat bracht. Ik herinner mij niet juist meer of ik op dat oogenblik meer naar een bad dan wel naar een ontbijt verlangde, maar zeker is 't, dat het eene al even noodzakelijk voor me was als 't andere.

Alexandrië is eene groote, schoone, zeer levendige zeehandelsstad met veel Europeesch uiterlijk. Ik kon haar van een heuvel, dien men met den naam „fort Napoleon" aanduidde, voor 't grootste deel overzien. In de verte schittert, prachtig gelegen op eene landtong, het paleis van den onderkoning. Op een kleinen heuvel, boven onderaardsche grafkelders, staat de hooge Pompejuszuil, en te midden van een hoop vuilnis de obelisk der trotsche Kleopatra. Eene wandeling door de naaste omgeving der stad gaf ons heerlijke villa's te zien, half verscholen onder weelderige bloemtuinen en schaduwrijke groepen dadelpalmen. Aan de haven en op 't water is al even veel bedrijvigheid als bij de belangrijkste Europeesche zeesteden. — Den volgenden scheepten we ons in naar Marseille. En nu, vaarwel, gij trotsche Oosten, vaarwel, gij veel bezongen Morgenland. Naar 't westen gaat het, naar 't eenvoudige Vaderland!

INHOUD.

W. HULSCHER G.Jz., *te* DEVENTER, *heeft uitgegeven*

Het Openbaar Lager Onderwijs voor Europeanen in Nederlandsch Indië, door Dr. W. B. J. VAN EYK,

met een Aanhangsel bevattende:

1e. Reglement op het Lager Onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in Nederlandsch Indië.

2e. Besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië van den 7den Juli 1868, No. 6.

Prijs 90 Cent.

Susan. Oefeningen ter Vertaling in het Fransch, Hoogduitsch en Engelsch, 3de druk. . . . . *f* 0,90

„ Woordenlijst ten gebruike bij de oefeningen. 2de druk, voor elke taal afzonderlijk, à . . . . - 0,40

Wisselink. Opgaven over de Algebra. Eerste deel, 2de druk. . . . - 1,00

„ „ Idem. Idem. 2de deel. . . . . - 1,25

„ „ Vragen en Oefeningen over de Rekenkunde. Twee stukjes, à . . . . - 0,50

Röhner. Honderd Taal- en Stijloefeningen. 2de druk . . . . . . - 0,60

Leopold en Röhner. Eerste Beginselen der Hoogduitsche Taal . . - 1,—

Hendriks. Handboek der Algemeene Geschiedenis. . . . . - 2,50

Le Roy. Plantentabellen . . . . - 2,50

Eites en Röhner. Leerboek der Aardrijkskunde . . . . - 1,00

Jansen. Groote Plaat voor School en Kinderkamer . . . . - 3,85

Fitzgerald. Schetsen uit de Schoolwereld en het jongensleven, . . . - 1,90